

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA - RESTORASYON PROGRAMI**

**İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ MİMARİSİ VE
KORUMA SORUNLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖYKÜ ÖZCAN

İSTANBUL, 2022

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA - RESTORASYON PROGRAMI**

**İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ MİMARİSİ VE
KORUMA SORUNLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÖYKÜ ÖZCAN
(180211024)**

**Danışman
(Dr. Öğr. Üyesi Alidost Ertuğrul)**

İSTANBUL, 2022

06/05/2022

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı'nda 180211024 numaralı Öykü ÖZCAN'ın hazırladığı "İstanbul Ermeni Kiliseleri Mimarisi ve Koruma Sorunları" konulu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 06/05/2022 Cuma günü saat 10:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.. da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının

.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

	Jüri Üyesi	Karar
1.	(Danışman) Dr. Öğr. Üyesi Alidost ERTUĞRUL	KABUL
2.	Dr. Öğr. Üyesi Mine ESMER	KABUL
3.	Dr. Öğr. Üyesi Mine TOPÇUBAŞI	KABUL

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Öykü Özcan

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlanma sürecinde bilgisini, tecrübesini, anlayışını, zamanını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Alidost Ertuğrul'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez sürecindeki katkıları için, değerli hocalarım Doç. Dr. Mine Esmer ve Dr. Öğr. Üyesi Mine Topçubaşı'na teşekkür ederim.

Tez kapsamında incelediğim Ermeni Kiliseleri için, bana çalışma izni veren Türkiye Ermeniler Patrikliğine ve Türkiye Ermeni Katolik Patrikhanesine teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca tez çalışmam sürecinde ihtiyacım olan bilgileri ve belgeleri benimle paylaşan, Türkiye Ermeni Katolik Cemaati Ruhani Reisi Başepiskopos Levon Zekiyanyan'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam için gerekli izinlerin alınmasında yardımcı olan ve hiçbir mailimi geri çevirmeyen, Türkiye Ermeni Katolik Başepiskoposluğu Sekreteri Narod S. Minasyan'a teşekkür ederim.

Tez kapsamında yer alan, Gedikpaşa Ermeni İncil (Protestan) Kilisesinde çalışmama izin veren ve Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Kilisesine yönlendiren Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi Pastörü Kirkor Ağabaloğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam için gerekli olan izinlerin alınmasında ve tez içeriğinde bulunan Ermenice yazıların çevrilmesinde yardımcı olan Mardiros Karahan'a teşekkür ederim.

Hayatım boyunca desteğini hissettiğim değerli anneanneciğim Sevinç Sürdüren'e yardım ve destekleriyle her zaman yanımda olan annem Ceyda Özcan'a, babam Serkan Özcan'a ve tüm aileme, yüksek lisans'a başlamam konusunda beni destekleyen ve ilk adımı atmamı sağlayan Nuray Ercan'a destekleriyle her zaman yanımda olan Murat Koray Ağdemir'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ MİMARİSİ VE KORUMA SORUNLARI

Öykü Özcan

ÖZET

İstanbul Ermeni kiliselerini ve koruma sorunlarını konu alan bu çalışmada günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan, Türkiye Ermenileri Patrikliği ve Türkiye Katolik Ermeni Patrikhanesinin izin verdiği on iki Gregoryen, üç Katolik ve iki Protestan kilisesi olmak üzere toplam on yedi adet Ermeni kilisesi ele alınmıştır. İstanbul'da bulunan Ermeni kiliselerinin mimarisini ve koruma sorunlarını anlatan bu tez beş ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, MÖ 6. yy'da Ermenilerin ilk ortaya çıkışı ve Ermenilerin Hristiyanlık dininden önce çok tanrılı “ politeist” bir dine mensup olması hakkında bilgi verilmiştir. Bugünkü Ermeni Cemaatinin temelleri 19. yy'da atılmış ve Ermeniler için bir Rönesans dönemi olmuştur. Ancak yeniliklerin yaşandığı bu dönem ayrılıklarda görülmüştür. Bunun sonucunda meydana gelen Katolik ve Protestan Ermeni Cemaati'nin oluşumu ve ayrılması hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm, 19. yy'da Osmanlı devletinde idari, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda birçok değişim yaşanmış ve bu değişim mimariyede etki etmiştir. Oluşan bu yeni mimari üsluba göre kiliselerin biçimlenmesi anlatılmış, Ermeni cemaatinin neden böyle bir yapıya ihtiyaç duyduğu ve zaman içerisinde kilise yapısının nasıl şekillendiği kullanım amaçlarına göre hangi bölümlere ayrıldığı konusu ele alınmıştır. Bu bağlamda narteks, naos, bema, apsis, vaftizhane, galeri ve çan kulesi incelenmiştir.

Üçüncü bölüm, İstanbul'un bazı semtlerinde zaman içerisinde Ermeni nüfus'u artış gösterirken bazı semtlerinde azalma görülmüştür. Buna bağlı olarak zamanla yok olmuş ve günümüzde kadar varlığını sürdürmüş olan, Gregoryen Ermeni Kiliseleri,

Katolik Ermeni kiliseleri ve Protestan Ermeni kiliseleri son inşaa tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmış ve çizelge ile gösterilmiştir.

Dördüncü bölüm, Yapıların gördüğü zararlar boyutlarına göre patinalanma, bozulma ve hasar olmak üzere hafiften şiddetliye göre sıralanmış, yapılarda malzeme ve strüktürde bozulmaya neden olan iklimsel, biyolojik, doğal ve insanlardan kaynaklı etkenler anlatılmıştır.

Beşinci bölüm, Tez kapsamında bulunan on yedi kilisenin tarihi ve mimari özellikleri hakkında bilgi verilmiş, bu kiliselerin zaman içindeki işlevi ve değişimleri incelenmiştir. Yapıların mevcut durumu ve koruma sorunları ayrıntılı olarak fotoğraflarla belgelenmiş çeşitli yazılı ve sözlü kaynak araştırmaları yapılarak, yapının günümüz koşullarında korunarak varlığını sürdürebilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler; Ermeni Kilisesi, Kilise Mimarisi, Kiliseler, Bazilika, Koruma Sorunu

ARCHITECTURE AND PRESERVATION PROBLEMS OF ARMENIAN CHURCHES

Öykü Özcan

ABSTRACT

In this study, a total of seventeen Armenian churches including twelve Gregorian, three Catholic and two Protestant churches, which were allowed by the Turkish Armenian Patriarchate and the Turkish Catholic Armenian Patriarchate, that have survived to the present day, which are about the Armenian churches of Istanbul and their protection problems, are handled. This thesis, which describes the architecture and conservation problems of the Armenian churches in Istanbul, consists of five main parts.

In the first chapter; After mentioning the first appearance of Armenians in the 6th century BC; Information is given about his belonging to a polytheistic "polytheistic" religion before Christianity. The foundations of today's Armenian community were laid in the 19th century and it was a Renaissance period for Armenians. However, in this period when innovations were experienced, it was seen in the separations. As a result of this, information was given about the formation and separation of the Catholic and Protestant Armenian Community.

In the second chapter; In the 19th century, many changes were experienced in the Ottoman state in such administrative, economic, social, and cultural fields and these changes had an impact on architecture. This new architectural style discussed how the church structure was shaped over time and which parts were divided according to its usage purposes. In addition, the formation of the churches has been explained as to why the Armenian community needs such a structure; the narthex, naos, bema, apse, baptistery, gallery, and bell tower were examined in this context.

In the third chapter; Over time, while the Armenian population increased in some districts of Istanbul, it decreased in some districts. Accordingly, the Gregorian

Armenian, Catholic Armenian and Protestant Armenian churches, which disappeared over time and are open to worship today, are shown in a chronological chart according to their last construction dates.

In the fourth chapter; The damages to the construction are listed from mild to severe as patina, deterioration and harm; climatic, biological, natural and human-induced factors that cause deterioration in materials and structure in constructions are explained

In the fifth chapter; Information about the general history and architectural characteristics of the selected 17 churches was given within the scope of the thesis, and the functions of these churches and their changes over time were examined. The current situation and conservation problems of the buildings have been documented in detail with photographs, various written and oral sources have been researched, and suggestions have been developed so that the structure can be preserved in today's conditions and transferred to future generations.

Keywords; Armenian Church, Church Architecture, Churches, Basilica, Conservation Issue

ÖNSÖZ

İstanbul tarihi boyunca pek çok dinden, ırktan ve kültürden insanların yaşadığı bir şehir olmuştur. Ermeniler de bu kültürlerden biridir. Ermeniler İstanbul'da ve Anadolu'da dini ve sivil mimariye, ortaya koydukları eserlerle büyük katkı sağlamışlardır.

Bu tez yüzyıllardır İstanbul'da yaşayan Ermenilerin tarihini, dinin yapıyı etkisini, Ermeni cemaatine ait kiliselerin genel özelliklerini, günümüze ulaşmış İstanbul Ermeni kiliselerinin koruma sorunlarını ve bu bağlamda Ermeni kiliselerinin değerlendirilmesini amaçlamıştır.

Haziran 2022

Öykü Özcan

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ÖNSÖZ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xviii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xxix
KISALTMALAR	xxx
GİRİŞ	31
BİRİNCİ BÖLÜM.....	33
1. GENEL TARİHÇE	33
1.1. ERMENİLERİN İLK ORTAYA ÇIKIŞI.....	33
1.2. HRİSTİYANLIK ÖNCESİ ERMENİLERİN İNANCI	34
1.3. ERMENİ CEMAATİNİN OLUŞUMU.....	34
1.3.1. Katolik Ermeni Cemaati'nin Oluşumu ve Ayrılışı	34
1.3.2. Protestan Ermeni Cemaatinin Oluşumu ve Ayrılışı.....	38
İKİNCİ BÖLÜM	43
2. İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ MİMARİSİ	43
2.1. KİLİSENİN TANIMI VE İLK ORTAYA ÇIKIŞI	43
2.2. KİLİSE MİMARİSİ	43
2.2.1. Kilisenin Bölümleri	43
2.2.1.1. Narteks (Kavit).....	43
2.2.1.2. Naos (Adyan).....	44
2.2.1.3. Bema (Altar).....	44
2.2.1.4. Apsis (Horan)	44
2.2.1.5. Vaftizhane (Mığırdaran)	45
2.2.1.6. Galeri (Vernadun)	45
2.2.1.7. Çan Kulesi (Zangakatun).....	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	46
3. İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİNİN SINIFLANDIRILMASI.....	46

3.1. ZAMANLA YOK OLAN KİLİSELER	46
3.2. GÜNÜMÜZE ULAŞAN KİLİSELER.....	47
3.2.1. İstanbul Ermeni Gregoryen Kiliseleri	47
3.2.2. İstanbul Ermeni Katolik Kiliseleri.....	48
3.2.3. İstanbul Ermeni Protestan Kiliseleri	50
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	53
4. ANITLARDA MALZEME VE STRÜKTÜRDE BOZULMAYA NEDEN OLAN ETKENLER.....	53
4.1. İKLİMSEL NEDENLER	53
4.2. BİYOLOJİK NEDENLER	54
4.3. DOĞAL AFETLER	54
4.4. İNSAN KAYNAKLI NEDENLER.....	54
BEŞİNCİ BÖLÜM	56
5. GÜNÜMÜZE ULAŞAN İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ.....	56
5.1. BALAT SURP HİREŞDAGABET ERMENİ KİLİSESİ	56
5.1.1. Yapının Mimari Tanımı	56
5.1.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	56
5.1.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	57
5.1.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	59
5.1.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	65
5.1.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	65
5.1.4. Yapının Koruma Sorunları.....	65
5.1.4.1. Yapısal Sorunlar	65
5.1.4.2. Malzeme Sorunları	66
5.1.5. Öneri ve Değerlendirme	67
5.2. SURP KEVORK ERMENİ KİLİSESİ.....	68
5.2.1. Yapının Mimari Tanımı	68
5.2.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	68
5.2.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	70
5.2.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	72
5.2.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	75
5.2.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	75

5.2.4. Yapının Koruma Sorunları.....	76
5.2.4.1. Yapısal Sorunlar	76
5.2.4.2. Malzeme Sorunları	76
5.2.5. Öneri ve Değerlendirme	77
5.3. SURP HAGOP ERMENİ KİLİSESİ.....	78
5.3.1. Yapının Mimari Tanımı	78
5.3.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	78
5.3.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	80
5.3.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	82
5.3.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	85
5.3.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	85
5.3.4. Yapının Koruma Sorunları.....	85
5.3.4.1. Yapısal Sorunlar	85
5.3.4.2. Malzeme Sorunları	86
5.3.5. Öneri ve Değerlendirme	87
5.4. SURP NİGOĞAYOS ERMENİ KİLİSESİ.....	88
5.4.1. Yapının Mimari Tanımı	88
5.4.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	88
5.4.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	90
5.4.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	94
5.4.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	95
5.4.4. Yapının Koruma Sorunları.....	95
5.4.4.1. Yapısal Sorunlar	95
5.4.4.2. Malzeme Sorunları	96
5.4.5. Öneri ve Değerlendirme	97
5.5. SURP ASDVADZADZİN KİLİSESİ	98
5.5.1. Yapının Mimari Tanımı	98
5.5.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	98
5.5.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	100
5.5.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	101
5.5.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	104

5.5.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	104
5.5.4. Yapının Koruma Sorunları.....	105
5.5.4.1. Yapısal Sorunlar	105
5.5.4.2. Malzeme Sorunları	105
5.5.5. Öneri ve Değerlendirme	107
5.6. SURP STEPANOS ERMENİ KİLİSESİ	108
5.6.1. Yapının Mimari Tanımı	108
5.6.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	108
5.6.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	110
5.6.1.1.2. . İç Mekan Özellikleri	112
5.6.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	115
5.6.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	115
5.6.4. Yapının Koruma Sorunları.....	115
5.6.4.1. Yapısal Sorunlar	115
5.6.4.2. Malzeme Sorunları	116
5.6.5. Öneri ve Değerlendirme	116
5.7. SURP PIRGIÇ ERMENİ KİLİSESİ	117
5.7.1. Yapının Mimari Tanımı	117
5.7.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	117
5.7.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	120
5.7.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	121
5.7.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	124
5.7.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	124
5.7.4. Yapının Koruma Sorunları.....	125
5.7.4.1. Yapısal Sorunlar	125
5.7.4.2. Malzeme Sorunları	125
5.7.5. Öneri ve Değerlendirme	127
5.8. SURP VARTANANTS ERMENİ KİLİSESİ	128
5.8.1. Yapının Mimari Tanımı	128
5.8.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	128
5.8.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	129

5.8.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	130
5.8.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	133
5.8.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	133
5.8.4. Yapının Koruma Sorunları.....	134
5.8.4.1. Yapısal Sorunlar	134
5.8.4.2. Malzeme Sorunları	134
5.8.5. Öneri ve Değerlendirme	136
5.9. SURP KRİKOR LUSAVORİÇ ERMENİ KİLİSESİ	137
5.9.1. Yapının Mimari Tanımı	137
5.9.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	137
5.9.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	138
5.9.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	140
5.9.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	144
5.9.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	145
5.9.4. Yapının Koruma Sorunları.....	145
5.9.4.1. Yapısal Sorunlar	145
5.9.4.2. Malzeme Sorunları	145
5.9.5. Öneri ve Değerlendirme	146
5.10. SURP ASDVADZADZİN ERMENİ KİLİSESİ	147
5.10.1. Yapının Mimari Tanımı	147
5.10.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	147
5.10.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	148
5.10.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	153
5.10.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	158
5.10.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	158
5.10.4. Yapının Koruma Sorunları.....	159
5.10.4.1. Yapısal Sorunlar	159
5.10.4.1.1. Malzeme Sorunları	159
5.10.5. Öneri ve Değerlendirme	162
5.11. SURP TAKAVOR ERMENİ KİLİSESİ	163
5.11.1. Yapının Mimari Tanımı	163

5.11.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	163
5.11.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	167
5.11.1.1.2. İç Mekan Özellikleri.....	169
5.11.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	172
5.11.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	173
5.11.4. Yapının Koruma Sorunları.....	173
5.11.4.1. Yapısal Sorunlar	173
5.11.4.2. Malzeme Sorunları	174
5.11.5. Öneri ve Değerlendirme	177
5.12. SURP GARABED ERMENİ KİLİSESİ	178
5.12.1. Yapının Mimari Tanımı	178
5.12.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	178
5.12.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	179
5.12.1.1.2. İç Mekan Özellikleri.....	181
5.12.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	185
5.12.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	185
5.12.4. Yapının Koruma Sorunları.....	185
5.12.4.1. Yapısal Sorunlar	185
5.12.4.2. Malzeme Sorunları	186
5.12.5. Öneri ve Değerlendirme	188
5.13. SURP ASDVADZADZİN ERMENİ KATOLİK KİLİSESİ.....	189
5.13.1. Yapının Mimari Tanımı	189
5.13.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	189
5.13.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	190
5.13.1.1.2. İç Mekan Özellikleri.....	190
5.13.2. Yapının Bilinen Onarımları.....	193
5.13.3. Yapının Bilinen İşlevleri.....	193
5.13.4. Yapının Koruma Sorunları.....	194
5.13.4.1. Yapısal Sorunlar	194
5.13.4.2. Malzeme Sorunları	194
5.13.5. Öneri ve Değerlendirme	196

5.14. SURP HOVHAN VOSGEPERAN ERMENİ KATOLİK KİLİSESİ.....	197
5.14.1. Yapının Mimari Tanımı	197
5.14.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	197
5.14.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	198
5.14.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	200
5.14.2. Yapının Bilinen İşlevleri.....	204
5.14.3. Yapının Koruma Sorunları.....	204
5.14.3.1. Yapısal Sorunlar	204
5.14.3.2. Malzeme Sorunları	205
5.14.4. Öneri ve Değerlendirme	209
5.15. SURP LEVON ERMENİ KATOLİK KİLİSESİ	210
5.15.1. Yapının Mimari Tanımı	210
5.15.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	210
5.15.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	212
5.15.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	214
5.15.2. Yapının Bilinen İşlevleri.....	216
5.15.3. Yapının Koruma Sorunları.....	216
5.15.3.1. Yapısal Sorunlar	216
5.15.3.2. Malzeme Sorunları	217
5.15.4. Öneri ve Değerlendirme	220
5.16. AYNALIÇEŞME AVEDARAGAN AMENASURP YERRORTUTYUN PROTESTAN ERMENİ KİLİSESİ	221
5.16.1. Yapının Mimari Tanımı	221
5.16.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	221
5.16.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	222
5.16.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	224
5.16.2. Yapının Bilinen İşlevleri.....	226
5.16.3. Yapının Koruma Sorunları.....	226
5.16.3.1. Yapısal Sorunlar	226
5.16.3.2. Malzeme Sorunları	227
5.16.4. Öneri ve Değerlendirme	229
5.17. GEDİKPAŞA ERMENİ İNCİL (PROTESTAN) KİLİSESİ	230

5.17.1. Yapının Mimari Tanımı	230
5.17.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri.....	230
5.17.1.1.1. Cephe Özellikleri.....	231
5.17.1.1.2. İç Mekan Özellikleri	233
5.17.2. Yapının Bilinen İşlevleri.....	235
5.17.3. Yapının Koruma Sorunları.....	236
5.17.3.1. Yapısal Sorunlar	236
5.17.3.2. Malzeme Sorunları	236
5.17.4. Öneri ve Değerlendirme	238
SONUÇ.....	239
BELGELER.....	248

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3. 1 İstanbul'daki Ermeni Kiliseleri'nin mezheplere göre dağılımı	49
Şekil 5. 1 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi konumu (Google haritalar)	56
Şekil 5. 2 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin giriş cephesi 1985 (Tuğlacı, 1991, s.143)	57
Şekil 5. 3 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi Güney cephesi (Özcan 2021)	58
Şekil 5. 4 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi Batı cephesi (Özcan 2021)	58
Şekil 5. 5 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi Planı Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 404)	59
Şekil 5. 6 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi apsis'e bakış (Özcan 2021)	60
Şekil 5. 7 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi bema üzerinde bulunan Ermenice yazı Çev:Adalet (adiller) sonsuza dek yaşayacak (Özcan 2021).....	60
Şekil 5. 8 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi vaftizhane (Özcan 2021)	61
Şekil 5. 9 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi muganniler odası. (Özcan 2021)	61
Şekil 5. 10 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin tarihi orta kapısı (Özcan 2021)	62
Şekil 5. 11 Tateos Başpiskoposunun lahdi. (Özcan 2021)	63
Şekil 5. 12 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin ayazması (Özcan 2021).....	64
Şekil 5. 13 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin ayazma duvarlarını süsleyen haçkarlardan biri. (Özcan 2021)	64
Şekil 5. 14 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan derz boşalmaları ve bitkilenme (Özcan 2021)	65
Şekil 5. 15 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin muganniler soyunma odası duvarında oluşan rutubetlenme (Özcan 2021)	66
Şekil 5. 16 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin giriş kapısı üzerinde bulunan siyah kabuk oluşumu. (Özcan, 2021)	67
Şekil 5. 17 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google haritalar)	69
Şekil 5. 18 Surp Kevork Ermeni Kilisesi avlusuna giriş kapısı (Özcan, 2021)	69
Şekil 5. 19 Surp Kevork Ermeni Kilisesi batı cephesi (Özcan, 2021).....	70
Şekil 5. 20 Surp Kevork Ermeni Kilisesi batı cephesi (Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)	71
Şekil 5. 21 Surp Kevork Ermeni Kilisesi batı cephesi ve Ermeni okulu (Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)	71
Şekil 5. 22 Surp Kevork Ermeni Kilisesi Planı Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli (Tuğlacı, 1991, s. 408)	72
Şekil 5. 23 Surp Kevork Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)	73
Şekil 5. 24 Surp Kevork Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021).....	73
Şekil 5. 25 Surp Kevork Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan 2021)	74
Şekil 5. 26 Surp Kevork Ermeni Kilisesi muganniler odası (Özcan 2021)	74

Şekil 5. 27 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı. (Özcan, 2021) Çev.Ey bütün yorgunlar ve yükü ağır olanlar, bana gelin ben size rahat veririm.(Mat. 11:28).....	75
Şekil 5. 28 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin kuzey cephesinde bulunan siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar (Özcan, 2021).....	76
Şekil 5. 29 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan yıkanmalar ve dolgu müdahalesi (Özcan, 2021)	77
Şekil 5. 30 Surp Hagop Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google haritalar).....	78
Şekil 5. 31 Surp Hagop Ermeni Kilisesi, güneydoğu cephesi (Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)	79
Şekil 5. 32 Surp Hagop Ermeni Kilisesi, doğu cephesi (Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)	79
Şekil 5. 33 Surp Hagop Ermeni Kilisesi batı cephesi (Özcan, 2021)	80
Şekil 5. 34 Surp Hagop Ermeni Kilisesi kuzey cephesi (Özcan, 2021).....	81
Şekil 5. 35 Surp Hagop Ermeni Kilisesi güney cephesi (Özcan, 2021)	81
Şekil 5. 36 Surp Hagop Ermeni Kilisesi Planı Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 397).....	82
Şekil 5. 37 Surp Hagop Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021).....	83
Şekil 5. 38 Surp Hagop Ermeni Kilisesi nartek'e bakış (Özcan, 2021).....	83
Şekil 5. 39 Surp Hagop Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021).....	84
Şekil 5. 40 Surp Hagop Ermeni Kilisesi Muganniler soyunma odası (Özcan, 2021) 84	
Şekil 5. 41 Surp Hagop Ermeni Kilisesi batı cephesi üzerinde bulunan çatlaklar. (Özcan, 2021).....	85
Şekil 5. 42 Surp Hagop Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası dış cephe üzerinde görülen yıkanmalar ve siyah kabuk oluşumu (Özcan, 2021).....	86
Şekil 5. 43 Surp Hagop Ermeni Kilisesi batı cephesi üzerinde oluşan kabuklaşma (Özcan, 2021).....	87
Şekil 5. 44 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi konumu (Google Haritalar).....	88
Şekil 5. 45 Topkapı Surp Nigoğayos Kilisesi'nin yan cephesi ve çan kulesi (1995) (Tuğlacı, 1991, s.176).....	89
Şekil 5. 46 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi batı cephesi (Özcan, 2021)	89
Şekil 5. 47 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi doğu cephesi (Özcan, 2021)	90
Şekil 5. 48 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi kuzey cephesi (Özcan, 2021).....	90
Şekil 5. 49 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmenciyan- Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 418)	91
Şekil 5. 50 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021).....	92
Şekil 5. 51 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)	92
Şekil 5. 52 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021).....	93
Şekil 5. 53 Surp Nigoğayos Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)	93
Şekil 5. 54 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2021) Çev. Yol, gerçek ve yaşam benim (Yuh.14:6)...	94

Şekil 5. 55 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin çan kulesi üzerinde bulunan çatlak, derz boşalmaları, parça kopması ve siyah kabuk oluşumu (Özcan, 2021).....	95
Şekil 5. 56 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin güney cephesi üzerinde bulunan çatlak üzerine çimento esaslı malzeme ile dolgu müdahalesi (Özcan, 2021).....	96
Şekil 5. 57 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan siyah kabuk oluşumu, yıkanmalar ve özgün yapıya uygun olmayan doğrama kullanımı (Özcan, 2021).....	97
Şekil 5. 58 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Konumu (Google Haritalar)	98
Şekil 5. 59 Bakırköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin doğu cephesi 1985 (Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)	99
Şekil 5. 60 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi doğu cephesi (Özcan, 2021)	99
Şekil 5. 61 Bakırköy Surp Asdvadzadzin Kilisesinin batı cephesi (Özcan,2021)...	100
Şekil 5. 62 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi planı (Batar, 2007, s.39)	101
Şekil 5. 63 Bakırköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021).....	102
Şekil 5. 64 Bakırköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)..	102
Şekil 5. 65 Bakırköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)	103
Şekil 5. 66 Bakırköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi muganniler odası (Özcan, 2021)	103
Şekil 5. 67 Bakırköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi mezarlık bölümü (Özcan, 2021)	104
Şekil 5. 68 Kilisenin çan kulesi üzerinde görülen çatlak, aşınma, kabuklaşma ve bitkilenme (Özcan,2021)	105
Şekil 5. 69 Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin avlusuna giriş kapısı üzerinde bulunan siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar (Özcan, 2021).....	106
Şekil 5. 70 Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin mezarlık bölümünde bulunan traverten kaplamalar üzerinde oluşan çatlaklar (Özcan, 2021).....	106
Şekil 5. 71 Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin mezarlık bölümünde oluşan rutubetlenme (Özcan, 2021).....	107
Şekil 5. 72 Surp Stepanos Ermeni Kilisesi konumu (Google Haritalar).....	108
Şekil 5. 73 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi'nin mezarlık bölümü (Özcan, 2021).	109
Şekil 5. 74 Mezarlık bölümünde bulunan lahitler (Özcan, 2021).....	109
Şekil 5. 75 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi'nin doğu cephesi (Özcan, 2021)	110
Şekil 5. 76 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi'nin batı cephesi (1985). (Tuğlacı, 1991,s.152)	111
Şekil 5. 77 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2021)	111
Şekil 5. 78 Surp Stepanos Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmenciyan-Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 409)	112
Şekil 5. 79 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)	113
Şekil 5. 80 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021).....	113
Şekil 5. 81 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)	114
Şekil 5. 82 Surp Stepanos Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)	114

Şekil 5. 83 Surp Stepanos Kilisesi'nin cephe duvarı üzerinde oluşan derz boşalmaları (Özcan, 2021).....	115
Şekil 5. 84 Surp Stepanos Kilisesi'nin cephe duvarı üzerinde oluşan yıkanmalar ve yosunlanma (Özcan, 2021)	116
Şekil 5. 85 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google haritalar).....	117
Şekil 5. 86 Surp Pırgıç Kilisesi'nin giriş (ön) cephesi ve çan kulesi (1978) (Tuğlacı, 1991, s.181).....	118
Şekil 5. 87 Surp Pırgıç Kilisesi'nin giriş (ön) cephesi ve çan kulesi (Özcan, 2021).....	118
Şekil 5. 88 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin mezarlık bölümü (Özcan, 2021).....	119
Şekil 5. 89 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin papaz odası (Özcan, 2021)	119
Şekil 5. 90 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2021).....	120
Şekil 5. 91 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin planı (Batar, 2007, s.38).....	121
Şekil 5. 92 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021).....	122
Şekil 5. 93 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)	122
Şekil 5. 94 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021).....	123
Şekil 5. 95 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021).....	123
Şekil 5. 96 Surp Pırgıç Ermeni kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2021) Çev. Ey bütün yorgunlar ve yükü ağır olanlar, bana gelin ben size rahat veririm.(Mat.11:28)	124
Şekil 5. 97 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin ana giriş kapısı üzerindeki parça kopması (Özcan, 2022).....	125
Şekil 5. 98 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin tonozunda bulunan islenme sorunu (Özcan, 2022).....	126
Şekil 5. 99 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin pencere kenarlarında ve zeminde oluşan yosunlanma (Özcan, 2021)	126
Şekil 5. 100 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin batı cephesinde bulunan siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar (Özcan, 2021)	127
Şekil 5. 101 Surp Vartanats Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google Haritalar)	128
Şekil 5. 102 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2021)	129
Şekil 5. 103 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, sy. 424).	130
Şekil 5. 104 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2021) Çev.Sizler, Babam'ın kutsadıkları, gelin sizin için hazırlanmış olan egemenliği miras alın.(Mat.25:34-35).....	130
Şekil 5. 105 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)	131
Şekil 5. 106 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)	131
Şekil 5. 107 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021).....	132
Şekil 5. 108 Surp Vartanants Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021) ..	132
Şekil 5. 109 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi, Surp Minas şapeli (Özcan, 2021)..	133
Şekil 5. 110 Surp Vartanants Kilisesi iç mekanda görülen çatlaklar (Özcan, 2021)	134

Şekil 5. 111 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi sıva çatlakları (Özcan, 2021)	135
Şekil 5. 112 Cephe duvarı üzerinde sıva uygulaması (Özcan, 2021)	135
Şekil 5. 113 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi islenme sorunu (Özcan, 2021)	136
Şekil 5. 114 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google haritalar)	138
Şekil 5. 115 Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin batıda görünüşü 1978 (Tuğlacı,1991,sy.163)	138
Şekil 5. 116 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin kuzey cephesi (Özcan, 2021)	139
Şekil 5. 117 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin doğu cephesi (Özcan, 2021)	139
Şekil 5. 118 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi planı Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s.412).	140
Şekil 5. 119 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)..	141
Şekil 5. 120 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)	141
Şekil 5. 121 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021).....	142
Şekil 5. 122 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin vaftizhanesinde bulunan, Meryem Ana ve çocuk İsa tablosu (Özcan, 2021).....	142
Şekil 5. 123 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin vaftizhanesinde bulunan, son akşam yemeği tablosu (Özcan, 2021)	143
Şekil 5. 124 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021).....	143
Şekil 5. 125 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2021) Çev.Baba'dan gelen Biricik Oğul ve Işık O'nunla parladı.	144
Şekil 5. 126 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi, cephede siyah kabuk oluşumu ve bitkilenme (Özcan, 2021).....	145
Şekil 5. 127 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi cephede siyah kabuk ve yosunlanma (Özcan, 2021)	146
Şekil 5. 128 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi konumu (Google Haritalar)	147
Şekil 5. 129 Beşiktaş Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin giriş cephesi onarımdan önce (1985) (Tuğlacı, 1991, s.109)	149
Şekil 5. 130 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi batı cephesi (Özcan,2022)	149
Şekil 5. 131 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi kuzey cephesi (Özcan,2022).....	150
Şekil 5. 132 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi güney cephesi (Özcan,2022)	150
Şekil 5. 133 Hassa Mimarı Garabed Amira Balyan'ın büstü (Özcan, 2022).....	151
Şekil 5. 134 Sarkis Bey Balyan'ın büstü (Özcan, 2022).....	151
Şekil 5. 135 Avluda duvara gömülü olarak duran mezar taşı (Özcan, 2022)	152
Şekil 5. 136 Kilise avlusunda bulunan Artin Dadyan Paşa'nın kabri (Özcan, 2022)	152

Şekil 5. 137 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmeciyan – Hülya Midilli.(Tuğlacı, 1991, s.385)	153
Şekil 5. 138 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin kubbesi (Özcan, 2022)	154
Şekil 5. 139 Beşiktaş Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin 4m kalınlığındaki kemerleri (Özcan, 2022)	155
Şekil 5. 140 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022).....	156
Şekil 5. 141 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2022) ...	156
Şekil 5. 142 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2022).....	157
Şekil 5. 143 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2022).....	157
Şekil 5. 144 1838 tarihinde Kilisenin yapımında işçilerin kullandığı bu ayakkabı 2012 tarihinde yapılan onarım sırasında galeri katının yer döşemesinde bulunmuştur. (Özcan, 2022)	158
Şekil 5. 145 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi pencere sövesinde bulunan çatlak (Özcan, 2022).....	159
Şekil 5. 146 Kemer üzerinde bulunan sıva dökülmeleri (Özcan, 2022)	160
Şekil 5. 147 Galeri katına çıkan merdivenlerde oluşan rutubet (Özcan, 2022)	160
Şekil 5. 148 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi cephe diplerinde oluşan yosunlanma (Özcan, 2022).....	161
Şekil 5. 149 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi cephe duvarları üzerinde oluşan bitkilenme (Özcan, 2022)	161
Şekil 5. 150 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin vaftiz odasında bulunan sıva dökülmeleri (Özcan, 2022)	162
Şekil 5. 151 Surp Takavor Ermeni kilisesi ve çevresi (Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, Kadıköy, 1938-39).	164
Şekil 5. 152 Surp Takavor Ermeni Kilisesi konumu (Google Haritalar).....	164
Şekil 5. 153 Kadıköy Surp Takavor Kilisesi'nin yan cephesi ve çan kulesi (1985) (Tuğlacı, 1991, S.185).	165
Şekil 5. 154 Surp Takavor Kilisesi'nin kuzeybatı cephesi (Özcan, 2022)	165
Şekil 5. 155 Hacı Garabet Muradyan'ın lahiti (Özcan, 2022).....	166
Şekil 5. 156 Hacı Garabet Muradyan'ın eşi Hatun Muradyan'ın lahiti (Özcan, 2022)	166
Şekil 5. 157 Surp Takavor Kilisesi'nin kuzey cephesi (Özcan, 2022)	167
Şekil 5. 158 Surp Takavor Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2022).....	168
Şekil 5. 159 Surp Takavor Kilisesi'nin güney cephesi (Özcan, 2022)	168
Şekil 5. 160 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmeciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 422)	169
Şekil 5. 161 Surp Takavor Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022).....	170
Şekil 5. 162 Surp Takavor Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2022)	170
Şekil 5. 163 Surp Takavor Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2022).....	171
Şekil 5. 164 Surp Takavor Kilisesi Muganniler soyunma odası (Özcan, 2022).....	171

Şekil 5. 165 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2022) Çev.Bu Kutsal Sofradır (Kutsallığın Sofrası) ve kurban edilen Rab'bin kuzusu Meaih buradadır.	172
Şekil 5. 166 Surp Takavor Ermeni Kilisesi cephe duvarları üzerinde oluşan kılcal çatlaklar (Özcan, 2022).....	173
Şekil 5. 167 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin cephe diplerinde ve zeminde oluşan yosunlanma (Özcan, 2022)	174
Şekil 5. 168 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin pencere sövelerindeki yüzey kirliliği ve demir parmaklıklarında oluşan korozyon (Özcan, 2022).....	175
Şekil 5. 169 Vaftizhane giriş kapısı üzerinde bulunan sıva çatlağı (Özcan, 2022) .	175
Şekil 5. 170 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin vaftiz odasında oluşan islenme (Özcan, 2022).....	176
Şekil 5. 171 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin naos bölümünde oluşan islenme (Özcan, 2022).....	176
Şekil 5. 172 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin vaftiz kurnesi içinde bulunan kabartmalarda aşınma (Özcan, 2022)	177
Şekil 5. 173 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google haritalar).....	178
Şekil 5. 174 Üsküdar Surp Garabed Kilisesi'nin ön cephesi (1985). (Tuğlacı, 1991, s.122)	179
Şekil 5. 175 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi (Öykü, 2022)	180
Şekil 5. 176 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin güney cephesi (Öykü, 2022)	180
Şekil 5. 177 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmenciyan– Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 389)	181
Şekil 5. 178 Surp Garabed Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Öykü, 2022)	182
Şekil 5. 179 Surp Garabed Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Öykü, 2022)	182
Şekil 5. 180 Surp Garabed Ermeni Kilisesi vaftizhane (Öykü, 2022).....	183
Şekil 5. 181 Surp Garabed Ermeni Kilisesi vaftiz kurnası (Öykü, 2022).....	183
Şekil 5. 182 Surp Garabed Ermeni Kilisesi şapeli (Öykü, 2022)	184
Şekil 5. 183 Surp Garabed Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası (Öykü, 2022)	184
Şekil 5. 184 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin cephe duvarları üzerinde bulunan derz boşalmaları ve yosunlanma (Öykü, 2022)	185
Şekil 5. 185 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin tonozunda oluşan boya dökülmesi (Öykü, 2022).....	186
Şekil 5. 186 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin şapelinde oluşan kabarmalar ve boya dökülmeleri (Öykü, 2022).....	187
Şekil 5. 187 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin vaftiz odasında bulunan islenme (Öykü, 2022).....	187
Şekil 5. 188 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin narteks bölümünde oluşan islenme (Öykü, 2022)	188

Şekil 5. 189 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi'nin konumu (Google haritalar).....	189
Şekil 5. 190 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan,2021).....	190
Şekil 5. 191 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)	191
Şekil 5. 192 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021).....	191
Şekil 5. 193 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesine Eugenie tarafından armağan edilen büyük boyutlu goblen tablo (Özcan, 2021).....	192
Şekil 5. 194 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021).....	193
Şekil 5. 195 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi'nin cephesinde bulunan siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar zeminde yosunlanma (Özcan, 2021).....	194
Şekil 5. 196 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi, boya dökülmesi (Özcan, 2021).	195
Şekil 5. 197 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi, tonozda rutubetlenme ve boya dökülmesi (Özcan, 2021).....	195
Şekil 5. 198 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi mermer taklidi yapan sütunlarda boya dökülmesi (Özcan, 2021)	196
Şekil 5. 199 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi konumu (Google Haritalar).....	197
Şekil 5. 200 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi ve çevresi (Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, 1944)	198
Şekil 5. 201 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi batı cephesi (Google Haritalar).....	199
Şekil 5. 202 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi güney cephesi (Google Haritalar).....	199
Şekil 5. 203 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi'nin apsis ve sunağı 1985 (Tuğlacı, 1991, s.299).....	200
Şekil 5. 204 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021).....	201
Şekil 5. 205 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021).....	201
Şekil 5. 206 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)	202
Şekil 5. 207 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi vaftizhane kurnesi (Özcan, 2021)	202
Şekil 5. 208 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021).....	203
Şekil 5. 209 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi galeri katı (Özcan, 2021).....	203
Şekil 5. 210 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi tavanda ve duvarlarda bulunan çatlak (Özcan, 2021).....	204

Şekil 5. 211 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi cephede siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar (Özcan, 2021)	205
Şekil 5. 212 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi, kubbede ve duvarda sıva dökülmeleri (Özcan, 2021).....	206
Şekil 5. 213 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi, silmede aşınmalar (Özcan, 2021).....	206
Şekil 5. 214 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi narteks bölümü sıva dökülmesi (Özcan, 2021).....	207
Şekil 5. 215 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi muganniler soyunma odasının duvarlarında rutubetlenme ve sıva dökülmesi (Özcan, 2021).....	207
Şekil 5. 216 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi, vaftiz odası sıva dökülmeleri (Özcan, 2021)	208
Şekil 5. 217 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi'nin apsit arkasında bulunan bölümde tavanda çürüme ve duvarlarında rutubetlenme (Özcan, 2021)	208
Şekil 5. 218 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi apsit üzerinde bulunan tonozda aşınma (Özcan, 2021).....	209
Şekil 5. 219 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi konumu (Google Haritalar).....	210
Şekil 5. 220 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi ve çevresi (Jacgues Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, Kadıköy 1938-39)	211
Şekil 5. 221 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi ve çevresi (Jacgues Pervititch Sigorta Haritalarında Kadıköy, Bahariye Kuşdili 1939)	211
Şekil 5. 222 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi batı cephesi (Özcan, 2022).....	212
Şekil 5. 223 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi güney cephesi (Özcan, 2022)....	213
Şekil 5. 224 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi doğu cephesi (Özcan, 2022).....	213
Şekil 5. 225 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022)	214
Şekil 5. 226 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2022)...	215
Şekil 5. 227 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi galeri katı (Özcan, 2022)	215
Şekil 5. 228 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan çatlaklar (Özcan, 2022).....	216
Şekil 5. 229 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan çatlaklar ve sıva dökülmesi (Özcan, 2022).....	217
Şekil 5. 230 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi apsiste oluşan islenme (Özcan, 2022).....	218
Şekil 5. 231 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi iç mekanda oluşan sıva çatlakları (Özcan, 2022).....	218
Şekil 5. 232 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi galeri katında oluşan rutubetlenme ve boya dökülmesi (Özcan, 2022)	219
Şekil 5. 233 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi cephede oluşan sıva dökülmesi ve yosunlanma (Özcan, 2022)	219

Şekil 5. 234 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi cephede oluşan yosunlanma (Özcan, 2022).....	220
Şekil 5. 235 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi konumu (Google Haritalar).....	221
Şekil 5. 236 Aynalıçeşme Amenasurp Yerrortutyun (Üçhoran) Protestan Ermeni Kilisesi'nin ön (giriş) cephesi (1938) (Tuğlacı, 1991, s.317).....	222
Şekil 5. 237 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi batı cephesi (Özcan, 2022).....	223
Şekil 5. 238 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi kuzey cephesi (Özcan, 2022).....	223
Şekil 5. 239 Aynalıçeşme Amenasurp Yerrortutyun (Üçhoran) Protestan Ermeni Kilisesi pencere vitraylarının mimar Isdepan İzmirliyan tarafından 25 ocak 1907 tarihinde yapılmış resimleri (Tuğlacı, 1991, s.319).....	224
Şekil 5. 240 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022).....	225
Şekil 5. 241 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi narteks'e bakış cephesi (Özcan, 2022).....	225
Şekil 5. 242 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin avlu duvarlarında taş yüzeylerde kayıplar ve oluşan çatlaklar (Özcan, 2022) .	226
Şekil 5. 243 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi üzerinde oluşan çatlak, siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar, çan kulesi üzerinde bulunan kırık cam (Özcan, 2022).....	227
Şekil 5. 244 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi üzerinde oluşan don etkisi (Özcan, 2022).....	228
Şekil 5. 245 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi üzerinde bulunan çimento esaslı sıva müdahalesi (Özcan, 2022)	228
Şekil 5. 246 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin avlusunda oluşan yosunlanma (Özcan, 2022).....	229
Şekil 5. 247 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi konumu (Google Haritalar).....	230
Şekil 5. 248 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi ve çevresi (Jacgues Pervititch Haritası İstanbul, Gedikpaşa 1923).....	231
Şekil 5. 249 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2022).....	232
Şekil 5. 250 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin güney cephesi (Özcan, 2022)....	232
Şekil 5. 251 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin Planı (Çizen: Öykü Özcan, 2022).....	233
Şekil 5. 252 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022).....	234
Şekil 5. 253 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2022).....	234
Şekil 5. 254 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin Apsis bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2022) Çev. Ben dünyanın ışığıym (Yuh, 8:12).....	235
Şekil 5. 255 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin merdivenlerinde görülen çatlak ve parça kopması (Özcan, 2022).....	236

Şekil 5. 256 İncil Kilisesi iç mekanda oluşan sıva dökülmeleri (Özcan, 2022)	237
Şekil 5. 257 İncil Kilisesi tonozda oluşan rutubetlenme (Özcan, 2022).....	237
Şekil 5. 258 İncil Kilisesi iç mekanda oluşan boya dökülmeleri (Özcan, 2022).....	238

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1 : Günümüze Ulaşamayan Ermeni Kiliseleri.....	46
Çizelge 2. : İstanbul Ermeni Gregoryen Kiliseleri'nin son inşa tarihine göre kronolojik olarak sıralanması.....	47
Çizelge 3 : İstanbul Ermeni Katolik Kiliseleri'nin son inşa tarihine göre kronolojik olarak sıralanması.....	49
Çizelge 4 : İstanbul Ermeni Protestan Kiliseleri'nin son inşa tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanması.....	51

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
d.	Doğum
ö.	Ölüm
s.	Sayfa/sayfalar
yy.	Yüzyıl
syf.	Sayfa

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Tezin ana amacı; İstanbul'da bulunan ve araştırma yapmak için izin alınan on yedi Ermeni Kilisesinin mevcut korunmuşluk durumunu yazı ve fotoğraf ile belgelemek, yapının inşa edildiği dönemden günümüze kadar olan süreç içerisinde geçirdiği değişimleri; toplanan belgeler ve yapılan gözlem ile analiz etmek, elde edilen tüm verileri yapının uygun yöntemlerle korunarak geleceğe aktarılması için değerlendirmek ve her yapı için müdahale önerileri geliştirmektir.

Çalışmanın Kapsamı

Tez kapsamında İstanbul'da bulunan kırk dokuz Ermeni Kilisesi üzerine çalışma yapılması planlanmış ancak; günümüz koşullarına göre pandemi sürecinde aktif olan, Türkiye Ermenileri Patrikliği ve Türkiye Katolik Ermeni Patrikhanesi'nin izin verdiği on yedi Ermeni Kilisesi ele alınmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu tez çalışmasında incelenilmesi planlanan Kiliselerle ilgili olarak kütüphane araştırması, ardından saha çalışması ve elde verilerin analiz edilerek durum değerlendirmesi ve korumaya yönelik bir öneri sunulması yöntemi takip edilmiştir.

Bu anlamda öncelikle; tez kapsamında bulunan on yedi Ermeni Kilisesinin eski haritalarda ve günümüzdeki konumu belirlenmiştir. Yapının tarihçesi çeşitli kaynaklardan araştırılmış, genel olarak mimari özellikleri tanımlanmış ve güncel fotoğraflar çekilerek kayıt altına alınmıştır.

Yapının arşiv taramaları yapılarak, kurul kayıtları incelenmiş ve geçmişten günümüze kadar olan süreçte yapı üzerindeki değişiklikler, geçirdiği onarımlar,

zaman içerisindeki işlevleri anlatılmış, alınan kurul kararlarından bahsedilmiş ve yapıya ait olan eski fotoğraflar paylaşılmıştır.

Yapılan araştırmalar sonrasında; yapı üzerinde oluşan koruma sorunları yapısal sorunlar ve malzeme sorunları olarak iki grupta incelenerek, koruma sorunları için müdahale yöntemleri önerisinde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GENEL TARİHÇE

1.1. ERMENİLERİN İLK ORTAYA ÇIKIŞI

Armenia adına ilk olarak, M.Ö. 6. yüzyılda Pers Kralı Darius'un Bisutun (Behistun) yazıtlarında rastlanmaktadır. Bununla birlikte kökenlerinin Urartulara kadar dayandığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Hint- Avrupa kökenli Armen ırkı tarih boyunca Anadolu'da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bazı kaynaklara göre Akad çivi yazılı belgerinde doğu Anadolu bölgesinin Armenia adıyla anıldığını ve pers kralı Darius un Batıdan doğu Anadolu bölgesine gelen göçmenlere Armenia bölgesinde oturanlar anlamına gelen Ermeniler ismini verdiği yazmaktadır.

Ermenilerin etnik kökeni hakkındaki diğer bir teori de Hay-Hayasdan ismi üzerine kurulmuştur. Bu teoriye göre Ermenilerin kökeni Nuh'un oğlu Yafes'in torunlarından olduğu varsayılan Hayk'a dayandırılmaktadır. Efsaneye göre Hayk, Babil Kulesi'ni inşa ettiren Kral Bel'in hakimiyetini tanımayarak onunla savaşmış; kralı öldürerek Ararat (Ağrı dağı) bölgesine hakim olmuştur. Böylece Ermenilere Hay, yaşadıkları bölgeye de Hayasdan denilmiştir. (Kerovpyan, 2000: 15–18)

Hint-Avrupa teorisinden faydalanarak Armenlerin mitolojik Ermeni tarihinde belirtilen Hay'a dönüşümü şu şekilde açıklanabilir. Armenler, Trakya- Frigyalı ırklarla birlikte Avrupa'dan Çanakkale yoluyla M.Ö. 13. yüzyıl sonları ve 12. yüzyıl başlarında Küçük Asya'ya göç etmişlerdir. Ermeni halkının oluşum sürecinde Armenlerle Khaltlar (Urartular), Ermeni dağlık yöresinin Khalt öncesi daha eski ırkları ve özellikle Hayasa'nın Hint-Avrupalı olmayan sakinleri kaynaşarak birleşmişlerdir. Böylece Armenlere Hay adı Hayasa'dan miras kalmış, ülkeye ise Hayasdan adı verilmiştir.

Buna göre günümüz Ermenilerinin ataları, yalnızca Hint-Avrupalı Armenler değil aynı zamanda Urartular, Urartu'nun en eski yerel toplulukları ve Hayasa ülkesinin yerlileridir. (Kerovpyan, 2000: 72–73)

1.2. HRİSTİYANLIK ÖNCESİ ERMENİLERİN İNANCI

Hıristiyanlık öncesinde Ermenistan diye bilinen coğrafyada yaşayan toplum; değişik dini ve etnik cemiyetlere ait tanrılarında içinde yer aldığı bir panteona sahiptir. Bu panteon içinde bölgelere ve yüzyıllara göre değişiklik gösterenlerde büyük ve meşhur tanrılar yanında, mahalli kalanlara da rastlanmaktadır. (Küçük, 2015, s.18)

Ermenilerin birçok milli tanrıları olduğu görülmektedir. Yeni yıl tanrısı ve meyvelerin koruyucusu olan ‘Amanor’, tanrıların babası/baş tanrı ünvanını alan ‘Aramazd’, ermeniler arasında büyük bir öneme sahip ve kültü bulunan Aramazd ın kızı büyük tanrıça olarak bilinen ‘Anahita’ , güzellik tanrıçası ‘Astlik’, ejderhaların, devlerin ve yaratıkların yok edicisi olarak bilinen yiğitlik tanrısı ‘Vahakn’ bunlardan başlıcalarıdır.

Ermenilerin kendi milli tanrılarının yanı sıra, aynı topraklarda yaşayan diğer milletlerin tanrılarına ve onların özelliklerini taşıyan millileştirilmiş tanrılara da inanmışlardır. (Seyfeli, 2002, s.15)

Tanrı sayısının çokluğu dolayısıyla Ermenileri ‘politeist’ bunlar arasında birine yücelik vermelerinden dolayı da ‘Monoteist’ olarak değerlendirenler bulunmaktadır. (Küçük, 2015, s.18)

1.3. ERMENİ CEMAATİNİN OLUŞUMU

19’uncu yüzyıl Ermeniler için bir Rönesans dönemi olmakla beraber, aynı zamanda bir çalkantılar ve ayrılıklar dönemi olmuştur. Çünkü bu yüzyılda Ermeni halkı içinde iki mezhep meydana gelmiştir. Ermeni Katolik ve Ermeni Protestanlık. (Tuğlacı, 1991, s.279)

1.3.1. Katolik Ermeni Cemaati’nin Oluşumu ve Ayrılışı

Hıristiyanlığın ilk çağlarında çözümlenmesi gereken mezhebi sorunları, evrensel dini meclislerle kesin çözümlere bağlanırdı. Böylece Hristiyan Kilisesi yeknesak ve barışçı görüntüsünü korurdu.

Ermeni Kilisesi de bu evrensel dini meclislere katıldığından, 451 yılındaki evrensel Kalkedon (Kadıköy) Meclisi'ne kadar diğer kiliselerle mezhebi sorunlarda uyum sağlamıştı. Ancak bu tarihte Ermeniler, Putperest Perslere karşı sürdürdükleri dini savaş yüzünden, 451 yılındaki evrensel Kalkedon Meclisine katılmamışlardır. Bu tarihten sonrada yaklaşık yarım yüzyıl süren çatışmalar sebebiyle kilise, zor duruma düşmüş olduğundan, mezhep sorunlarıyla ilgilenememişlerdir. Ülkenin durumu normale döndüğünde 451 tarihli Kalkedon Meclisinin kararları Nesturiliğin tekrarı olarak Ermenilere sunulunca, Ermeni Kilisesi, Kalkedon Meclisine Karşı vaziyet almıştır.

12. yüzyılın son çeyreğine kadar Ermeniler ile Rumlar arasında olumlu bir sonuca bağlanamayan birtakım girişimler olmuştur. Aynı zamanda bu yüzyılın başlarında Ermeniler, Roma kilisesi ve Haçlılar'la ilişkilerde bulunmuşlar ve böylece Roma Kilisesi, Ermeni Kilisesi'ni kendisine tabi kılmak için büyük çabalar harcamıştır. Birleşme faaliyetleri 12. Yüzyılın sonlarında resmiyet kazanmıştır.

(Tuğlacı, 1991,s.279)

1080 tarihinde Toros Dağlarında oluşan Kilikya Ermeni Prenslğine mensup prenslerden II. Levon, kral olabilmek için Batı Alman İmparatorluğuna kendisini tabi kılarak, Papalığın etki alanına girmiştir. Bundan sonra Roma ajanları faaliyetlerini yoğunlaştırarak Ermeni Kraliyet ailesiyle Gatoğigosların (Başpatriklerin) birçoğunu da katolikleştirmeyi sağlamışlardır. Ancak yüksek sınıfın bu hareketi, halk tabakasına nüfus etmemiş ve onlar, kendi kiliselerinin asırlık geleneklerine ve inançlarına bağlı kalmışlardır. 1375 yılında Kilikya Ermeni Krallığının sona ermesi ve Gatoğigosluk makamının tekrar Eçmiadzin'e nakledilmesiyle (1441), Katolik tesiri hemen hemen yok olmuştur. (Tuğlacı, 1991, s.280).

Kilikya'da ana kiliseye bağlılığını sürdüren Ermenilerin de olmasına rağmen Katolik nüfus daha ağırlıktaydı. Fakat iki grup arasında çekişme ve çatışmalar yoktu. 1198'de Çukurova Ermeni Katolik Piskoposluğu tesis edilmiş ve Kilikya Ermeni Krallığı'nın tarihe karıştığı 1375 yılına kadar bu piskoposluk da varlığını sürdürmüştü (Vernier, 1890, s.10).

Ermeniler arasında en büyük başarıyı yakalayan misyoner bir Teaten keşişi olan Clement Galano'dur. Ermeni tarihi ve kültürü üzerine eğitim alan, Ermeniceyi çok iyi bilen Galano, ilk görev yeri Kafkasya'dan, 1640'da İstanbul'a geldi. Kendisini bir Ermeni rahibi olarak tanıtarak Erivanlı Giragos tarafından patrikhaneye kabul edildi. İlk olarak Galata ve patrikhane okulunda dersler vermeye başladı ve kısa sürede İstanbul Ermenilerinin üst sınıfı ile yakın ilişkiler kurarak Düzyan, Tıngıryan ve Kılıcıyan gibi birçok önde gelen aileyi Katolik mezhebine kazandırmayı başardı. 1641'de Fransız Elçisi De La Haye'nin, Patrik Griagos'a, Katolik inancını ve papanın otoritesini tanıdığına dair bir belge imzalamasını teklif etmesinde de aracılık vazifesini Galano üstlenmişti. 1643 yılına kadar patrikhanedeki mevkiini koruyabilen Galano, tutucu kişiliği ile tanınan Aravelkli Tavit'in patriklik tahtına oturmasıyla birlikte, hain olarak ihbar edilerek tutuklatıldı. Kısa süre sonra dostlarının araya girmesiyle kurtarılan rahip bir müddet İstanbul Ermenilerinin önde gelen isimlerinden İskender Çelebi'nin konağında kaldıktan sonra Roma'ya geri döndü. (Frazee, 2005, s.159-160; Artinian, 2004, s.46)

Patrikhane, devletin de desteğiyle Katolik inancına geçenlere karşı baskı uygulamaya, bu kimseleri kiliselere kabul etmeyip cenazelerini kaldırmamaya ve yeri geldiğinde sürgün ettirmeye başvurarak mezhep değiştirmelerin böylece önüne geçmeye çalıştı. (Şanizade 2008, s.991-992)

Misyonerlerin etkisiyle nüfusu giderek artan Katoliklerin bir takım taleplerle hükümete başvurmaları üzerine Osmanlı padişahları da bu sorunla yakından ilgilenmeye başladılar. Sultan III. Ahmed'in Sadrazamı Ali Paşa, kapitülasyonları kaldırmak ve misyonerliğe son vermek için projeler hazırladı, fakat düşüncelerini hayata geçiremeden öldü.

Sultan I. Mahmud, 1745 yılında Ermeni Patrikhanesi'nde bir komisyon kurdurarak Katolik Ermenilerin tespit edilmesini ve bu kimselerin çeşitli yollarla ıslah olunmalarını emretti. Ayrıca 1748'de Katoliklere karşı Ermeni Patriğine falakaya yatırma ve kürek cezası verme yetkileri tanındı. (Karakoç, 2006, s.44-46)

1800'de III. Selim, Katoliklerin nasihat yoluyla ana kiliseye geri dönmelerinin sağlanmasını istedi. Halka nasihat etmek üzere Anadolu'ya Ermeni din adamları gönderildi (Karakoç, 2006, s.79)

Sultan II. Mahmud döneminde iyice belirginleşen Katolik sorunu, yine bu dönemde çözüme kavuşturulmuştur. 1810 yılında Katoliklerle bir uzlaşmaya varılmak üzere Patrik Hovhannes Çamaşırıyan'ın başkanlığında görüşmelere başlandı. Fakat Katolik Ermenilerin talepleri nedeniyle ilk görüşmeler hiçbir sonuca varılmadan noktalandı (Artinian, 2004, s.48).

Bir taraftan da gerek Katolik Ermeniler gerekse Avusturya ve Fransa elçileri Katolik Ermenilerin de ayrı bir cemaat olarak kabul edilmesi için II. Mahmud'a baskı yapıyorlardı (Dadyan, 2011, s.108).

Nihayet Avrupa Devletlerinin İstanbul'daki Elçileri aracılığıyla duruma müdahaleleri ve baskıları sonucu II. Mahmud'un 6 Ocak 1830 tarihli fermanıyla ayrı bir cemaat oluşturmuş ve bu ferman uyarınca kendilerine aşağıdaki haklar tanınmış oluyordu:

- 1- Hükümet Merkezi'nde bir Patrikhane ve bir Piskoposluğun kurulması.
- 2- Uzaklaştırılanların yeniden kabulü ve bunların haklarının ve el konulan mallarının iadesi.
- 3- Kilise yapımı.
- 4- İmparatorlukta bulunan öteki Hıristiyan unsurlara tanınan imtiyazların, kendilerine de tanınması (Tuğlacı, 1991,s.284-286).

Bu sorunu kesinlikle çözmeyi düşünen Sultan Mahmud, öncelikle 1827'de misyonerlik faaliyeti sürdüren rahipleri İstanbul'dan uzaklaştırdı (Karakoç, 2006, s.109).

Sonrasında ise Navarin Hadisesi dolayısıyla İstanbul'da elçilerin bulunmayışını fırsat bilerek Mart 1828'de ana kiliseye dönmeyi reddeden tüm Katolik Ermeniler İstanbul dışına sürgüne gönderildi. (Beydilli, 1995, s.8 vd.)

Mayıs 1828’de ise Fransa’nın baskıları ve Avusturya’nın tavsiyeleri neticesinde Katolik Ermenilerin sürgününden vazgeçilerek İstanbul’a dönmelerine müsaade edildi. Fakat Fransa, bu sefer sürgün kararının kaldırılmasıyla yetinmeyerek Katolik Ermenilerin ayrı bir cemaat olarak tanınması şartını koştı. Her ne kadar Osmanlı sarayı böyle bir şeye taraftar olmasa da Fransa’nın baskılarına daha fazla dayanamayarak Ermeni Katolik bir piskoposun yanı sıra Müslüman bir cemaat nazırının da olması şartıyla Katolik Ermenilerin ayrı bir cemaat olarak tanınmasını kabul etti. Ardından Duhan Gümrükçüsü Edhem Efendi cemaat nazırı, Hagop Çukuryan ise Katoliklerin piskoposu olarak tayin edildiler. Böylece 1831 yılında Katolik Ermeni Cemaati resmen tanınmış oldu. (Beydilli, 1995, s.11)

1.3.2. Protestan Ermeni Cemaatinin Oluşumu ve Ayrılışı

Osmanlı Ermenilerinin tarihlerindeki en büyük cemaat içi çekişmeler ve sorunlar mezhep değiştirme hareketleri nedeniyle yaşanmıştır. Ermeni cemaatinde mezhep değiştirme deyince akla ilk gelen Katolik inancının kabulü ve bu yüzden yaşanan çatışmalardır. İki yüzyıldan uzun bir zamana yayılan bu çatışmalar sırasında birçok kanlı olaylar, idamlar ve sürgünler yaşanmıştır. Olayların doruk noktasına ise Sultan İkinci Mahmut’un saltanat yıllarında varılmış, Katolik inancına geçen ve inançlarından dönmeyen Ermeniler ile ana kiliseye bağlı Ermeniler arasındaki çatışmalar nedeniyle, birçok önde gelen Ermeni görevlerinden alınıp sürgüne gönderilmiştir. İstanbul’daki tüm Katolik Ermeniler Anadolu’ya sürülmüş, isyanlar ve idamlar yaşanmıştır.

Henüz bu sorun çözülememiş ve Katolik Ermeniler ayrı bir cemaat olarak resmen tanınamışken Ermeni cemaati arasında yeni bir mezhep değiştirme hareketi, Protestan inancına geçiş süreci başlamıştır.

Ermenilerin Protestan misyonerleri ve inancı ile tanışmaları 1820’li yıllarda başladı. Ortadoğu’ya giderek buradaki Hristiyanlar arasında propagandaya başlayan Parsan isimli Amerikalı bir Protestan misyoneri, Ermeniler arasında kısmi bir başarı sağlayabildi ve kısa süre sonra Ortadoğu’da Protestan Ermenilere rastlanmaya başladı.

Hatta Kudüs Ermeni Patrikliği'ne bağılı din adamlarından Kırşehirli Agapos isimli bir piskopos ile Dionisios Garabedian isimli bir rahip Beyrut'a giderek Protestan inancını kabul etmişler ve Ermeni Kilisesi geleneklerine aykırı olarak burada evlenmişlerdi. (Tuğlacı, 1991, s.313)

Sistemli bir şekilde protestan misyonerlik faaliyetlerine başlanması ise 1831 yılında gerçekleşti. Aileleriyle beraber İstanbul'a gelerek yerleşen William Goodell, Emil Smith ve Dwight gibi isimlerin öncelikli hedefi şehirdeki Ermeniler ve Rumlar arasında faaliyet göstermekti. Fakat sonrasında Ermenilerin Protestan inancına daha meyilli ve yatkın olduklarını görerek çalışmalarını büyük oranda bu sahada yürüttüler. (Arpee, 1999, s.93)

Protestan misyon faaliyetlerinin en etkin olduğu çalışma alanı eğitimdi. 1834'te Beyoğlu'nda bir misyon okulu kuruldu, bu okulda eğitim ücretsiz olduğundan kısa sürede ana kiliseye bağılı Ermenilerden öğrencilerin de tercih ettiği bir merkeze dönüştü. 1840 yılında ise Cyrus Hamlin'in idaresindeki okul Bebek'e taşınarak çalışmalarına devam etti. Misyon okulunun amaçları içerisinde genel eğitimin yanı sıra yerel din adamları ve yeni misyonerler yetiştirmek de vardı. Ayrıca, Ermeni cemaatinin en yoğun olduğu ve cemaat hayatının en sıkı yaşandığı semtlerden bir tanesinde, Hasköy'de de Protestan Ermeni yatılı kız okulu kurulmuştu. Sıkı bir din eğitiminin verildiği bu okuldaki kızlar Protestan ahlakına göre yetiştiriliyor ve esasında geleceğin din adamlarına, öğretmenlerine ve sivillerine eş olacak, misyonlarında onlara yardımcı olacak eğitilmiş, görgülü ve dindar eşler yetiştiriliyordu. Nitekim, ana kiliseye bağılı olup bu okulda eğitim gören kızların dörtte üçü de Protestan inancına geçmişti. (Artinian, s.54)

Protestanlar gerçek anlamda Ermeni kültür ve eğitim hayatında önemli bir rol oynadılar. Ermenice'ye de Türkçe'ye de en iyi derecede hakim olan William Goodell İncil'in daha anlaşılabilir olması ve daha geniş kitlelere yayılabilmesi adına Türkçe'ye tercüme etmiş ve Ermeni harfli Türkçe olarak 1858 yılında yayınlamıştır.

İstanbul'daki okulların yanı sıra Protestanlar, kısa sürede Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde de Ermeniler için okullar inşa etmişlerdi ki, Antep'deki Getronagan, Harput'taki Yeprad, Merzifon'daki Anatolia liseleri ile Sivas ve Tarsus'daki yüksek okullar bunlardan sadece bir kaç tanesiydi. Ermeni çocukları için hazırlattıkları okuma-yazma kitaplarının ve derslerinin yanı sıra çeşitli konularda bir çok kitap da yayınladılar. Ayrıca 1839'da İzmir'de Isdemaran Bidani Kidelyats, yani Gerekli Bilgiler Deposu isimli bir gazete ile 1885'te Avedaper yani Müjdeci isimli bir de haftalık dergi yayınladılar. (Tuğlacı, 1991, s.313 - 315)

Goodell'in bu çalışmaları ve Protestan okullarında verilen modern eğitim, ana kiliseye bağlı Ermeniler arasında da dilin sadeleştirilmesi ve modern eğitimin yaygınlaştırılması yolunda bir akım başlatmıştı. Fakat tüm bunların yanında Protestan okullarında verilen din eğitimi, Ermeni Kilisesi'nin öğretilerine aykırıydı. Protestan öğretisi açıkça, kilisenin yüzlerce yıldır devam etmekte olan ayinlerini, azizlere olan inancını ve doktrinlerini yanlış olarak görüyor ve Ermeni öğrencilere de bunun propagandasını yapıyorlardı. (Berberyan, 296-297)

Bu nedenle daha en başından itibaren Ermeni Kilisesi ve Ermeni ruhban sınıfı Protestan misyonerlerine ve onlara çalışmalarına karşıydılar. 1837'de Patrik Isdepanos Ağavni Zakaryan, çocuklarını Protestan okullarına gönderen Ermenilere, çocuklarını bu okullardan almalarını emretti. 1839 yılında ise yine Patrik Isdepanos bir emirname yayınlarak Ermenilerin ne şekilde olursa olsun tüm Protestan faaliyetlerine katılmayı ve Protestanlar ile ilişkide bulunmasını yasakladı. Bu emirnamenin ardından Protestanlarla ilgili sır saklayanlar ve onlara yardım edenler de çeşitli şekillerde cezalandırıldılar. Çok sayıda zanaatkar evinden ve mesleğinden atıldı. (Berberyan, 1871, s.265-269)

Sonrasında gelen Patrik Hagapos da Protestanlara karşı aynı yoldan yürüdü. Mezhep değiştirmeyi yasaklayıp, Protestanlığa meylini gördüğü ruhanileri Kayseri'ye sürgün etti. 1844-1848 yılları arasında İstanbul Ermeni Patriği olan Matteos Çuhacıyan, patriklik tahtına çıktığında bir araştırma yaptırarak İstanbul'da yüzlerce kişinin gizlice Protestan inancını sürdürmeye devam ettiklerini gördü.

Bu kimselerin ana kiliseye dönmeleri için önce nasihat yolunu denedi. Ermeni din adamları ile Protestan misyonerleri arasında halka açık tartışmalar düzenletti. Protestan inancını vaaz eden Ermeni ruhanilere ana kiliseye dönmeleri için nasihatnameler gönderdi. (Tuğlacı, 1991, s.314-316)

Fakat bu yolda bir başarı sağlayamayan Patrik Matteos, yüksek rütbeli Ermeni ruhanilerinin de yönlendirmesiyle daha sert bir tutum takınmaya başladı. 1846 yılında patrik, Protestanlardan ana kiliseye döndüklerini beyan etmeleri için dokuz maddelik bir iman bildirgesi imzalamalarını istedi. Bildiriyi imzalamayı reddedenler ise patrikhane tarafından afaroz edilip tüm mal varlıklarına el konuldu. Protestanlara borcu olanların borcu patriklik tarafından silindi. Protestanlardan alacakları olanların ise borçları hızla tahsil edildi. (Artinian, s.55)

Taşrada da Protestan inancını vaaz eden ruhaniler patrikhane tarafından görevlerinden alındılar. Patriğin bu tepkisi, İngiliz elçisi Sir Canning, Amerikan elçisi B. Cary ve Prusya Elçisi Baron le Coque tarafından hızla protesto edildi. Hatta patrik ve İngiliz elçisi arasında özel bir görüşme düzenlendi (Tuğlacı, 1991, s. 316).

Patrikhanenin tüm bu baskılarına rağmen Protestan cemaati faaliyetlerini sürdürmeye ve genişlemeye devam etti. 1846'da bir araya gelen kırk Ermeni Protestan, Aynalıçeşme'de, İstanbul'daki ilk Protestan Ermeni Kilisesi'ni kurdular. Ayrıca İzmit, Adapazarı ve Trabzon'da da Ermeni Protestan kiliseleri kurulmaya başlandı. Patrik Matteos'un afarozname yayınladığı 1846 yılında İstanbul'daki Ermeni Protestan nüfusu bini geçiyordu. (Arpee, 1909, s.269)

Nihayetinde Kasım 1850'de Sultan Abdülmecid, Protestan Ermeni Cemaati'nin de diğer cemaatler gibi bağımsız ve kendi iç işlerinde özgür bir cemaat olarak resmen kabul edilmelerine dair bir ferman yayınladı. (Tuğlacı, s.371-372)

Protestan kilisesinin siviller tarafından ve belli kurallar altında idare edilmesi diğer Ermeni kiliselerini de büyük oranda etkiledi. Katolik Ermeni cemaati de bunun üzerine on iki maddelik bir nizamname hazırlayarak yayınladı.

Özellikle bu durum ana kilisede cemaatin dönüşümü için bir şeyler yapmak isteyen Genç Ermenilere ilham kaynağı oldu. Mustafa Reşid Paşa'nın danışmanı Hagop Gircikyan, Genç Ermenilerin önde gelen isimlerine Protestanları örnek göstererek cemaatin idaresi için bir anayasa hazırlamalarını salık verdi ve böyle 1863'deki Nizamname-i Milleti Ermeniyan'a giden yol başlamış oldu.

(Davison, 2005, s.128-129)

Tarih boyunca İstanbul'da beş kiliseye sahip olan Protestan Ermeni cemaati, mezarlık olarak ise Pangaltı'ndaki Latin Kabristanı'nı kullandılar. Cumhuriyet'in ilanına kadar, toplamda yedi lider tarafından temsil edilen cemaat, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bu sembolik temsiliyet niteliğini de kaybetti. (Tuğlacı, 1991, s. 315)

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ MİMARİSİ

2.1. KİLİSENİN TANIMI VE İLK ORTAYA ÇIKIŞI

Hristiyan ibadet mekanı olan kilise sözcüğünün kökeni, yunanca. 'Eklekia' dır. Hristiyan Tapınağı kilise Sözcüğü 'toplantı' anlamına gelir. İçinde tanrıyla buluşulduğu düşünülendiğinden, 'tanrının evi' olarak ta algılanır ve yaşamın kaynağı olarak görülen güneşin doğuş yönüne dönük olarak inşa edilir. (Hasol, 2014, s.264).

Kilise yapısının biçim kazanması ve anıtsal boyutlardaki ilk örneklerinin oluşması İmparator Büyük Konstantinos döneminde görülmektedir.

(Karabey, 2001, s.4, Anonim, 1994, s.61)

2.2. KİLİSE MİMARİSİ

Kilise mimarisi tapınma biçimleri, yerel kültür özellikleri ve coğrafya gibi pek çok etkene bağlı olarak ihtiyaçlara göre gelişmiştir. İlk başlarda yer altında oluşturulan basit ibadet mekanları hristiyanlığın gelişimiyle beraber görkemli yapılara dönüşmüştür.

2.2.1. Kilisenin Bölümleri

Genel olarak Ermeni Kiliselerinin ana bölümleri narteks, naos, bema, apsis, galeri, vaftizhane ve çan kulesinden oluşmaktadır.

2.2.1.1. Narteks (Kavit)

Narteksin kelime kökeni yunancadır. Erken Hristiyanlık dönemi Bazilikalarında ve Bizans kiliselerinde Sahna girilmeden önce gelen ve sahından sütunlarla ya da duvarla ayrılan giriş holü. (Hasol,2014, s.338)

Erken Hıristiyan kiliselerinde revak biçiminde olup, Bizans döneminde ise kilisenin batısında ana eksene dik konumda yer alan dışa kapılarla açılan kapalı bir mekândır. (Sözen ve Tanyeli, 1994, s.171)

Mekanın oluşum amacı Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde vaftiz edilmeyen kişileri ibadet alanına girmeden bekletmektir. (Ahunbay, S.1013)

Bizans mimarisinde çift narteksli planlama da yapılmış; art arda düzenlenen bu bölümlere dış narteks (esonarteks, eksonarteks) ve iç narteks (enonarteks, endonarteks) adları verilmiştir. (Ahunbay, 1997, s.1013, Karaca, 2006, s.322)

2.2.1.2. Naos (Adyan)

Naos, Grekçe barınmak anlamındaki "naiein" sözcüğünden türemiş, Yunan tapınaklarındaki kült objelerin ve tanrı heykellerinin bulunduğu kutsal bölümdür. Kiliselerde ana ibadet mekânını ifade eder. (Sözen ve Tanyeli, 1994, s.171)

Naos cella ile eş anlamlıdır. pronaos ile opistodom arasında yer alır. Kilisenin bu bölümünde vaftiz, düğün, cenaze gibi törenler yapılır.

2.2.1.3. Bema (Altar)

Bema, erken Hıristiyan kiliselerinde ruhban sınıfı için ayrılmış yüksekçe platform iken, Bizans kiliselerinde sunağı içeren bölümdür. Naos zemininden basamakla yükseltilmiş olan apsis önünde yer alan kilisenin en kutsal bölümüdür. (Sözen ve Tanyeli, 1994, s.39)

2.2.1.4. Apsis (Horan)

Apsis, tapınak mekânı içerisinde doğrultuyu belirleyen, naosun doğusunda orta nef hizasında eksende yer alan mekândır. Bazı kiliselerde yan nefler hizasında da apsis bulunur. (Karaca, 2008, s.601)

Apsis içerisinde üst düzeydeki din görevlilerinin oturduğu "synthronon", apsis yarım yuvarlağında sıralı basamaklardır; en üst basamakta eksende, kutsal makam koltuğu "kathedra" yer alır. Apsis içerisinde de litürjinin gereği olarak nişler yer alır. (Sönmez, 2014)

2.2.1.5. Vaftizhane (Mıgırdaran)

Vaftiz; Gregoryen Ermeni kilisesinin kabul ettiği Altı Sakramentin ilkidir. Bu Sakrament yapılmadan diğerlerinin yapılması veya kabul edilmesi imkansızdır. Bundan dolayı vaftiz, "kilisenin kapısı" olarak nitelendirilmiştir.(Küçük,2015,s.240)

Yunanca vaptisma, Farsça hane'den vaftizin yapıldığı kutsal yer; bu amaçla bazilikaların yanında inşa edilen küçük bir yapıdır. (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi,1986, s.1258)

2.2.1.6. Galeri (Vernadun)

Galeri, kiliselerde ana nefin bakan yan neflerin üst katında yer alan mekândır. (Sözen ve Tanyeli, 1994, s.88)

Galeri ya narteks üzerinde ya da naosun batısındaki taşıyıcılara oturarak neflerin üzerinde yer alır. Bizans döneminde galeri, kadınlar bölümü olarak da işlev gören mekândır. (Karaca, 2008, s.604)

2.2.1.7. Çan Kulesi (Zangakatun)

Çan Kulesi Kiliselerde halkı kiliseye çağırmak için kullanılır. İlk dönem kilise mimarisinde kiliseden ayrı olarak inşa edilirken sonradan birlikte tasarımı gerçekleştirilmiştir. Bizans döneminde ise ayrı olan çan kuleleri Tanzimat Fermanından sonra eklenmiş olmalarından kaynaklıdır. (kasap, 2018, s.10)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİNİN SINIFLANDIRILMASI

İstanbul'da Ermenilere ait, zamanla yok olmuş 21, ibadete açık 49 Kilise bulunmaktadır. Bunların 34 tanesi Gregoryen, 13 tanesi Katolik ve 2 tanesi Protestan cemaatine aittir.

3.1. ZAMANLA YOK OLAN KİLİSELER

İstanbul'un bazı semtlerinde zaman içerisinde Ermeni nüfusu artış gösterirken, bazı semtlerinde ise nüfus oranı azalmış ve bunun sonucu olarak terk edilen yapılar, zamanla bakımsızlık, yangınlar ve yıkımlar nedeniyle harap olup yok olmuşlardır.

Ermeni nüfusunun yoğun olduğu semtlerde bulunan ve günümüzde mevcut olmayan kiliseler ve şapellerin inşa tarihine göre kronolojik sıralaması çizelge birde verilmiştir.

Kilise İsmi	Bulunduğu Semt	Yapım tarihi
Surp Nişan Kilisesi	Alemdağ	1776
Surp Hagop Kilisesi	Kasımpaşa	1810
Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi	Karagümrük	1829
Surp İstefanos Kilisesi	Hasköy	1829-1831
Surp Hagop Kilisesi	Zeytinburnu	1832
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Bakırköy	1837
Surp Asdvadzadzin (Meryemana) Ermeni-Süryani Kilisesi	Beyoğlu	1848
Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi	Pangaltı	1865
Surp Asdvadzadzin (Meryemana) Kalfayan Şapeli	Halıcıoğlu	1889
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Okmeydanı	1898
Surp Hovhannes Garabed Kilisesi	İstinye	Bilinmiyor
Surp Haç Kilisesi	Bakırköy	Bilinmiyor
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Edirnekapı	Bilinmiyor
Surp Hagop Kilisesi	Sarıyer	Bilinmiyor
Surp Hagop Kilisesi	Üsküdar	Bilinmiyor
Surp Harutyun Kilisesi	Tersane	Bilinmiyor
Surp Nigoğayos (Santa Nicola) Kilisesi	Edirnekapı	Bilinmiyor
Surp Nigoğayos Kilisesi	Yenikapı	Bilinmiyor

Surp Sarkis Kilisesi	Galata	Bilinmiyor
Surp Sarkis Kilisesi	Yenikapı	Bilinmiyor
Surp Toros Kilisesi	Topkapı	Bilinmiyor

Çizelge 1. Günümüze Ulaşamayan Ermeni Kiliseleri

3.2. GÜNÜMÜZE ULAŞAN KİLİSELER

İstanbul'da 15. yüzyıldan itibaren Ermeni kiliseleri yapılmaya başlanmıştır. Ermeni cemaatinin yoğun olduğu bölgelerde, cemaatin isteklerine cevap vermek üzere kiliseler yapılmıştır. İlk Ermeni cemaati Gregoryen mezhebe ait olduğundan 19. yüzyıl başına kadar Katolik ve Protestan kiliseleri görülmemektedir. Kilise yapımının en yoğun olarak görüldüğü dönem 19. yüzyıl başı ve ortasıdır. (Batar, 2007, s.18)

3.2.1. İstanbul Ermeni Gregoryen Kiliseleri

İstanbul'da 15. yüzyıldan beri Gregoryen Ermeniler yaşamaktadır. Bu sebeple şehrin eski yerleşim bölgelerinin neredeyse tamamında Ermeni Gregoryen Kiliseleri bulunmaktadır.

İstanbul'daki ibadete açık olan Ermeni Gregoryen Kiliseleri son inşa tarihine göre kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

Kilise İsmi	Bulunduğu Semt	Yapım tarihi
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Ortaköy	1824
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Kumkapı	1828
Surp Haç Kilisesi	Üsküdar	1830
Surp Stepanos Kilisesi	Halıcıoğlu	1831
Surp Yegya Kilisesi	Eyüp	1832
Surp Nigogayos Ermeni Kilisesi	Topkapı	1832
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Yeniköy	1834
Surp Nigoğayos Kilisesi	Beykoz	1834
Surp Haç Kilisesi	Kuruçeşme	1834
Surp Pırğıç Kilisesi	Yedikule	1834
Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi	Balat	1835
Surp Yerrortutyun Kilisesi	Beyoğlu	1838
Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi	Beşiktaş	1838

Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Bakırköy	1844
Surp Stepanos Ermeni Kilisesi	Yeşilköy	1845
Surp Tateos Portoğomeos Ermeni Kilisesi	Yenikapı	1846
Surp Yergodasan Arakelots Ermeni Kilisesi	Kandilli	1846
Surp Harutyun Ermeni Kilisesi	Kumkapı	1855
Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi	Eyüp	1855
Surp Santuth Ermeni Kilisesi	Rumeli Hisarı	1856
Surp Nişan Ermeni Kilisesi	Kartal	1857
Surp Takavor Ermeni Kilisesi	Kadıköy	1858
Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi	Kuzguncuk	1861
Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi	Kınalıda	1885
Surp Yerits Mangants Ermeni Kilisesi	Boyacıköy	1885
Surp Hripsimyants Ermeni Kilisesi	Büyükdere	1886
Surp Kevork (Sulu Manastır) Ermeni Kilisesi	Samatya	1887
Surp Garabed Ermeni Kilisesi	Üsküdar	1888
Surp Hagop Ermeni Kilisesi	Samatya	1892
Surp Harutyun Ermeni Kilisesi	Taksim	1895
Surp Hovhannes Avedaraniç Ermeni Kilisesi	Gedikpaşa	1904
Surp Vartanants Ermeni Kilisesi	Feriköy	1951
Surp Hovhannes Avedaraniç Ermeni Kilisesi	Narlıkapı	1964
Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi	Galata	1965

Çizelge 2. İstanbul Ermeni Gregoryen Kiliseleri'nin son inşa tarihine göre kronolojik olarak sıralanması.

3.2.2. İstanbul Ermeni Katolik Kiliseleri

Osmanlı topraklarında Katoliklik propagandası çok eski tarihlere dayanır. İlk olarak Papa III. Jül zamanında (1550–1555) Diyarbakır ve Siirt çevresinde Keldani ve Asurilerin bir bölümü ile Nahçevan yöresinde oturan bazı Ermeniler Katolikliği kabul etti.

1630 yılına kadar Ermeniler arasında söz etmeğe değer sayıda Katoliklik görülmedi. Daha sonra Fransız kralı 14. Lui döneminde Katolik propagandası hızını arttırdı ve Katoliklik Ermeni, Rum, Süryani ve Maruniler arasında da yayılmaya başladı. Katolikliğin hızla yayılması hem Ermeni Patrikliğini hem de devleti rahatsız etti. Bu nedenle pek çok ferman yayınlandı. (Bebiroğlu, 2003: s.23)

1780 de Ermenilerin Trieste'ye gitmelerini yasaklayan Patrik Zakariya da Macar kralının isteğiyle görevden alındı. Son olarak II. Mahmut tekrar mezhep değiştirme yasağı ile ilgili ferman çıkarttı. Dışarıdan ve içeriden gelen baskılara daha fazla direnemeyen II. Mahmut 1831'de Katolik Ermenilerini ayrı bir millet olarak tanıdı. Ancak Fransız kralının himayesinde ve Papalığa bağlı olmaları nedeniyle Katoliklere ayrı bir nizamname verilmedi.

1831'de verilen fermana göre bir piskopos Katolik Ermenilerin dini ve bir kısım dünyevi işlerini idare edecekti. Patriği topluluk seçecek Babiali onaylayacaktı. (Bebiroğlu, 2003 s.24)

İstanbul'da ilk Ermeni Katolik Kilisesi 1834 yılında, sonuncusu ise 1905 yılında inşa edilmiştir. İstanbul'daki ibadete açık olan Ermeni Katolik Kiliseleri son inşa tarihine göre kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

Kilise İsmi	Bulunduğu Semt	Yapım Tarihi
Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi	Galata	1834
Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi	Taksim	1837
Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi	Ortaköy	1839
Anarat Hıgutyun Kilisesi	Samatya	1857
Surp Yerrortutyun Kilisesi	Beyoğlu	1857
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Büyükkada	1858
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	Beyoğlu	1865
Surp Hovannes Mıgırdiç Kilisesi	Yeşilköy	1866
Surp Andon Kilisesi	Trabya	1871
Surp Boğos Kilisesi	Büyükdere	1885
Surp Levon Kilisesi	Kadıköy	1905
Anarad Hıgutyun Kilisesi	Pangaltı	1971

Çizelge 3. İstanbul Ermeni Katolik Kiliseleri'nin son inşa tarihine göre kronolojik olarak sıralanması.

3.2.3. İstanbul Ermeni Protestan Kiliseleri

Dini korumanın siyaset açısından önemini kavrayan İngiltere, 1840 yılında Kudüs'te bir Protestan Kilisesi açılmasını istediysede , Osmanlı Devleti ülkede Protestan cemaati olmadığını ve mezhep değiştirmenin yasak olduğunu belirterek bu isteği reddetti. Ancak İngiltere bu konuda diretti ve 10 Eylül 1845'te çıkarılan bir fermanla, Babıali, Protestan topluluğuna Kudüs'te kendilerine mahsus bir kilise yapmalarına izin verildi. (Bebiroğlu, 2003, s.25)

1846'da kırk kadar Ermeni ailesinin Protestan olması üzerine Ermeni Gregoryen patriği Çamurcuyan (1802–1865) bu aileleri aforoz etmiş ve hükümete de müracaat ederek, yeni kurulan bu cemaatin kendi kutsal haklarına tecavüz ettiğini bildirdi. Batılı büyükelçilerin, özellikle İngiliz ve Prusya elçilerinin girişimi ile 15 Kasım 1850'de Protestan cemaati resmen kurulmuş ve tanındı. Bu topluluğu yönetmek için laik kişiler görevlendirilmiş ve başa bir vekil getirildi. Vekil, bu topluluğun dünyevi işlerini yönetmekle görevliydi. Babıâli tarafından sivil bir yönetici olarak tanındı. (Bebiroğlu, 2003, s.25)

Protestan topluluğun millet olarak tanınmaması, onların bu konuyu büyük devletlere şikayet etmelerine yol açtı. Protestan Vekili Hagop Matteosian'ın 1871'de Alman Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı memrandumda Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan Protestanların sayısı verilmektedir. Vekil, kendisine tolerans gösterildiğini, ancak resmen tanınmadıklarını belirtmektedir. (Bebiroğlu, 2003, s. 25)

Sonunda 1878 yılında Babıâli, Protestan idaresiyle ilgili olarak bir proje hazırlandı. Protestanlar Osmanlı Devleti'nde en son tanınan cemaat olmuşlardır. Protestan cemaatinin nizamnamesi 12 Mart 1878 tarihinde, yani Meşrutiyet idaresine geçilince hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. (Bebiroğlu, 2003, s.25)

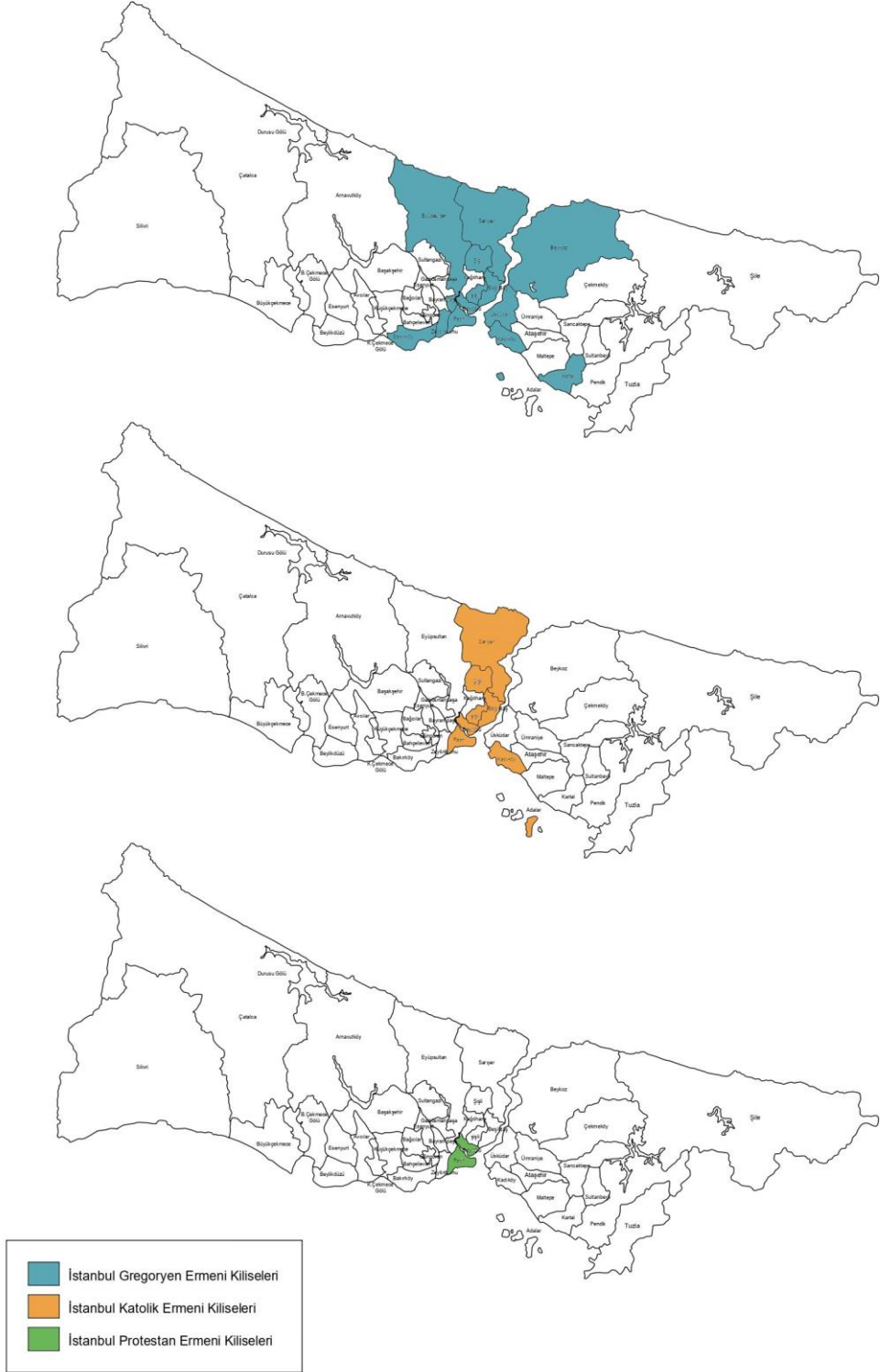
Resmi verilere göre, 1857 yılında imparatorluk topraklarında gayrimüslim toplumların sahip oldukları dini merkezler şu şekildeydi: Ortodoks Rumların 112 metropolitlik ve 56 episkoposlukları, Doğu Ortodoksu Ermenilerin 26 episkoposlukları, Katolik Ermenilerin 13 episkoposlukları ve Musevilerin 8 idari merkezi vardı. (Seyfeli, 2002, s.46)

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin %15'inin Protestanlığı seçtiği görülmektedir. Günümüzde Türkiye Ermeni Protestanları Lübnan'da bulunan Ortadoğu Ermeni Protestan Kiliseler Birliği'ne bağlıdır. (Seyfeli, 2002, s.46)

İstanbul'daki ibadete açık olan Ermeni Protestan Kiliseleri son inşa tarihine göre kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

Kilise İsmi	Bulunduğu Semt	Yapım Tarihi
Avedaranagan Amenasurp Yerrortutyun Kilisesi	Beyoğlu	1861
Gedikpaşa Protestan Kilisesi	Gedikpaşa	1911

Çizelge 4. İstanbul Ermeni Protestan Kiliseleri'nin son inşa tarihine göre kronolojik olarak sıralanması.

Şekil 3. 1 İstanbul'daki Ermeni Kiliseleri'nin mezheplere göre dağılımı
(Çizen: Öykü Özcan, 2022)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ANITLARDA MALZEME VE STRÜKTÜRDE BOZULMAYA NEDEN OLAN ETKENLER

Kültürel mirasımız olan tarihi eserler ve anıtların korunması için gereken ilk adım bozulmaya sebep olan nedenlerin belirlenmesidir.

Kültür varlıklarının bulunduğu çevrenin fiziki ve coğrafi şartları, yapım malzemesi, yapım tekniğinin kalitesi, kullanım süreci ve zaman içerisinde uygulanan müdahaleler yapının mevcut durumunun korunması ve devamlılığı için önemlidir. Bu nedenle tez kapsamında bulunan on yedi Ermeni Kilisesi'nin koruma sorunlarından bahsetmeden önce bozulmaya neden olan etkenlere kısaca değinilmiştir.

Yapıların gördüğü zararlar boyutlarına göre patinalanma, bozulma ve hasar olmak üzere hafiften şiddetliye göre sıralanmaktadır.

Taş yüzeyinde algler, mantar, yosun, liken vb. mikroflora ile daha gelişmiş bitkilerin oluşturduğu tabakaya patinalanma (biyolojik kolonizasyon) denir. Patina; renk değişimi, kabuk oluşumu gibi bozulma türlerine de neden olabilir.

Hasar; strüktürün bozulma ve tahribat sonucu taşıyıcılığının bir kısmının, ya da tümünü kaybetmesi durumu olarak tanımlanmaktadır.

Bozulma ise iklimsel, doğal, biyolojik ve benzeri çeşitli etkiler altında malzemenin uğradığı değişim ve dönüşüm olarak açıklanmaktadır. (Zakar, Eyüpgiller, s.47)

Bozulma hızı, malzemenin yapısına ve kalitesine, işçiliğine, yapıya uygulanan bakıma ve kullanım şekline göre değişebilmektedir.

4.1. İKLİMSEL NEDENLER

Yapı malzemesi üzerine; doğrudan etki eden güneş ışığı, hava, su, sıcaklık, nem ve rüzgâr başlıca iklimsel bozulma nedenleridir.

Asit özellikli gazlar hava yardımıyla taşlar ile tepkimeye girerek, taş yüzeylerde siyah kabuk oluşumuna neden olur.

Hava bileşenlerinin metal malzemeye etkimesi nedeniyle, metal üzerinde patina veya korozyon oluşmaktadır. Su başlıca bozulma nedenlerinden biridir, malzeme üzerine etkiyerek bozulma sürecini hızlandırır.

4.2. BİYOLOJİK NEDENLER

Hayvanlar, bitkiler, böcekler, mantarlar ve bakteriler, başlıca biyolojik bozulma etkenleridir. Hayvanlar ve kuşlar malzemeleri yerlerinden sökme, kemirme ve boşaltım faaliyetleri nedeniyle yapı eleman ve bileşenlerine zarar verirler. Fiziksel olarak yapının bütünlüğünü bozabilecek olmalarının yanı sıra, atıklarında bulunan asit ve tuzlar malzemeler üzerinde çürütücü etkiye sahiptirler. Benzer şekilde, bitki kökleri de yapıyı hem mekanik çözülmeye hem de kimyasal etkiye maruz bırakmaktadır. Ağaçların kökleri, çatı yüzeyinde veya duvar yüzeyinde yerleşmiş bitkilerin kökleri, temel, duvar gibi yapı bileşenlerine ve derzlerine müdahale ederek çözülmeye neden olabilmektedirler. Ayrıca köklerin salgıladığı asitler, malzemelerle kimyasal tepkimeye girerek, onların yapısını bozabilmektedir. (Zakar, Eyüpgiller, 2018, s.50)

4.3. DOĞAL AFETLER

Ne zaman olacağı önceden bilinmeyen, aniden şiddetli bir felaket olarak ortaya çıkan deprem, toprak kayması, sel, tayfun gibi olaylar tarihi çevrelerin, anıtların hasar görmesine neden olmaktadır. (Ahunbay, 2017, s.49)

Tarih boyunca doğal afetlere maruz kalan yapılar hasar görmüş, yıkılmış ve yeniden inşa edilmişlerdir.

4.4. İNSAN KAYNAKLI NEDENLER

İnsanlar bilinçli ya da bilinçsiz olarak büyük emek ve kaynak sarf ederek inşa ettikleri yapılara, tasarım hataları, yanlış veya kötü kullanım, hatalı onarım, bakımsızlık, hava kirliliği, bayındırlık etkileri, trafik, vandalizm, yangın, savaş ve terk gibi çeşitli şekillerde zarar verebilmektedirler.

Tarihi alan ve yapı yönetimindeki yetersizlikler, insanlardan kaynaklanan bozulma nedenlerindedir. Tarihi yapılarda ziyaretçi yoğunluğu nedeniyle, aşınmalar ve iç ortamında oluşan mikro-iklim değişikliği, aşırı nem ve sıcaklıklarda ani değişimler şeklinde malzemelerin bozulmasına neden olmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. GÜNÜMÜZE ULAŞAN İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ

5.1. BALAT SURP HİREŞDAGABET ERMENİ KİLİSESİ

5.1.1. Yapının Mimari Tanımı

5.1.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Balat Surp Hireşdagabet Ermeni Kilisesi bugün, Fatih İlçesi'nde Molla Aşkı Mahallesi, Kamış sokak, 2669 ada, 9 parselde bulunmaktadır. Hireşdagabet Gregoryen kilisesidir.

İstanbul'un fethinden sonra bazı Rum Kiliseleri Camiye dönüştürülürken bazı kiliselerde Ermenilere devredilmiştir. Bu kiliselerden biri olan Hireşdagabet Ermeni Kilisesi 16.yy da Ayios Eustrations adlı bir Rum Ortodoks Kilisesi iken IV. Murad döneminde.1627 yılında Ermenilere geçmiştir.

Zaman içerisinde 1691, 1693, 1729 büyük Balat yangını, 1783-1789 yılları arasında art arda meydana gelen yangınlar ve son kez 1827 yılında çıkan yangında yanıp yıkılan Hireşdagabet ahşap kilise 5. kez kâgır olarak inşa edilmiş ve bugünkü şekli ile 25 Haziran 1835 yılında ibadete açılmıştır.

Şekil 5. 1 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi konumu (Google haritalar)

5.1.1.1.1. Cephe Özellikleri

Balat Hireşdagabet Ermeni Kilisesi avlusuna kilisenin Güney cephesi olan Kamış sokaktan giriş yapılmaktadır. Bu cephede neoklasik tarzında olan avluya giriş kapısı ve kilisenin ana merkezine bakan şişkin kemerli, demir parmaklıklı pencereler bulunmaktadır. Kilisenin dış batı cephesinde ise kilisenin avlusuna girince sol tarafta bulunan ve kiliseye sonradan yapılmış olan sekreterlik binasının arka duvarı bulunmaktadır. Bazilika planında yapılmış olan Hireşdagabet Ermeni Kilisesi'nin duvarları kesme taş olup çatı tipi beşik çatıdır.

Şekil 5. 2 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin giriş cephesi 1985
(Tuğlacı, 1991, s.143)

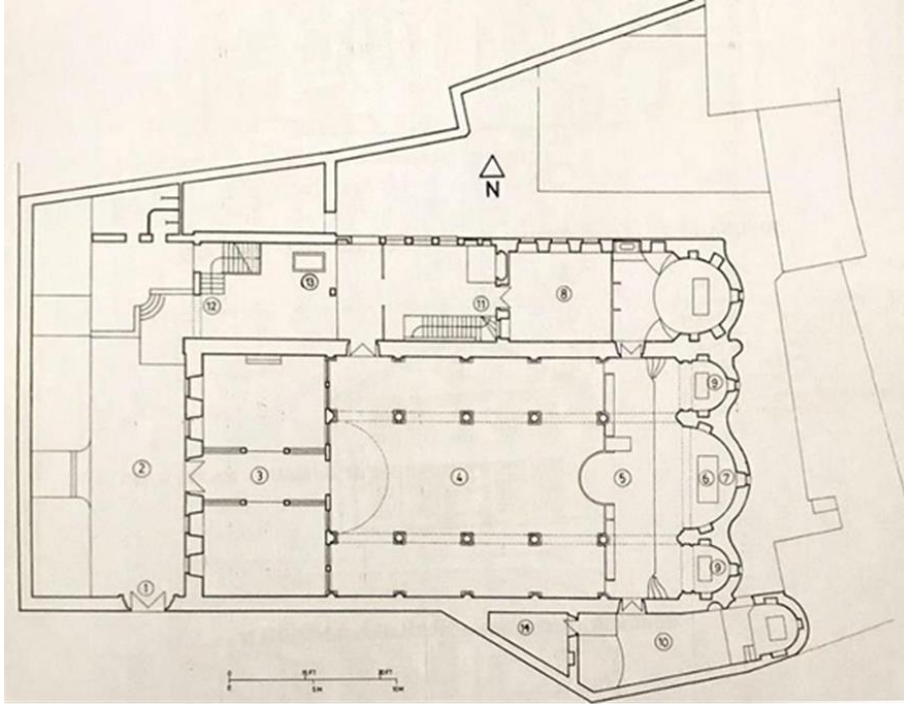
Şekil 5. 3 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi Güney cephesi (Özcan 2021)

Şekil 5. 4 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi Batı cephesi (Özcan 2021)

5.1.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Surp Hireşdagabet Ermeni Kilisesi Başpiskopos Tateos ve Serope Ağa Sarkisyan'ın lahitlerinin bulunduğu bir avlu içinde yer almaktadır. Yapının plan şeması üç nefli bir bazilika'dır. Batıda üç bölümlü narteks ve doğuda apsis yer almaktadır. Narteks bölümünün kuzey ve güney kanadında bulunan sunakların üzerinde dört büyük melekten olan Cebrail ve Mikail meleklerinin tasfirleri bulunmaktadır. Kilisenin galeri katı bu bölüm üzerinde yer alır. Yapının kuzeydoğusunda Surp Boğos Bedros şapeli ve vaftizhane, güneydoğusunda ise Surp Krikor Lusavoriç şapeli, şapelin batısında depo olarak kullanılan bölüm ve Surp Bogos şapelinin batısında ise Aziz Ardemos'un kemiklerinin bulunduğu Surp Ardem ayazması bulunmaktadır.

Şekil 5. 5 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi Planı
Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 404)

Şekil 5. 6 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi apsis'e bakış (Özcan 2021)

Şekil 5. 7 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi bema üzerinde bulunan Ermenice yazı
Çev:Adalet (adiller) sonsuza dek yaşayacak (Özcan 2021)

Şekil 5. 8 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi vaftizhane (Özcan 2021)

Şekil 5. 9 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi muganniler odası. (Özcan 2021)

Kilisenin üç arşın genişlikte ve dört arşın yükseklikte olan cümle kapısı, kabartmalı ve dört bölümlü iki dökme demir kanatlıdır. Kapının dörder karış genişliğinde ve uzunluğunda olan karelerden oluşan bölümlerin üçünün üzerindeki kabartma, İsa'yı, elinde kırbaçla satıcıları mabetten kovuşunu tasvir eder, dördüncüde ise İsa'nın, yanında iki kişi olduğu halde araba ile göğe çıkması (huruç), altında Surp Aziz Kevork'un (St.George), mızrağı ile ejderi öldürmesi, karşısında da bir kulede bir kız tasvir edilmiştir. (Tuğlacı, 1991, s.146)

Her bir bölümün altında ayrıca 727 (H.1152) tarihi vardır. Bu kapı kanatları Sultan Mahmud devrinde, padişahın yaptırdığı bazı binalar için saray alanı kazılırken toprağın altından çıkarılmıştır. O zaman Saray demircibaşısı bulunan Babik adlı usta, bunları satın almış ve demir levhaların ilavesiyle kilise kapısına uygun bir büyüklükte düzenleyerek oraya yerleştirmiştir. (Tuğlacı, 1991, s.147)

Şekil 5. 10 Balat Surp Hreşdagabet Kilisesi'nin tarihi orta kapısı (Özcan 2021)

Şekil 5. 11 Tateos Başpiskoposunun lahdi. (Özcan 2021)

Roma İmparatoru büyük Konstantin zamanında yaşayan Aziz Ardemios, Hıristiyanlığı kabul eden Antakyalı yüksek mertebeli bir subaydı.

Antakya valisi putperest diktatör Hulianos'un Hristiyan Azizler Öjenios ve Makarios'a yaptığı eziyetleri kınadığından dolayı M.S 363 yılında hapishanede başı kesilerek öldürülmüştür.

Bizans döneminde din şehitleri olan azizlerin naaşları gömüldükleri yerlerden toplatılarak İmparatorluğun çeşitli yörelerine inşa edilen kiliselere ve ayazmalara gömülmüştür. Balat Kilisesi ve ayazmasında Bizans döneminde inşa edilen bir kilisedir.

2006 yılında kilise bünyesinde gerçekleştirilen ayazma restorasyon çalışmaları sırasında Aziz Ardemios'un kemikleri bulunmuştur.

Şekil 5. 12 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin ayazması (Özcan 2021)

Şekil 5. 13 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin ayazma duvarlarını süsleyen haçkarlardan biri. (Özcan 2021)

5.1.2. Yapının Bilinen Onarımları

Geçmişten günümüze beşinci kez II. Mahmud'un fermanıyla 1835 yılında inşa edilen Surp Hireşdagabet Kilisesinin zamanla harap olan papaz odaları 1850 yılında onarılmıştır. 1962-1984 yılları arasında kilise, çeşitli süreçlerde iç ve dış onarımlar geçirmiştir. (Tuğlacı, 1991, s.146) 2005 yılında ise yenilenmiş ve 2012 yılında restorasyona tabi tutulmuştur.

5.1.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Yapı inşa edildiği tarihten günümüze kadar bir Gregoryen Kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır. Kilisenin alt katında bulunan Surp Ardem ayazması turistlerin ilgi odağı olmuş ve sık ziyaret edilen turistik bir yapı haline gelmiştir.

5.1.4. Yapının Koruma Sorunları

5.1.4.1. Yapısal Sorunlar

Balat Surp Hireşdagabet Ermeni Kilisesinin avluya giriş kapısı üzerinde ve yapının batı cephesinde bulunan mermer pencere sövelerinde çatlak görülmektedir. Yapının güney cephesinde, derz boşalmaları ve bitkilenme sorunu mevcuttur.

Şekil 5. 14 Balat Surp Hireşdagabet Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan derz boşalmaları ve bitkilenme (Özcan 2021)

5.1.4.2. Malzeme Sorunları

Yapının Kamış sokakta bulunan güney cephesine, çimento ile müdahale edildiği ve özgün yapının bozulduğu gözlemlenmiştir. Kilisenin bulunduğu konumdan ötürü, egzoz dumanına maruz kaldığı için cephe duvarları üzerinde siyah kabuk oluşumu görülmektedir. Yapının alt kotunda ise, zemin suyundan kaynaklı olarak yosunlanmalar mevcuttur. İç mekanda; apsisin güney tarafında kalan muganniler soyunma odasında, ciddi oranda rutubetlenme tespit edilmiştir. Yapının kuzey tarafında bulunan şapelde, sıva çatlakları ve dökülmeleri görülmektedir. Ayazmada ise mum kullanımından ötürü islenme sorunu mevcuttur.

Şekil 5. 15 Balat Surp Hıreşdagabet Kilisesi'nin muganniler soyunma odası duvarında oluşan rutubetlenme (Özcan 2021)

Şekil 5. 16 Balat Surp Hıreşdagabet Kilisesi'nin giriş kapısı üzerinde bulunan siyah kabuk oluşumu. (Özcan, 2021)

5.1.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Hıreşdagabet Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; Kilisenin yapısal ve malzeme sorunları olduğu tespit edilmiştir. Kilisenin güney cephesinde çimento ile yapılmış dolguların sökülmesi ve gerekirse taşa çürütme yöntemi uygulanması gerekmektedir. Bu cephede oluşan derz boşalmalarına, özgün yapıya uygun olacak şekilde harç takviyesi yapılmalıdır. Kilisenin avluya giriş kapısı üzerinde ve cephe duvarlarında oluşan kabuklaşma; mekanik ve kumlama yöntemi ile temizlenmelidir. Yüzeyde oluşan çatlaklar özgün yapıya uygun harç ile kapatılmalıdır. Yapının alt kotunda oluşan yosunlanmalar için, biyolojik yöntem uygulanmalıdır. Ayazmada oluşan islenme basınçlı su yardımı ile temizlenebilir. Surp Hıreşdagabet Ermeni Kilisesinin basit onarımlar görmesi ve temizlenmesi yapının korunması için gereklidir.

5.2. SURP KEVORK ERMENİ KİLİSESİ

5.2.1. Yapının Mimari Tanımı

5.2.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Kevork Ermeni Kilisesi bugün, Fatih ilçesi'nde Koca Mustafa Paşa Mahallesi, Marmara Caddesi, 1203 ada, 3 parselde bulunmaktadır.

Bu kilise 'Panaia Perivlebdos' (Surp Asdvadzadzin, Azize Meryem Ana) adlı Bizans manastırı üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı uyruğundaki Müslümanlar tarafından ise, altındaki ayazma ve büyük sarnıç sebebiyle 'Sulu Manastır' olarak anılırdı. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethinden sonra köylerden İstanbul'a göç ettirilen Ermenileri Samatya'ya yerleştirdi. 1461'de ise Bursa Ermenileri ruhani önderi Episkopos Hovagim'i İstanbul'a getirterek 'Ermeni Patriği' olarak tanıdı.

Fatih ilçesinin üçüncü büyük kilisesi olarak adlandırılan bu kilise, İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından Samatya yöresine yerleşen Ermeni patrikhanesi'ne armağan edilmiştir. (Tuğlacı, 1991, s.153)

Buradaki Rumlara ait olan ve Ermenilere teslim edilen kilise, 1641 yılına kadar Patriklik Merkez Kilisesi olarak kullanıldı.

Kilisenin Osmanlı hükümdarları tarafından Ermenilere verilmiş olmasıyla Ermenilerin devlet nezdindeki saygınlığı ve Padişahların Ermeni Patrikliği'ne verdiği önem açıkça görülmüş oluyordu. Kilise, elden ele geçmesinden ve Rumlarla Ermeniler arasındaki meydana gelen çekişmelerden dolayı halk arasında 'kanlı kilise' olarak anılmıştır. (Tuğlacı, 1991, s.157)

Bu eski Bizans Kilisesi, 180 yıl Ermeni Patrikhane Kilisesi olarak hizmet etti (1461-1641).(Tuğlacı, 1991, s.158)

1660 yılı yangında büyük hasar gören kiliseyi Patrik Ohannes Golod, III. Ahmed'den sağladığı fermanla Hassa Mimarı Kayserili Araboğlu Melidon Kalfa'ya üç kilise halinde yeniden inşa ettirdi. (1722) Bu kiliseler 'Surp Yerrortutyun, Surp Kevork, Surp Asdvadzadzin' adlarını taşıyordu. (Tuğlacı, 1991, s.160)

10 Ağustos 1782 büyük yangınında İmparator Mihael Paleologos döneminden kalma insan boyutlarındaki mozaikler de yok olmuştur. 1840'te yeniden inşa

edilmiştir. 1866 yılındaki yangında hasar gören ve kayıt kütükleri de yok olan Surp Kevork Kilisesi, 1885-1887 yılları arasında kagir olarak yeniden inşa edilerek günümüzdeki halini almış, Patrik Harutyun Vehabedian tarafından 8 Şubat 1887 tarihinde yeniden ibadete açılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında askeri amaçla kullanılmış, 1917’de Sırp esirler yerleştirilmiş mütarekeden sonra tekrar ibadete açılmıştır.

Şekil 5. 17 Surp Kevork Ermeni Kilisesi’nin konumu (Google haritalar)

Şekil 5. 18 Surp Kevork Ermeni Kilisesi avlusuna giriş kapısı (Özcan, 2021)

5.2.1.1.1. *Cephe Özellikleri*

Neoklasik Üsluptaki yapı, düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Yunan haçı plan şemasına sahip yapının; batı girişindeki aksta yükselen ve sivri bir örtüyle sona eren çan kulesi aşağıda kare, üst bölümde ise yarı yuvarlak açıklıklara sahiptir. Alt kotta; kilisenin narteks bölümüne açılan düz kemerli, mermer söveli, üzerinde kitabesi bulunan, kilisenin ana giriş kapısı ve düz kemerli, söveli, demir parmaklıklı iki adet penceresi bulunmaktadır. Üst kotta ise; kilisenin galeri katına bakan düz kemerli, söveli, demir parmaklıklı üç adet pencere mevcuttur.

Şekil 5. 19 Surp Kevork Ermeni Kilisesi batı cephesi (Özcan, 2021)

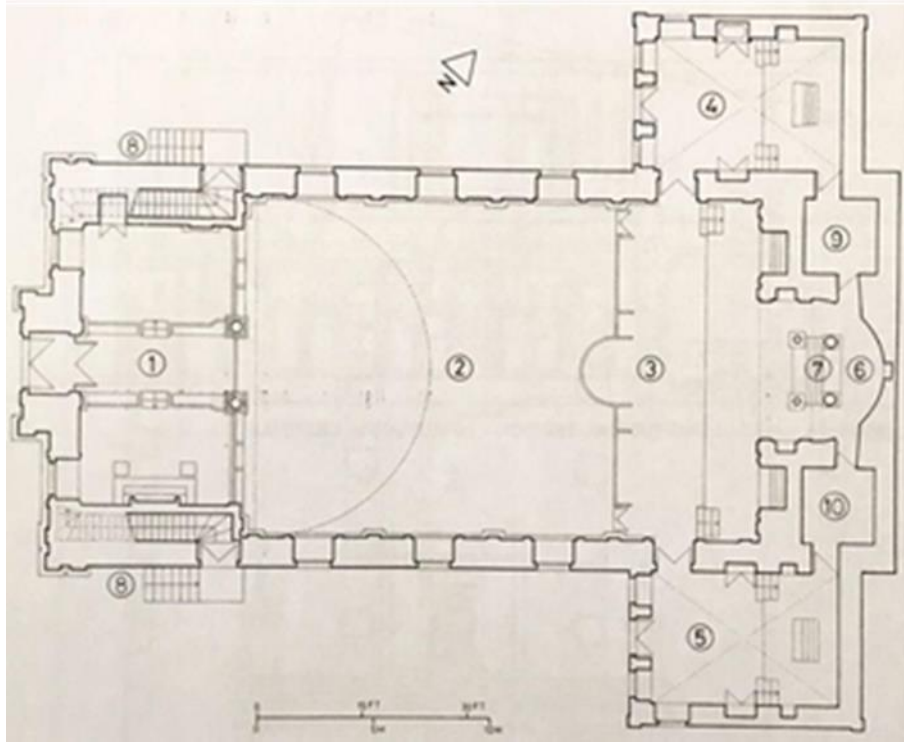
Şekil 5. 20 Surp Kevork Ermeni Kilisesi batı cephesi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 5. 21 Surp Kevork Ermeni Kilisesi batı cephesi ve Ermeni okulu
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

5.2.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Doğu-batı ekseninde olan Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin batısında narteks bölümü yer alır ve doğusu apsisle sınırlıdır. Yunan haçı plan şemasına sahip yapının naos'u tek nefli olup duvarlara gömülü geniş açıklıklı yarım kemerler bulunmaktadır. Apsisin kuzey yönünde vaftiz bölümü ve hazine odası güney yönünde ise muganniler soyunma odası bulunmaktadır. Galeri katı narteks üzerinde yer alır ve çan kulesi batı girişindeki aksta yükselmektedir.

Şekil 5. 22 Surp Kevork Ermeni Kilisesi Planı
Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli (Tuğlacı, 1991, s. 408)

Şekil 5. 23 Surp Kevork Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 24 Surp Kevork Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 25 Surp Kevork Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan 2021)

Şekil 5. 26 Surp Kevork Ermeni Kilisesi muganniler odası (Özcan 2021)

Şekil 5. 27 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı. (Özcan, 2021) Çev.Ey bütün yorgunlar ve yükü ağır olanlar, bana gelin ben size rahat veririm.(Mat. 11:28)

5.2.2. Yapının Bilinen Onarımları

Surp Kevork Ermeni kilisesi defalarca yanmış ve yeniden inşa edilmiştir.Son olarak 1866 yılında yanmış ve 1885-1887 yılları arasında kagir olarak yeniden inşa edilmiştir. 1894 yılı depreminde duvarları çatlayan kilise 24 Haziran 1894 yılında onarım görmüştür. 17-18 Nisan 1895 yangınında kilisenin hasar gören kubbeleri onarılmıştır. (Tuğlacı,1991, s.160)

6-7 Eylül 1955 olayları sırasında hasar görmüş 1960'larda bir yangın daha geçirmiş, 1963'te ise yeniden onarılmıştır. Son restorasyonu 2006 yılında yapılmış ve Patrik II. Mesrop tarafından ibadete açılmıştır.

5.2.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Kevork Ermeni Kilisesi ilk inşa edildiği tarihten 1461 yılına kadar Rum Kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır. 1461-1641 yılları arasında Patrikhane merkez kilisesi olarak kullanılmıştır. 1915 yılında askeri karargah olarak kullanılmış ve 1885-1887 yılları arasında yeniden inşa edilen Surp Kevork Ermeni Kilisesi günümüze kadar bir Gregoryen Kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.2.4. Yapının Koruma Sorunları

5.2.4.1. Yapısal Sorunlar

Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin cephe duvarları üzerinde, strüktürü etkilemeyen kılcal çatlaklar görülmektedir. İç mekanda koruma sorununa rastlanmamıştır.

5.2.4.2. Malzeme Sorunları

Kilisenin cephe duvarları üzerinde doğal nedenlerden kaynaklı olarak; siyah kabuk oluşumu, yağmur suyundan kaynaklı olarak yıkanmalar görülmektedir. Yapıda su ve atmosferik etkilere bağlı olarak biyolojik oluşumlar mevcuttur. Restorasyon sırasında cephe duvarları üzerinde bulunan çatlaklara uygulanan müdahalelerin, özgün yapıya uyum sağlamadığı görülmektedir.

Şekil 5. 28 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin kuzey cephesinde bulunan siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar (Özcan, 2021)

Şekil 5. 29 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan yıkanmalar ve dolgu müdahalesi (Özcan, 2021)

5.2.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Kevork Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; Yapının malzeme sorunları olduğu görülmektedir. Kilisenin cephe duvarları üzerinde oluşan siyah kabuk oluşumu, kumlama yöntemiyle temizlenmelidir. Su ve atmosferik etkilerden kaynaklı olarak oluşan yosunlanma için, biyolojik yöntem kullanılmalıdır. Restorasyon sırasında cephe duvarları üzerinde bulunan çatlaklar, harç ile kapatılmış ancak kullanılan harç yapı ile uyum sağlamamıştır. Yapılan bazı dolguların ise dokusuz bırakıldığı gözlemlenmiştir. Bu nedenlerden ötürü uygulanan harcın sökülmesi ve yerine özgün yapıya uygun harç kullanılarak, çatlakların yeniden kapatılması gerekmektedir. Yapının basit onarımlar görmesi ve temizlenmesi korunarak geleceğe aktarılabilmesi için yeterlidir.

5.3. SURP HAGOP ERMENİ KİLİSESİ

5.3.1. Yapının Mimari Tanımı

5.3.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Hagop Ermeni Kilisesi bugün, Fatih İlçesi'nde Seyit Ömer Mahallesi, Taşköprülüzade sokak, 1737 ada, 19 parselde bulunmaktadır. Surp Hagop Ermeni Kilisesi bir Gregoryen Kilisesidir.

19. yüzyıl'dan önce de aynı adla Samatya'da (Kocamustafapaşa) Altımermer'de var olduğu sanılan bu kilisenin 1839'da harap olan damı ve kiremitleri onarılmıştır. (Tuğlacı,1991, s.134)

Daha sonra gelen Patrik Hagopos Seropyan'ın döneminde restore edilmiş ve 13 Haziran 1858'de yeniden ibadete açılmıştır. Zamanla harap olan ahşap kilise'nin, Ermeni Patrikliğine sunulan bir dilekçe ile 1891'de yeni inşaat izni alınarak semt sandığı desteğiyle ve Kayserili Sarraf Parseğ İstanbulluyan'ın maddi yardımlarıyla kargir olarak yeniden inşa edildi. Kilisenin açılışı ise 1892'de Patrik Horen Aşıkyan'ın zamanında gerçekleştirildi.

Şekil 5. 30 Surp Hagop Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google haritalar)

Şekil 5. 31 Surp Hagop Ermeni Kilisesi, güneydoğu cephesi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 5. 32 Surp Hagop Ermeni Kilisesi, doğu cephesi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

5.3.1.1.1. Cephe Özellikleri

Kilisenin batı cephesi kesme taş duvar örgüsü kullanılarak yapılmıştır. Cephenin kuzey tarafında; vaftizhaneye açılan düz kemerli, söveli çift kanatlı kapı ve kilisenin ilk inşa edildiği tarihte okul olarak kullanılan yapı ile papaz odası bulunmaktadır. Güney tarafında ise, kilisenin galeri katına çıkan merdivenler görülmektedir. Alt kotta kilisenin narteks bölümüne bakan; düz kemerli, söveli, üzerinde kitabesi bulunan, çift kanatlı demir kapı ve düz kemerli, söveli, demir parmaklıklı, iki adet pencere bulunmaktadır. Üst kotta ise; kilisenin galeri katına bakan düz kemerli, söveli, demir parmaklıklı iki adet pencere ve düz kemerli, söveli bir adet aydınlık penceresi mevcuttur. İkinci galeri katında ise; bir adet düz kemerli, söveli aydınlık penceresi bulunmaktadır. Doğu cephesi, yapının apsisinin bulunduğu sağır bir cephedir. Yedi sıra yatay derzli moloz taş, iki sıra tuğla ile örülmüştür.

Şekil 5. 33 Surp Hagop Ermeni Kilisesi batı cephesi (Özcan, 2021)

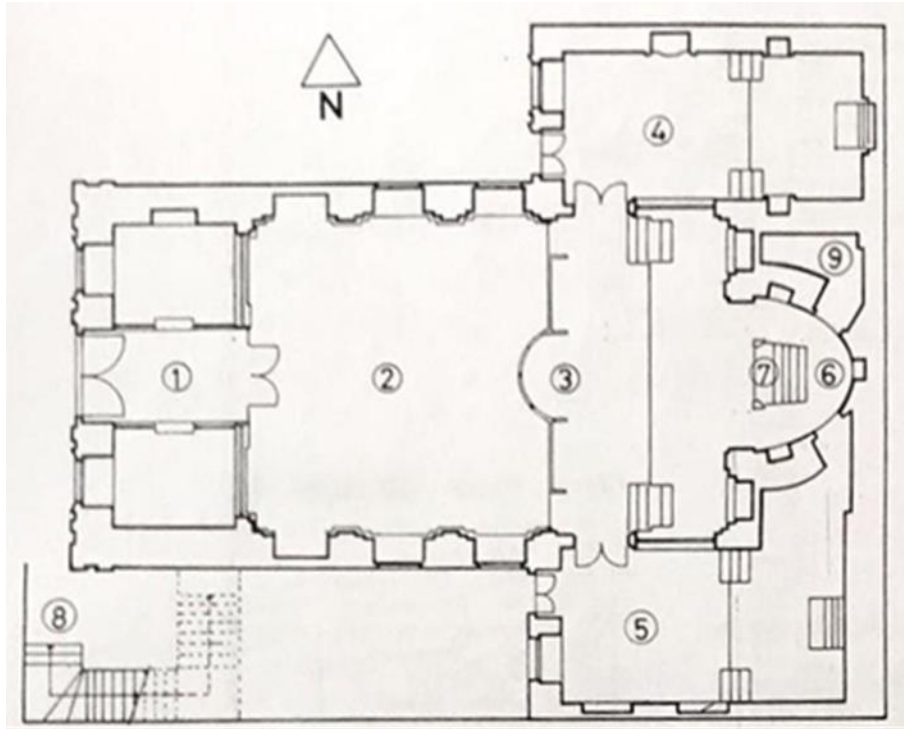
Şekil 5. 34 Surp Hagop Ermeni Kilisesi kuzey cephesi (Özcan, 2021)

Şekil 5. 35 Surp Hagop Ermeni Kilisesi güney cephesi (Özcan, 2021)

5.3.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Surp Hagop Ermeni Kilisesi tek nefli ve bazilika planlıdır. Kuzeyde vaftizhane ve güneyde muganniler soyunma odası yer alır. Apsisin arka tarafında, kuzey yönünde hazine odası bulunmaktadır. Narteks, naos, apsis ve koro bölümü kilisenin diğer bölümlerini oluşturur. Narteks üzerinde galeri katı yer alır ve naosun üzeri tonoz ile kapatılmıştır.

Şekil 5. 36 Surp Hagop Ermeni Kilisesi Planı
Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 397)

Şekil 5. 37 Surp Hagop Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 38 Surp Hagop Ermeni Kilisesi nartek'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 39 Surp Hagop Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)

Şekil 5. 40 Surp Hagop Ermeni Kilisesi Muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)

5.3.2. Yapının Bilinen Onarımları

Surp Hagop Ermeni Kilisesi 1891’de inşa edilmiş ve zaman içerisinde küçük onarımlar görmüştür. Son restorasyonu ise 2012 yılında yapılmış ve Patrik Genel Vekili Başepiskopos Aram Ateşyan tarafından ibadete açılmıştır.

5.3.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Hagop Ermeni Kilisesi inşa edildiği tarihten günümüze kadar Gregoryen Kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır. Kilisenin kuzeyinde bulunan yapı inşa edildiği tarihte okul olarak kullanılırken, günümüzde kilisenin bakımından sorumlu ailenin yaşadığı ev olarak kullanılmaktadır.

5.3.4. Yapının Koruma Sorunları

5.3.4.1. Yapısal Sorunlar

Surp Hagop Ermeni kilisesinin cephe duvarları üzerinde çatlaklar ve derz boşalmaları görülmektedir. İç mekanda ise, yapısal bir koruma sorununa rastlanmamıştır.

Şekil 5. 41 Surp Hagop Ermeni Kilisesi batı cephesi üzerinde bulunan çatlaklar. (Özcan, 2021)

5.3.4.2. Malzeme Sorunları

Kilisenin tüm cephe duvarları üzerinde doğal nedenlerden ve egzoz dumanından kaynaklı olarak siyah kabuk oluşumu, yağmur suyundan kaynaklı olarak yıkanmalar görülmektedir. Su ve atmosferik etkilere bağlı olarak, yapıda biyolojik oluşumlar mevcuttur. Cephe duvarları üzerinde bulunan çatlaklara, restorasyon sırasında uygun olmayan müdahaleler yapıldığı görülmektedir.

Şekil 5. 42 Surp Hagop Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası dış cephe üzerinde görülen yıkanmalar ve siyah kabuk oluşumu (Özcan, 2021)

Şekil 5. 43 Surp Hagop Ermeni Kilisesi batı cephesi üzerinde oluşan kabuklaşma (Özcan, 2021)

5.3.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Hagop Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; 2012 yılında yapılan restorasyonun yapı için olumlu olduğu ancak; restorasyon sonrasında ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, yapının basit onarımlar görmesi ve temizlenmesi gerektiği gözlemlenmiştir. Restorasyon sırasında kapatılan çatlaklar özgün yapıya uyum sağlamadığı için; sökülmeli ve yapıya uygun harç kullanılarak, çatlakların yeniden kapatılması gerekmektedir. Cephede oluşan derz boşalmaları için, özgün yapıya uygun olacak şekilde harç takviyesi sağlanmalıdır. Yapının cephe duvarları üzerinde oluşan kabuklaşma; kumlama yöntemiyle temizlenmelidir. Zemin kotunda ve cephe yüzeylerinde oluşan yosunlanma için, biyolojik yöntem uygulanmalıdır.

5.4. SURP NİGOĞAYOS ERMENİ KİLİSESİ

5.4.1. Yapının Mimari Tanımı

5.4.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Sup Nigoğayos Ermeni Kilisesi bugün, Fatih ilçesinde Fatma Sultan mahallesi, Topkapı caddesi, 1857 ada, 1 parsel’de bulunmaktadır.

Karagümrük’teki Surp Nigoğayos Kilisesi’nin kendilerinden alınmasından sonra Ermeniler, Topkapı Rum Mahallesi’ndeki Ayios Nikolas Rum Kilisesi yakınlarında, 1626 - 1630 yılları arasında aynı adla yeni bir ahşap kilise inşa ettiler. Yıllar içerisinde harap olan kilise Patrik İstepanos’un bir dilekçe ile II. Mahmud’a başvurması üzerine Şubat 1831 tarihli bir fermanla yıktırılarak Vartan Kalfa Tıngırdayan tarafından beşik çatılı ve kâgir olarak yeniden inşa edilmiştir. 4 Haziran 1832’de yapımı tamamlanan kilise, 21 Ağustos 1832 günü ibadete açılmıştır.

Şekil 5. 44 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi konumu (Google Haritalar)

Şekil 5. 45 Topkapı Surp Nigoğayos Kilisesi'nin yan cephesi ve çan kulesi (1995)
(Tuğlacı, 1991, s.176)

Şekil 5. 46 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi batı cephesi (Özcan, 2021)

5.4.1.1.1. Cephe Özellikleri

Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesinin yapımında, kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Doğu-batı ekseninde inşa edilen yapının batısı dikdörtgen narteks, doğusu ise, yarım yuvarlak apsisle sınırlıdır. Kilisenin avlusuna giriş, Topkapı caddesinde bulunan Saklıbahçe kafesinin bahçesinden yapılmaktadır. Yapının güneybatısında, günümüzde kullanılmayan avluya açılan ana giriş kapısı ve üzerinde konik sivri kubbeli çan kulesi bulunmaktadır. Yapının dıştaki örtü sistemi çift meyilli kırma çatılıdır.

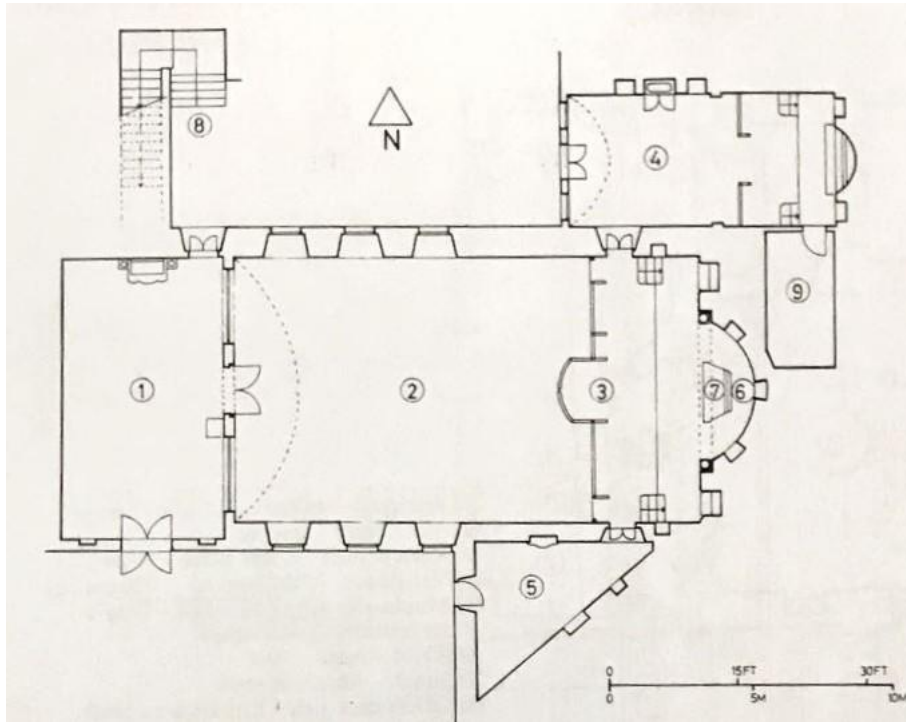
Şekil 5. 47 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi doğu cephesi (Özcan, 2021)

Şekil 5. 48 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi kuzey cephesi (Özcan, 2021)

4.6.1.1.2. İç mekan Özellikleri

Surp Nigoğayos Ermeni kilisesi tek nefli bazilika planlı bir yapıdır. Öteki kiliselerden farklı olarak Nigoğayos Kilisesi'nin narteks bölümüne yan taraftan giriş yapılmaktadır. Galeri katına çıkan merdivenler bu bölümde bulunur. Nigoğayos Kilisesi narteks, naos, apsis, muganniler soyunma odası, vaftizhane, koro bölümü ve hazine odasından meydana gelir.

Şekil 5. 49 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmenciyan-Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 418)

Şekil 5. 50 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)

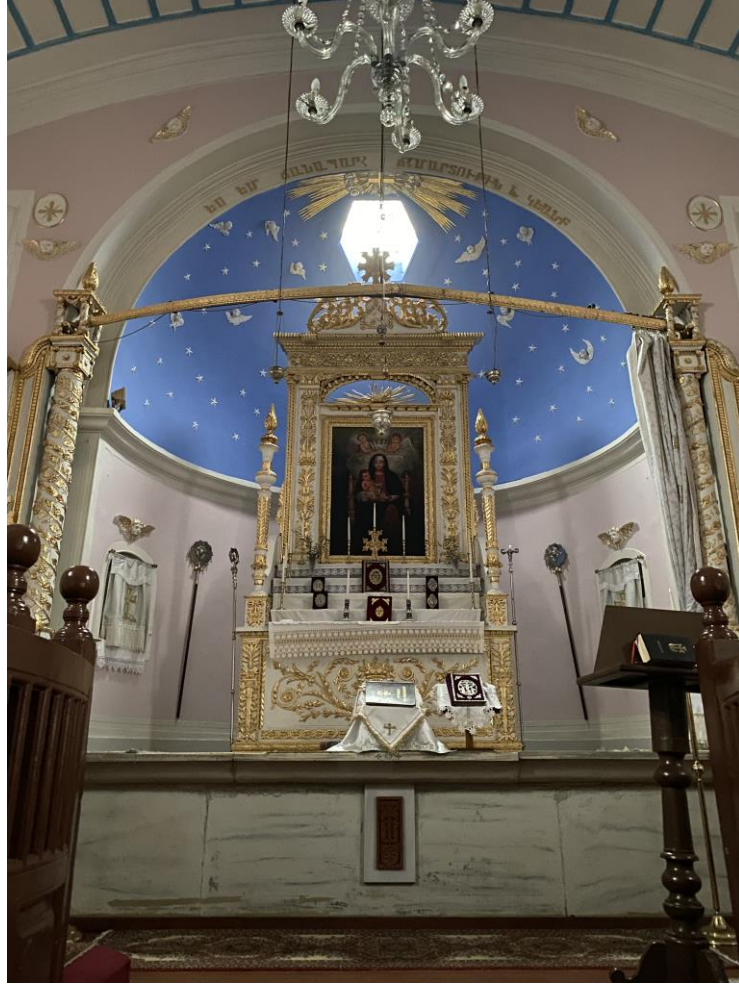
Şekil 5. 51 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 52 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)

Şekil 5. 53 Surp Nigoğayos Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)

Şekil 5. 54 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2021) Çev. Yol, gerçek ve yaşam benim (Yuh.14:6)

5.4.2. Yapının Bilinen Onarımları

1876'da kilisenin avlusundaki papaz odaları tamir edilmiştir. 1894'te meydana gelen büyük depremlerden hasar gören kilise, aynı yıl içinde onarılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında harap olan kilise, Cumhuriyetten sonra esaslı bir onarım görüp, 9 Aralık 1927 günü yeniden ibadete açılan kilise. Son olarak 1983'te onarım görmüştür. (Tuğlacı, 1991, s.177)

5.4.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi, Birinci Dünya Savaşı sırasında askeri amaçlar için kullanılmıştır. Savaş sırasında hasar gören kilise, Cumhuriyetten sonra onarım görmüş ve günümüze kadar bir Gregoryen Kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.4.4. Yapının Koruma Sorunları

5.4.4.1. Yapısal Sorunlar

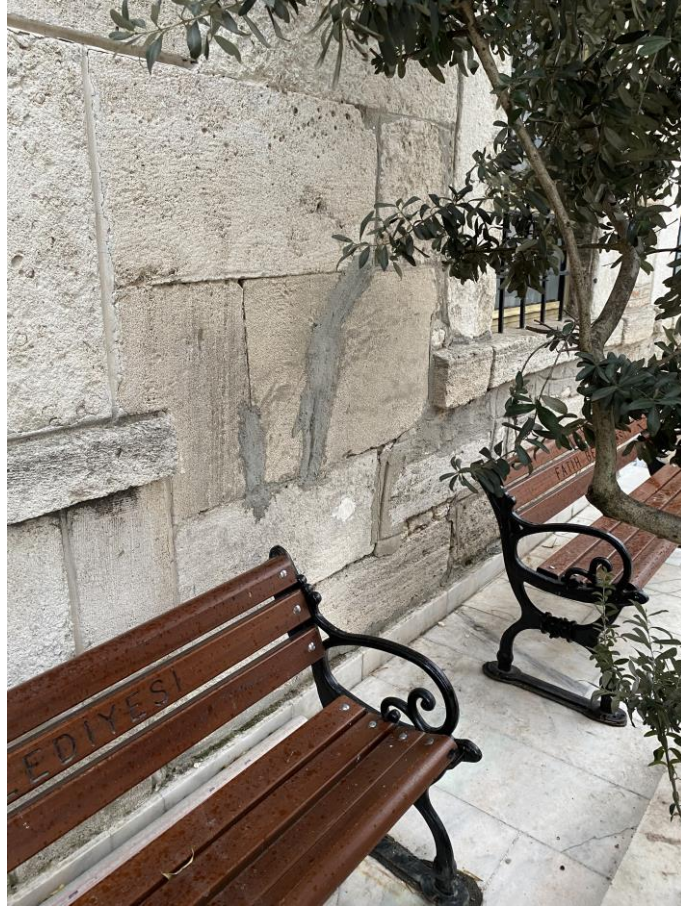
Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesinin cephe duvarları ve çan kulesi üzerinde derz boşalmaları, çatlaklar, parça kopmaları ve bitkilenme görülmektedir.

Şekil 5. 55 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin çan kulesi üzerinde bulunan çatlak, derz boşalmaları, parça kopması ve siyah kabuk oluşumu (Özcan, 2021)

5.4.4.2. Malzeme Sorunları

Cephe duvarları üzerinde; hava kirliliğinden ve egzoz dumanından kaynaklı olarak siyah kabuk oluşumu, yağmur suyundan kaynaklı olarak yıkanmalar görülmektedir. Yapının çeşitli noktalarında taş yüzeylerde oluşan çatlak üzerine, sıva ile müdahale edilmiştir. Cephe duvarları üzerinde oluşan derz boşlukları, çimento ile doldurularak özgün taş ve tuğla malzemenin üzerine taşırıldığı görülmektedir. Kilisenin güney cephesinde bulunan özgün kapı ve pencere sökülerek, yerine yapıya uygun olmayan alüminyum doğramalar takılmıştır.

Şekil 5. 56 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin güney cephesi üzerinde bulunan çatlak üzerine çimento esaslı malzeme ile dolgu müdahalesi (Özcan, 2021)

Şekil 5. 57 Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan siyah kabuk oluşumu, yıkanmalar ve özgün yapıya uygun olmayan doğrama kullanımı (Özcan, 2021)

5.4.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Nigoğayos Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; yapısal ve malzeme sorunları olan kilisenin kapsamlı bir restorasyon görmesi gerektiği gözlemlenmiştir. Yüzeyde ve çan kulesinde oluşan çatlaklar için enjeksiyon yöntemi kullanılmalıdır. Kılcal ve orta derece olan çatlakların nedenleri kontrol edilerek uzmanları tarafından doğru yöntemler önerilmelidir. Cephe duvarları üzerindeki derz boşalmalarına uygulanan çimento, sökülerek yerine özgün yapıya uygun olacak şekilde harç takviyesi sağlanmalıdır. Duvar, yapısını kimyasal ve mekanik olarak bozan bitki oluşumlarından arındırılmalı daha sonra ilaçlanarak bitkilerin neden olduğu boşalmalar özgün harç malzeme ile doldurularak kapatılmalıdır. Yüzeyde oluşan siyah kabuk oluşumu için mekanik ve kontrollü kumlama yöntemi tercih edilmelidir.

5.5. SURP ASDVADZADZİN KİLİSESİ

5.5.1. Yapının Mimari Tanımı

5.5.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi bugün, Bakırköy İlçesi'nde Zeytinlik Mahallesi, Ömer Naci sokak, 77 ada, 1 parselde bulunmaktadır. Asdvadzadzin bir Gregoryen Kilisesidir.

Baruthane'de Zeytinburnu demir fabrikasında çalışan Ermeni işçilerin başvurusu üzerine Barutçubaşı Ohannes Dadyan tarafından Rumlar'ın verdiği (1831) eski ahşap bir manastırın arsası üzerine önce Surp Sarkis adıyla ahşap bir kilise, daha sonrada Surp Asdvadzadzin adıyla bugünkü, kagir kilise yaptırıldı. (Tuğlacı, 1991, s.118) II. Mahmut zamanında, Sultan Abdül Mecit fermanı ile Asdvadzadzin kilisesinin açılışı 7 Nisan 1844'de yapılmıştır. Dadyan ailesi baruthanede çalışan Müslüman işçiler içinde çarşı camisini yaptırmıştır.

Kilise 1844'ten 1869'a kadar Hovannes Bey Dadyan tarafından yönetilmiştir. 1844'den sonra Kayserili Harutyun Sahagyan kilisenin yönetim kurulu sekreteri, daha sonra Elyas Çayıyan yönetim kurulu üyesi olmuştur, onunla beraber Krikor Alyanakyan, Garabet Kürkçühanlıyan, Garabet Yavruyan, Krikor Markaryan, Hovhannes Nuryan ve Lokmakezyan görev yapmışlardır.

Şekil 5. 58 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi Konumu (Google Haritalar)

Şekil 5. 59 Bakirköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin doğu cephesi 1985 (Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 5. 60 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi doğu cephesi (Özcan, 2021)

5.5.1.1.1. Cephe Özellikleri

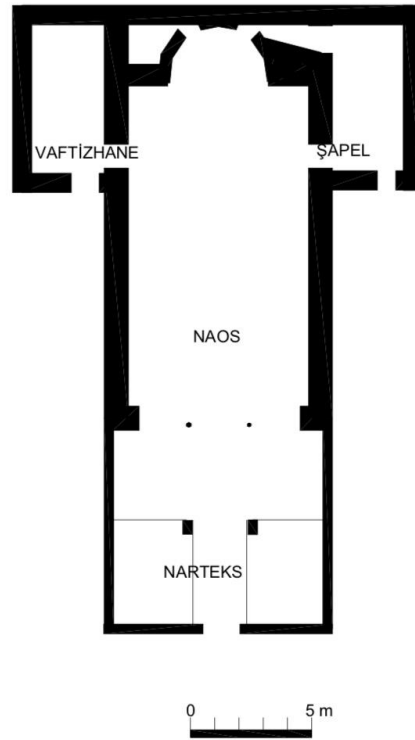
Bakırköy Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesinin avlusuna, kilisenin batı cephesi olan Ömer Naci sokaktan giriş yapılmaktadır. Kilisenin bu cephesi sade bir görünüşe sahiptir. Alt kotta kilisenin narteks bölümüne açılan şişkin kemerli, mermer söveli, ahşap ana giriş kapısı ve kapının iki tarafında bulunan basık kemerli, söveli birer pencere bulunmaktadır. Üst kotta ise; kilisenin galeri katına bakan şişkin kemerli, söveli 3 adet pencere mevcuttur. Cephenin güney tarafında ise, galeri katına çıkan merdivenler bulunmaktadır. Kilisenin kuzey cephesi oldukça hareketli bir görünüşe sahiptir. Narteks bölümü taş üzeri sıvalıdır. Naos bölümünün cephesinde ise, bir kısmında tuğla bir kısmında moloz taş ve iki sıra tuğla olmak üzere almaşık duvar örgüsü kullanılmıştır. Alt kotta narteks bölümüne bakan düz kemerli, söveli iki adet pencere ve kilisenin naos bölümüne bakan düz kemerli, söveli, aynası tuğla dolu beş adet şişkin kemerli, söveli iki adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesinin içi, tuğla ile doldurularak kullanıma kapatılmıştır. Üst kotta ise bir adet şişkin kemerli, söveli pencere bulunmaktadır.

Şekil 5. 61 Bakırköy Surp Asdvadzadzin Kilisesinin batı cephesi (Özcan,2021)

5.5.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Bakırköy Surp Asdvadzadzin (Meryemana) Kilisesi tek nefli T planlı, beşik çatılı kargir bir yapıdır. Kilisenin kuzey tarafında sekreterlik bölümü ve üzerinde papaz odası, Güney tarafında ise kilise görevlisinin yaşadığı yer bulunur. Kuzeybatı avlu girişi üzerinde ise çan kulesi yer alır. Kilisenin avlusunda Ohannes Bey (Dadyan) (d.14.02.1798-ö.19.04.1869), Arakel Sisak Bey (Dadyan) (d.15.09.1820-ö.18.11.1866), Nerses Hosrov Bey (Dadyan) (d.19.07.1825 – ö.22.02.1872), Kırkor Mihran Bey(Dadyan)(d.25.06.1832-ö.27.12.1882) gibi devlete hizmet etmiş kişilerin lahdi bulunmaktadır. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi narteks, naos, apsis ve apsisin kuzey tarafında muganniler soyunma odası, güney tarafında vaftizhane, narteks üzerinde bulunan galeri katı ve hazine odasından oluşur.

Şekil 5. 62 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi planı (Batar, 2007, s.39)

Şekil 5. 63 Bakirköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 64 Bakirköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 65 Bakirköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)

Şekil 5. 66 Bakirköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi muganniler odası (Özcan, 2021)

Şekil 5. 67 Bakırköy Surp Asdvadzadzin Kilisesi mezarlık bölümü (Özcan, 2021)

5.5.2. Yapının Bilinen Onarımları

Alnındaki kitabeden 7 Nisan 1844’de yapıldığı anlaşılan kilisenin sakaf ve çevre duvarları 15-25 Temmuz 1847 tarihli ferman uyarınca onarılmıştır. (Tuğlacı, 1991, s.118) Kilisenin horan bölümü 1968 yılında Horen Aşıkyan tarafından yapılmıştır. Günümüzde hademe ve fakirler kolu odası olan muganniler soyunma odası 1 Haziran 1930 yılında Bedros Küçük Hagopyan tarafından, Şimdi mumluk olan toplantı odası ise 21 Şubat 1930 yılında Garabet Efendi Ohanyan tarafından yaptırılmıştır. 1999’da yeniden onarımdan geçen kilise İstanbul Ermeni Patriği II. Mesrob tarafından ibadete açılmıştır.

5.5.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Bakırköy Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi açıldığı günden günümüze kadar Bakırköy Ermeni halkının aktif olarak kullandığı bir ibadethane olmuştur.

5.5.4. Yapının Koruma Sorunları

5.5.4.1. Yapısal Sorunlar

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesinin cephe duvarları üzerinde, kılcal çatlaklar mevcuttur. Çan kulesi üzerinde çatlak, parça kopması ve derz boşalmaları olduğu görülmektedir.

Şekil 5. 68 Kilisenin çan kulesi üzerinde görülen çatlak, aşınma, kabuklaşma ve bitkilenme (Özcan,2021)

5.5.4.2. Malzeme Sorunları

Kilisenin Çan kulesi üzerinde; doğal nedenlerden ve egzoz dumanından kaynaklı olarak kabuklaşma, su ve atmosferik etkilere bağlı olarak yosunlanma görülmektedir. Yapının avlusuna giriş kapısı üzerinde; egzoz dumanından kaynaklı olarak yüzey kirliliği, yağmur suyundan kaynaklı olarak yıkanmalar mevcuttur. Avluda bulunan mezarlık bölümünün duvarlarında, rutubetlenme ve traverten kaplamalar üzerinde su girişinden kaynaklı olarak çatlaklar görülmektedir.

Şekil 5. 69 Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin avlusuna giriş kapısı üzerinde bulunan siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar (Özcan, 2021)

Şekil 5. 70 Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin mezarlık bölümünde bulunan traverten kaplamalar üzerinde oluşan çatlaklar (Özcan, 2021)

Şekil 5. 71 Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin mezarlık bölümünde oluşan rutubetlenme (Özcan, 2021)

5.5.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler araştırmalar ve tespitler sonucunda; Kilisenin son onarımının 1999 yılında yapılmış olmasına rağmen iyi korunduğu ve periyodik olarak bakımları yapıldığı için, iç mekanda koruma sorununa rastlanmamıştır. Ancak, kilisenin doğu cephesinde bulunan çan kulesinin sağlamlaştırılması, üzerinde bulunan siyah kabuk oluşumunun mekanik ve kumlama yöntemi ile temizlenmesi gerekmektedir. Kulenin dibinde oluşan yosunlanma için, biyolojik temizlik yöntemi kullanılmalıdır. Kilisenin avlusuna giriş kapısı üzerinde oluşan yıkanmalar ve lekelenmeler basınçlı su yardımı ile temizlenmelidir. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilise için basit temizlik yöntemleri ve çan kulesinin onarımı yeterlidir.

5.6. SURP STEPANOS ERMENİ KİLİSESİ

5.6.1. Yapının Mimari Tanımı

5.6.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Stepanos Ermeni Kilisesi bugün, Bakırköy ilçesi, Köyiçi mahallesi, İnci çiçeği sokak, 375 ada, 8 parselde bulunmaktadır.

Barutçubaşı Simon Amira Dadyan (1777-1832) tarafından Yeşilköy'de eski bir kilisenin yerine yaptırılan (1826) bu kilise, daha sonra Barutçubaşı Boğos bey (Dadyan) tarafından yeniden inşa ettirilerek (1843) Patrik Asdvadzadur zamanında ibadete açıldı. (13 Haziran 1846) Kilisenin hemen yanında Yeşilköy Ermeni ilkokulu bulunmaktadır. (Tuğlacı, 1991, s.152)

Şekil 5. 72 Surp Stepanos Ermeni Kilisesi konumu (Google Haritalar)

Kilisenin avlusunda Boğos Bey'in oğlu Simon Bey'in (Dadyan) (1847-1906) mezarı ve Dadyan, Aslan, İpranosyan aile üyelerininde mezarları bulunmaktadır.

Şekil 5. 73 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi'nin mezarlık bölümü (Özcan, 2021)

Şekil 5. 74 Mezarlık bölümünde bulunan lahitler (Özcan, 2021)

5.6.1.1.1. Cephe Özellikleri

Kilisenin Batı cephesi, kesme taş ve yatay derzli moloz taş duvar örgüsü ile örülmüştür. Alt kotta; kilisenin narteks bölümüne açılan düz kemerli, ahşap ana giriş kapısı ve düz kemerli, söveli, demir Parmaklıklı iki adet penceresi bulunmaktadır. Üst kotta ise; kilisenin galeri katına bakan elips şeklinde, söveli, demir parmaklıklı bir adet aydınlık penceresi bulunmaktadır.

Kuzey cephesi, yatay derzli moloz taş duvar örgüsü ile örülmüştür. Bu cephede alt kotta narteks bölümüne bakan iki adet, kilisenin naos bölümüne bakan beş adet ve vaftizhaneye bakan iki adet düz kemerli, söveli, demir parmaklıklı pencere bulunmaktadır. Üst kotta ise kilisenin galeri katına bakan düz kemerli, söveli, demir parmaklıklı bir adet pencere bulunmaktadır.

Doğu cephesi, kilisenin mezarlık bölümüne bakan cephesidir. Cephenin bir kısmı, kesme taş duvar örgüsü ile bir kısmı yatay derzli moloz taş duvar örgüsü ile örülmüştür.

Şekil 5. 75 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi'nin doğu cephesi (Özcan, 2021)

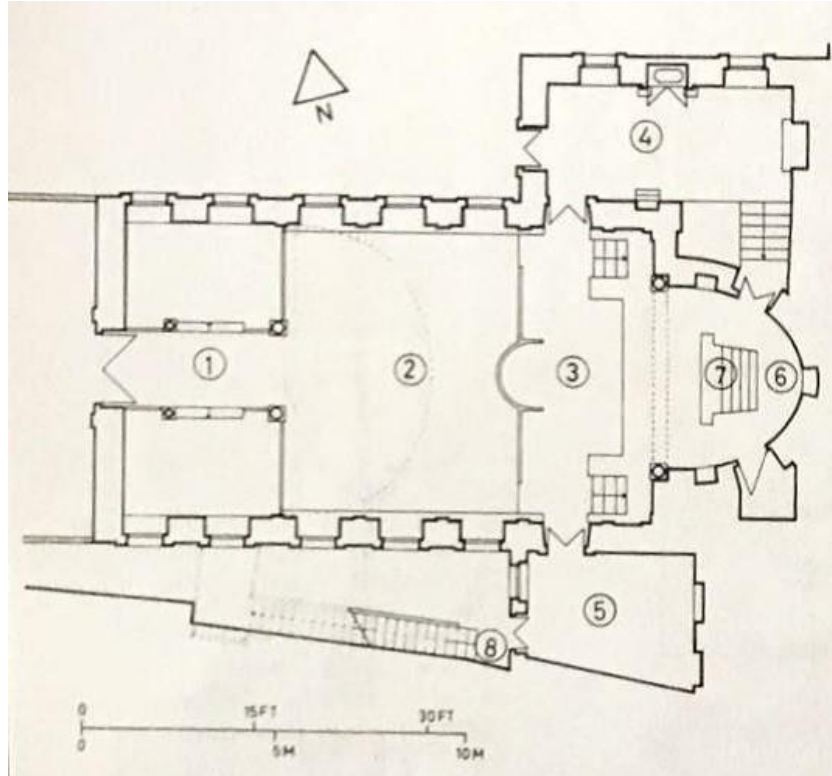
Şekil 5. 76 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi'nin batı cephesi (1985).
(Tuğlacı, 1991,s.152)

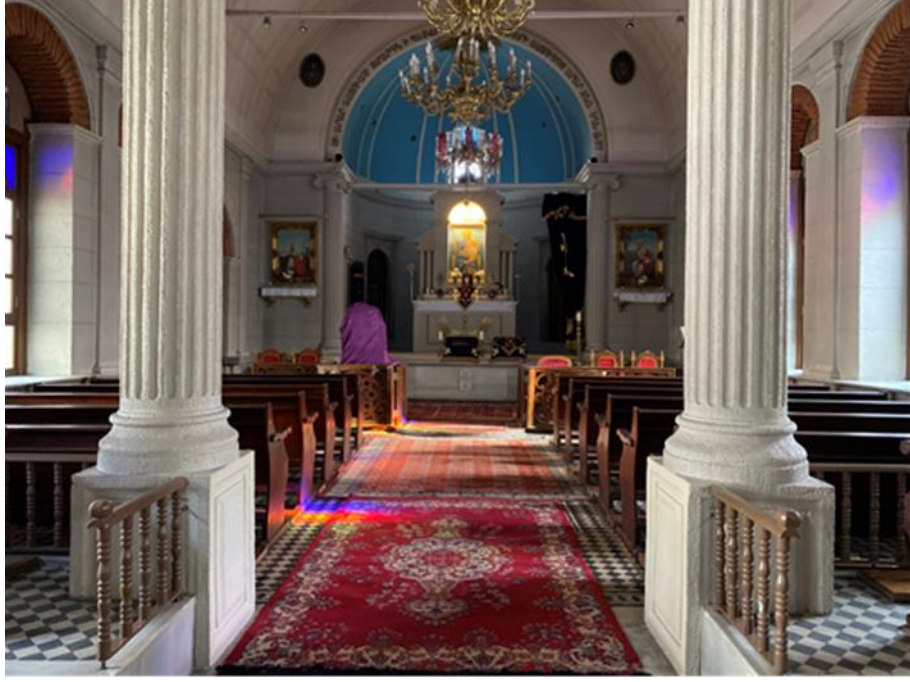
Şekil 5. 77 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2021)

5.6.1.1.2. . İç Mekan Özellikleri

Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi tek nefli bazilikalıdır. Kilisenin narteks bölümüne söveli, beşik tuğla kemerli, çift kanatlı bir kapıdan giriş yapılmaktadır. Kilisenin naos ve narteks bölümünü ayıran iyon başlıklı ve kaideli iki sütun bulunur. Yapının naos bölümünde beşik tuğla kemerli aynalarında Havarilerin bulunduğu vitray pencereler yer alır. Tavan beşik tonozludur ve pencereleri birbirinden ayıran yarım sütunlar bulunmaktadır. Apsiste sunak bölümünün iki yanında iyon başlıklı birer sütun bulunur ve sunağın üzerinde İncilden bir ayet yazılmıştır. Apsisin güney tarafında taş üzeri sıvalı, düz tavanlı muganniler soyunma odası, kuzey tarafında ise vaftizhane bulunmaktadır. Bu bölüm yatay derzli taş ve tuğla ile almaşık duvar örgüsü ile örülmüştür ve beşik tonozludur. Narteks üzerinde galeri katı yer alır ve vaftizhane üzerinde kilise çanı yükselmektedir.

Şekil 5. 78 Surp Stepanos Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmenciyan-Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 409)

Şekil 5. 79 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 80 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 81 Yeşilköy Surp Stepanos Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)

Şekil 5. 82 Surp Stepanos Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)

5.6.2. Yapının Bilinen Onarımları

Kilise 1984'te küçük çaplı-basit onarımlar görmüştür. Son onarımı 2000 yılında tamamlanarak Patrik II. Mesrop tarafından ibadete açılmıştır.

5.6.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Stepanos Ermeni Kilisesi 1843'te açıldığından beri Gregoryen Kilisesi olarak Ermeni cemaati tarafından ibadet amaçlı kullanılmaktadır.

5.6.4. Yapının Koruma Sorunları

5.6.4.1. Yapısal Sorunlar

Surp Stepanos Ermeni Kilisesi'nin cephe duvarları üzerinde kılcal çatlaklar ve derz boşalmaları görülmektedir.

Şekil 5. 83 Surp Stepanos Kilisesi'nin cephe duvarı üzerinde oluşan derz boşalmaları (Özcan, 2021)

5.6.4.2. Malzeme Sorunları

Yapının cephe duvarları üzerinde; doğal nedenlerden ve egzoz dumanından kaynaklı olarak siyah kabuk oluşumu görülmektedir. Cephede ve mezarlık bölümünün duvarlarında, yağmur suyundan kaynaklı olarak yıkanmalar mevcuttur. Alt kotta, zemin suyundan kaynaklı olarak biyolojik oluşumlar gözlemlenmiştir. İç mekanda ise; apsisin kuzey tarafında bulunan vaftiz odasında, mum kullanımından ötürü islenme sorunu görülmektedir.

Şekil 5. 84 Surp Stepanos Kilisesi'nin cephe duvarı üzerinde oluşan yıkanmalar ve yosunlanma (Özcan, 2021)

5.6.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Stepanos Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; cephe duvarları üzerinde çeşitli nedenlerle oluşan, harç erozyonu ve bozulan duvar yapısının harç takviyesi ile sağlamlaştırılması gerekmektedir. Yapının alt kotunda, zemin suyundan kaynaklı olarak oluşan yosunlanma için biyolojik yöntem uygulanmalıdır. Gerekli kontroller yapıldıktan sonra dışarıdan drenaj çalışması yapılabilir. Cephe duvarları üzerinde ve mezarlık bölümünde oluşan lekelenme kumlama yöntemiyle temizlenmelidir. Surp Stepanos Ermeni Kilisesinin korunması için, yapının basit onarım müdahaleleri ve temizlenmesi yeterlidir.

5.7. SURP PIRGIÇ ERMENİ KİLİSESİ

5.7.1. Yapının Mimari Tanımı

5.7.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi bugün, Zeytinburnu İlçesi'nde Kazlıçeşme mahallesi, Zakirbaşı sokak, 3344 ada, 1 parselde bulunmaktadır.

Surp Pırgiç Ermeni hastanesi bahçesinde, hastaları manevi yönden güçlendirmek amacıyla, Kazaz Artin (Harutyun Amira Bezciyan) tarafından 1832 yılında Hassa mimarı Garabed Balyan'a önce ahşap olarak yaptırılmaya başlanan bu kilisenin yapımı 1834'de tamamlanarak Patrik İstepanos " Agavni " tarafından ibadete açıldı (3 Mayıs). Zamanla harap olan kilise, genç yaşta ölen Tiokine'nin anısına armağan olarak Kardeşleri Akatan ve Garabed Tahtaburunyan tarafından mimar Kevork Aslanyan'a kâgir olarak yeniden inşa ettirildi (1898). (Tuğlacı, 1991, s.180)

Şekil 5. 85 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google haritalar)

Şekil 5. 86 Surp Pırgiç Kilisesi'nin giriş (ön) cephesi ve çan kulesi (1978)
(Tuğlacı, 1991, s.181)

Şekil 5. 87 Surp Pırgiç Kilisesi'nin giriş (ön) cephesi ve çan kulesi (Özcan, 2021)

Şekil 5. 88 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi'nin mezarlık bölümü (Özcan, 2021)

Şekil 5. 89 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi'nin papaz odası (Özcan, 2021)

5.7.1.1.1. *Cephe Özellikleri*

Batı cephesi kilisenin avlusuna bakan cephesidir. Cephe örgüsü olarak, altı sıra yatay derzli moloz taş ve iki sıra tuğla örgüsü kullanılmıştır. Cephenin kuzey yönünde vaftizhaneye açılan mermer söveli, beşik tuğla kemerli demir kapı ve üzerinde beşik tuğla kemerli, demir parmaklıklı penceresi bulunmaktadır.

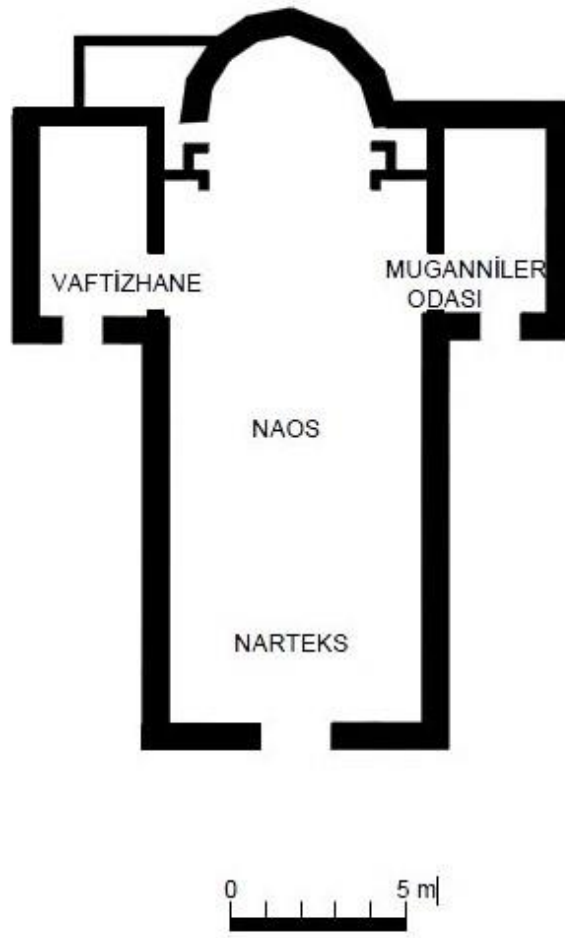
Güney yönünde ise; muganniler soyunma odasına açılan mermer söveli, beşik tuğla kemerli demir kapı ve üzerinde beşik tuğla kemerli, demir parmaklıklı penceresi bulunmaktadır. Cephe üzerinde alt kotta kilisenin narteks bölümüne açılan, iyon başlıklı mermer sütun söveli üzerinde kitabesi bulunan demir kapısı mevcuttur. Üst kotta ise, kilisenin ana nefine bakan bitişik beşik tuğla kemerli üç adet pencere bulunmaktadır. Kilisenin çan kulesi narteks üzerinde yükselir.

Şekil 5. 90 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2021)

5.7.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi tek nefli T planlıdır. Kagir olarak inşa edilmiştir. Narteks, naos, koro bölümü, apsis, muganniler soyunma odası ve vaftizhaneden meydana gelir. Çan kulesi narteks bölümünün üzerinde yer alır. Kilisenin, son restorasyonu sırasında kaldırılan galeri katı günümüzde mevcut değildir.

Şekil 5. 91 Surp Pırgıç Ermeni Kilisesi'nin planı (Batar, 2007, s.38)

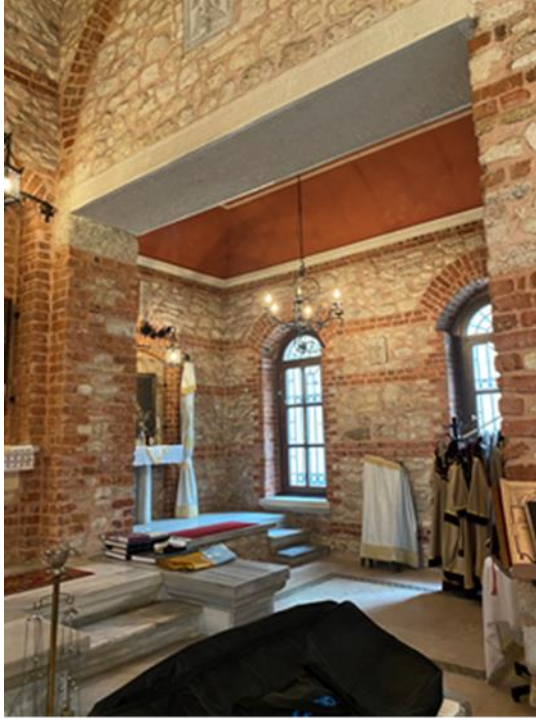
Şekil 5. 92 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 93 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 94 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)

Şekil 5. 95 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)

Şekil 5. 96 Surp Pırgiç Ermeni kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2021) Çev. Ey bütün yorgunlar ve yükü ağır olanlar, bana gelin ben size rahat veririm.(Mat.11:28)

5.7.2. Yapının Bilinen Onarımları

Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi 20 .Yüzyıl başlarında Kirkor Melidosyan Kalfa tarafından esaslı bir biçimde onarılarak 1 Aralık 1906 yılında Patrik Mağakya Ormanyan tarafından ibadete açılmıştır. 1966 yılında mimar Yetvart Şahbaz tarafından kilisenin şapeli onarılmış ve dışarıdan merdivenle çıkılan asma kat eklenmiştir. 2005 yılında restorasyon gören kilise özgün görünümüne kavuşturulmuş ve Ermeni Patriği II. Mesrob tarafından ibadete açılmıştır.

5.7.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi, bahçesinde bulunduğu Ermeni hastanesinde tedavi gören hastalara manevi güç vermek amacıyla, 1898 yılında inşa edildiği tarihten günümüze kadar bir Gregoryen kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.7.4. Yapının Koruma Sorunları

5.7.4.1. Yapısal Sorunlar

Surp Pırgiç Ermeni Kilisesinin cephe duvarları üzerinde, kılcal çatlaklar ve derz boşalmaları görülmektedir. Kilisenin ana giriş kapısı üzerinde parça kopması mevcuttur. İç mekanda ise yapısal koruma sorunu yoktur.

Şekil 5. 97 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi'nin ana giriş kapısı üzerindeki parça kopması (Özcan, 2022)

5.7.4.2. Malzeme Sorunları

Kilisenin cephe duvarları üzerinde, doğal nedenlerden ötürü kabuklaşma ve yağmur suyundan kaynaklı olarak yıkanmalar görülmektedir. Yapının zemin kotunda ve pencere denizliklerinde yosunlamalar mevcuttur. İç mekanda ise, mum kullanımından ötürü islenme sorunu görülmektedir.

Şekil 5. 98 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi'nin tonozunda bulunan islenme sorunu (Özcan, 2022)

Şekil 5. 99 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi'nin pencere kenarlarında ve zeminde oluşan yosunlanma (Özcan, 2021)

Şekil 5. 100 Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi'nin batı cephesinde bulunan siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar (Özcan, 2021)

5.7.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Pırgiç Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; cephede oluşan derz boşalmalarına, özgün yapıya uygun olacak şekilde harç takviyesi sağlanmalıdır. Yapı üzerinde oluşan siyah kabuk oluşumu için kumlama yöntemi kullanılmalıdır. Su ve atmosferik etkilere bağlı olarak oluşan yosunlama için biyolojik yöntem uygulanmalıdır. Kilisenin ana giriş kapısı üzerinde oluşan bozulmaların, yapay taş ile tamamlanması gerekmektedir. Surp Pırgiç Ermeni kilisesinin basit onarımlar görmesi ve temizlenmesi yapının korunması için yeterlidir.

5.8. SURP VARTANANTS ERMENİ KİLİSESİ

5.8.1. Yapının Mimari Tanımı

5.8.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Vartanats Ermeni Kilisesi bugün, Şişli İlçesi'nde Duatepe Mahallesi, Ömer Şahadet sokak, 1248 ada, 17 parselde bulunmaktadır.

Feriköy, Surp Vartan (Surpots Vartanants Zoravarats) Kilise'nin arazisini 1858'de Fethullah isimli bir Süryani bağışlamıştır. 1859' da Patrik Sarkis Kuyumcuyan zamanında Srpotz Vartanants ahşap kilisesi'nin temelini atar, ancak inşaatı bitiremez. Pera kilisesi'nin yönetim kurulu sayesinde yarım kalmış inşaat 1861'de bitmiş ve Patrik Boğos Taktakyan tarafından ibadete açılmıştır. Kilise 1903'de Zenop Bey Merametcuyan'ın maddi yardımları ile temelinden onarılmıştır. Merametcuyan okulu ise 1912'de kilise'nin bitişiğindeki arsanın üzerine kâgir olarak inşa edilmiştir. Zaman içerisinde çeşitli onarımlardan geçen kilisenin 1929 'da kâgir olarak inşasına başlanmış ve 1931 'de yapımı tamamlanarak Patrik Mesrob I. Noroyan tarafından ibadete açılmıştır.

Şekil 5. 101 Surp Vartanats Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google Haritalar)

5.8.1.1.1. Cepheler Özellikleri

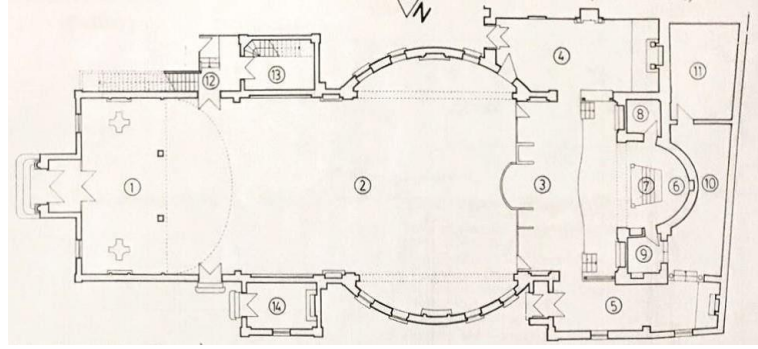
Kilisenin dış cephesi kargir üzeri sıvalıdır. Sekizgen biçimli ve çift meyilli bir örtü sistemine sahip çan kulesi, batıdaki aksta bulunan girişin üzerinde yükselmektedir. Bu cephede alt kotta kilisenin, narteks bölümüne açılan; iyon başlıklı ve kaideli sütun şeklinde mermer söveli ana giriş kapısı ve düz kemerli demir parmaklıklı iki adet penceresi bulunmaktadır. Üst kotta ise; galeri katına bakan şişkin kemerli, demir korkuluklu iki adet pencere mevcuttur. Güney cephesi Surp Minas şapelinin bulunduğu sağır bir cephedir.

Şekil 5. 102 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2021)

5.8.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Feriköy, Surp Vartan (Surpots Vartanants Zoravarats) Kilisesi, tek nefli bir kilisedir. Vartan kilisesi klasik plan düzeninden farklı olarak naos bölümü kuzey ve güney yönden yarım daire formunda dışa taşmaktadır. Narteks, naos, apsis, muganniler soyunma odası, rahipler soyunma odası, vaftizhane, koro bölümü, depo, hazine odası ve Surp Minas şapelinden meydana gelir. Narteks üzerinde galeri katı yer alır ve cephe duvarı üzerinde çan kulesi yükselir.

Şekil 5. 103 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, sy. 424).

Şekil 5. 104 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2021) Çev.Sizler, Babam'ın kutsadıkları, gelin sizin için hazırlanmış olan egemenliği miras alın.(Mat.25:34-35)

Şekil 5. 105 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 106 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 107 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)

Şekil 5. 108 Surp Vartanants Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)

Şekil 5. 109 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi, Surp Minas şapeli (Özcan, 2021)

5.8.2. Yapının Bilinen Onarımları

1931’de kagir olarak inşası tamamlanan kilise 1951-1955 yılları arasında onarılıp genişletilmiştir. 2006 yılında köklü bir onarımdan geçen kilise Patrik II. Mesrob tarafından kutsanarak yeniden ibadete açılmıştır. 2011 yılında onarımdan geçmiş ve Patrik Genel Vekili Başepiskopos Aram Ateşyan tarafından kutsanarak ibadete açılmıştır. Son onarım 2021 yılında başlamış ve halen devam etmektedir.

5.8.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Feriköy, Surp Vartan (Surpots Vartanants Zoravarats) Kilisesi son olarak 1931 yılında inşa edildiği tarihten günümüze kadar bir Gregoryen Kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.8.4. Yapının Koruma Sorunları

5.8.4.1. Yapısal Sorunlar

Feriköy Surp Vartanants Ermeni Kilisesinin cephe duvarları üzerinde ve iç mekanda çatlak oluşumu görülmektedir.

Şekil 5. 110 Surp Vartanants Kilisesi iç mekanda görülen çatlaklar (Özcan, 2021)

5.8.4.2. Malzeme Sorunları

Kilisenin cephe duvarları üzerinde; hava kirliliğinden ve yağmur suyundan kaynaklı olarak, yüzey kirliliği görülmektedir. Cephe diplerinde zemin suyundan kaynaklı olarak, yosunlanma sorunu mevcuttur. Yapının çeşitli yerlerinde, çatlak üzerine sıva ile müdahale edildiği gözlemlenmiştir. Kilisenin kuzey ve güney cephelerinde boya kabarmaları, sıva dökülmeleri mevcuttur. İç mekanda ise; çeşitli noktalarda sıva çatlakları ve mum kullanımından ötürü, yüksek oranda islenme sorunu görülmektedir.

Şekil 5. 111 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi sıva çatlakları (Özcan, 2021)

Şekil 5. 112 Cephe duvarı üzerinde sıva uygulaması (Özcan, 2021)

Şekil 5. 113 Surp Vartanants Ermeni Kilisesi islenme sorunu (Özcan, 2021)

5.8.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Vartanants Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; Cephe duvarları üzerinde oluşan çatlakların kapatılması ve yüzeyde uygun olmayan sıva müdahalelerinin sökülüp, yeniden sıvanarak, yapının aslına uygun şekilde boyanması gerekmektedir. Cephe diplerinde oluşan yosunlanma için, biyolojik yöntem uygulanmalıdır. İç mekanda bulunan iklimlendirmenin yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Mum kullanımından kaynaklı oluşan islenme temizlenmelidir. Surp Vartanants Ermeni Kilisesi yapıda oluşan koruma sorunlardan ötürü, günümüzde (2021) restorasyona girmiş bulunmaktadır. Yapılan bu onarım ve temizlenme uygulaması, yapının korunarak geleceğe aktarılabilmesi için olumlu olacaktır.

5.9. SURP KRİKOR LUSAVORİÇ ERMENİ KİLİSESİ

5.9.1. Yapının Mimari Tanımı

5.9.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Krikor Ermeni Kilisesi bugün, Beyoğlu İlçesi'nde, Kemeraltı caddesi, Hacımimi sokak 125 ada, 5 parselde bulunmaktadır.

Fetihten önce ticari amaçlarla İstanbul'a gelip yerleşmiş olan Ermenilerle Cenevizliler arasında dini ve sosyal ilişkiler iyi olduğundan Cenevizliler, kendilerine ait olan kutsal yerlerden birini gönül rızasıyla Ermenilere satmıştır. (Tuğlacı, 1991, s.162)

Armaş manastırının kütüphanesinde bulunan bir elyazmasına göre Gozma isimli bir tüccar 1391'de Gafa'dan İstanbul'a gelerek S. Krikor Lusavoriç Kilisesi'ni inşa ettirmiştir.

1953'te Kilisede mevcut olan 1431 tarihli bir haçkar , Meryem Ana heykelciği ve Mağakya Apega tarafından kaleme alınmış 1440 tarihli bir incilde kilisenin ilk yapım tarihinin 1431 olduğu yazmaktadır.

7 Şubat 1731'de çıkan büyük Galata yangınında tamamen yanmıştır. Patrik Hovhannes Golod'un Sadrazam Ali Paşa aracılığıyla I. Mahmud'dan aldığı fermanla hassa mimarı Kayseri'li Sarkis Kalfa tarafından, üç ay içinde yeniden inşa edilen ve açılışı 10 Mart 1733' te yapılan kilise, öteki Ermeni kiliseleri içinde en görkemlisi olduğu gibi, kurşunla örtülü ve kemerli olan tek kilisedir. (Tuğlacı, 1991, s.164)

7 Şubat 1771 günü çıkan bir yangında Kilisenin iki ahşap kanadını oluşturan Surp Haç ve Surp Garabed şapelleri yandığından Patrik Taniyel zamanında elde edilen bir fermanla hassa mimarı Minan Kalfa tarafından yeniden inşa edilerek ibadete açılmıştır (12 Eylül 1799) (Tuğlacı, 1991, s.165)

1958 yılında Kemeraltı Caddesi'nin açılışı sebebiyle kamulaştırılan kilisenin kalan arsası üzerinde, bugünkü kilise yapılmaya başlanmış (8 Nisan 1962) ve 15 Mayıs 1966'da Patrik Şnork Kalusdyan tarafından ibadete açılmıştır. klasik Ermeni mimarisi tarzında inşa edilmiş olan yapının planları mimar Bedros Zobyen tarafından çizilmiştir. (Tuğlacı, 1991, s.165)

Şekil 5. 114 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin konumu (Google haritalar)

Şekil 5. 115 Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nin batıda görünüşü 1978
(Tuğlacı,1991,sy.163)

5.9.1.1.1. Cephe Özellikleri

Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi, kaba yonu taş malzemeyle inşa edilmiştir. Yalın bir görünüme sahip olan kilisenin, yarım yuvarlak kemerli girişi bulunmaktadır. Kilisenin batısında yapıya bitişik olarak inşa edilmiş, 6.5 m yüksekliğinde olan üç katlı beton çan kulesi yükselmektedir. Çift meyilli örtü sisteminin kullanıldığı yapı, haç şeklinde kollara sahiptir ve üst konstrüksiyonunda bulunan üçgen alınlıklarla sona ermektedir. Ana nefin üzerinde kasnaklı, 16 adet yarım yuvarlak kemer açıklıkları olan kubbe bulunmaktadır.

Şekil 5. 116 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin kuzey cephesi (Özcan, 2021)

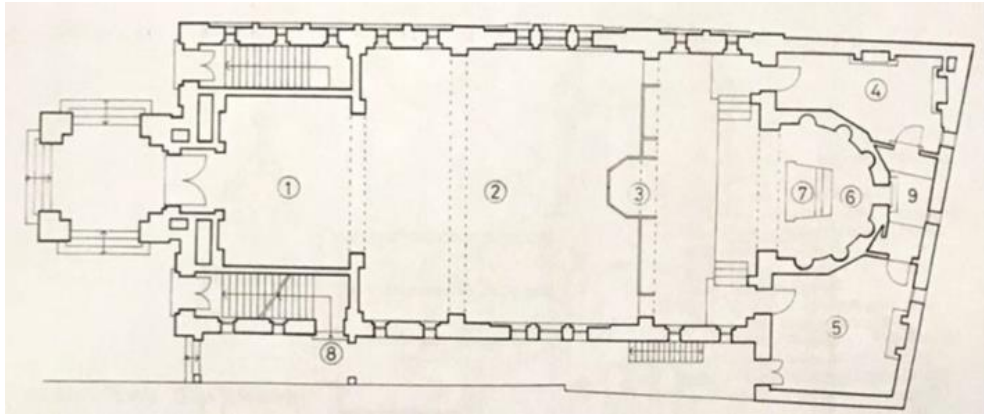
Şekil 5. 117 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin doğu cephesi (Özcan, 2021)

5.9.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi avlusuna Sakızcılar sokaktan giriş yapılmaktadır. Yapıya girince Kilisenin güney cephesine bitişik olan Getronagan Ermeni lisesinin bir kapısı bulunmaktadır

Galata, Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi, tek nefli ve dikdörtgen planlıdır. 10.00 x 14.20 m²'lik bir alana inşa edilmiştir. Kubbenin ucuna kadar yüksekliği 23 metredir. Narteks, naos, koro bölümü, apsis, vaftizhane, muganniler soyunma odası, depo, apsisin arka tarafında bulunan hazine odası ve Amena pırgiç şapelinden meydana gelir. Galeri katı narteks üzerinde yer alır. Narteksin girişinde 4.5 / 6.5 yükseklikte beton çan kulesi yapıya bitişik durumdadır.

Ana mekanın üzeri yüksek kasnaklı bir kubbeye, diğer bölümler beşik çatıyla örtülmüştür. Kilisenin iç duvarları, 18. yüzyıl ünlü Ermeni fresk ressamı Kayserili Parseh'in kardeşi Yesavi tarafından yapılan resimlerle süslüdür. Kilisenin bodrum katında, eski kiliseden kalma kolofonlar ile değerli çini kalıntılarının korunduğu bir mabet bulunmaktadır. Bu mabedin duvarları 1653, 1654, 1730, 1733, ve 1798 tarihlerini taşıyan haçkarlarla süslüdür.

Şekil 5. 118 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi planı Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s.412).

Şekil 5. 119 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 120 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 121 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)

Şekil 5. 122 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin vaftizhanesinde bulunan, Meryem Ana ve çocuk İsa tablosu (Özcan, 2021)

Şekil 5. 123 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin vaftizhanesinde bulunan, son akşam yemeği tablosu (Özcan, 2021)

Şekil 5. 124 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)

Şekil 5. 125 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2021)
Çev.Baba'dan gelen Biricik Oğul ve Işık O'nunla parladı.

5.9.2. Yapının Bilinen Onarımları

1985' te alt katı boyanan kilisenin eklentileride esaslı bir biçimde onarılmıştır. 2005 yılında onarıma tabi tutulan Surp Krikor Ermeni kilisesi Patrik II. Mesrob tarafından kutsanarak ibadete açılmıştır. Kilisenin son onarımı ise 2011 yılında gerçekleştirilerek Patrik Genel Vekili Başepiskopos Aram Ateşyan tarafından kutsanarak yeniden ibadete açılmıştır.

5.9.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Galata'nın Beyoğlu ilçesinde bulunan İstanbul'un en eski Ermeni Kilisesi olarak bilinen Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi inşa edildiği tarihten günümüze kadar bir Gregoryen Ermeni kilisesi olarak, ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.9.4. Yapının Koruma Sorunları

5.9.4.1. Yapısal Sorunlar

Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi'nin cephe duvarları üzerinde kılcal çatlaklar görülmektedir. İç mekanda yapısal koruma sorunu bulunmamaktadır.

5.9.4.2. Malzeme Sorunları

Kilisenin tüm cephe duvarları üzerinde doğal nedenlerden ve egzoz dumanından kaynaklı olarak, ciddi oranda siyah kabuk oluşumu görülmektedir. Batı cephesinde su ve atmosferik etkilere bağlı olarak, biyolojik oluşumlar mevcuttur.

Şekil 5. 126 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi, cephede siyah kabuk oluşumu ve bitkilenme (Özcan, 2021)

Şekil 5. 127 Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi cephede siyah kabuk ve yosunlanma (Özcan, 2021)

5.9.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; bulunduğu konumundan ötürü aşırı egzoz dumanına maruz kalan yapının, cephe duvarları üzerinde oluşan siyah kabuk oluşumu; mekanik ve kumlama yöntemi ile temizlenmelidir. Batı cephesinde oluşan yosunlanma için, biyolojik yöntem uygulanmalıdır. Son restorasyonunu 2011 yılında gören kilisenin korunması için temizlenmesi yeterlidir.

5.10. SURP ASDVADZADZİN ERMENİ KİLİSESİ

5.10.1. Yapının Mimari Tanımı

5.10.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi bugün Beşiktaş ilçesi'nde Sinanpaşa Mahallesi, İlhan Sokak, 307 ada, 1 parselde bulunmaktadır.

Bugünkü kilisenin yerinde XVII. yüzyılın ortalarında ahşap bir şapelin varlığı bilinmektedir. Tarihçi Sarkis Sarraf Hovhannesyan 1800 yılında kaleme aldığı “Vibakrutyun Gosdantnubolis Mayrakağaki (Payitaht Kostantinopolis'in Romanı)” adlı eserinde Burada Ermenilere ait Surp Asdvadzadzin adlı küçük bir kilise olduğundan ve Hicretin 1172. Milad'ın 1759. yılında Sultan III. Mustafa döneminde bir anlaşmazlık sonucu yıktırıldığından bahsetmektedir. 1838 yılında yıktırılmış olan şapelin yerine Hassa Mimarı Garabed Amira Balyan tarafından bugünkü kargir kilise inşa edilmiştir. Doğu ve Batı ekseninde inşa edilen kilisenin plan şeması kubbeli bazilikadır. Yapı batıda dikdörtgen planlı narteks, doğuda yarım yuvarlak apsisle sınırlıdır. İstanbul'da ender rastlanan kubbeli kiliselerden biri olan yapının mimari açıdan sanat değeri vardır. Kubbe freskleri batı ekseninde güzel motiflerle işlenmiştir. Kilise 35x19 m ölçülerinde ve 16 m yüksekliğinde, Geleneksel Ermeni mimarisinin merkezi planlı şemasına uygun bir yapıdır. 19x19 Bir kare alana yerleştirilen eşit kollu bir haç kilisenin ana yapısını, 30 adet sütun kilisenin ana taşıyıcı sistemini oluşturur. (Mildanoğlu, 2017, s.29)

Şekil 5. 128 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi konumu (Google Haritalar)

5.10.1.1.1. Cephe Özellikleri

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi, dış cephesi yalın bir kilisedir. Taşıyıcı konstrüksiyonu kesme ve yığma taş karışımıdır. Batı ve güney cephesi ikinci kat hizasında yer alan iki haçkar (mezar taşı) taşıyıcı malzemenin toplama olduğunu göstermektedir. (Mildanoğlu, 2017, s.28)

Kilisenin batı cephesinde alt kotta yapının narteks bölümüne açılan söveli, düz kemerli, üzerinde kitabesi bulunan kilisenin ana giriş kapısı ve iki adet demir parmaklıklı aynası dolu söveli penceresi bulunmaktadır.

Üst kotta ise kilisenin galeri katına bakan geniş kemerli söveli üç bölümlü pencere açıklığı görülmektedir.Yapının bu cephesinde, kilisenin mimari olan Hassa Mimarı Garabed Amira Balyan ve oğlu Sarkis Bey Balyan'ın büstleri ana giriş kapısının sağ ve sol tarafında bulunmaktadır.

Kilisenin bu cephesinde görülen Çan kulesi yapıya sonradan eklenmiştir. Garabed Amira Balyan, kiliseyi inşa ettiği zaman Hristiyan olmayan mahalle sakinlerini çan sesi ile rahatsız etmek istemez. Kilisenin zangocuna, küçük bir zil ile Ermenilerin yaşadığı mahallelerde dolaşarak, Ermeni cemaatini kiliseye davet etmesi hususunda talimat verir. Garabed Amira'nın vefatından sonra, kilise yönetim kurulu üyelerinden biri olan Hovhannes Keresteciyan kiliseye bir çan armağan eder. Bu çan yeni inşa edilen dört sütunlu çan kulesine asılır. Çan kulesi, 1893 yılında çıkan yangında kül olur. Sultan II. Abdülhamit'in Seraskeri Rıza Paşa'nın mimarı Hagop Efendi Sulukhanyan yeni bir çan kulesi inşa etmek üzere görevlendirilir. Mimarın çalışmalarıyla inşa edilen yeni çan kulesi günümüze kadar hasar görmeden gelmiştir.

(Mildanoğlu, 2017, s.24)

Yapının kuzey tarafında bulunan avluda duvara gömülü olarak duran ve nereden getirildiği kime ait olduğu bilinmeyen bir mezartaşı yer almaktadır

Şekil 5. 129 Beşiktaş Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin giriş cephesi onarımdan önce (1985) (Tuğlacı, 1991, s.109)

Şekil 5. 130 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi batı cephesi (Özcan,2022)

Şekil 5. 131 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi kuzey cephesi (Özcan,2022)

Şekil 5. 132 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi güney cephesi (Özcan,2022)

Şekil 5. 133 Hassa Mimarı Garabed Amira Balyan'ın büstü (Özcan, 2022)

Şekil 5. 134 Sarkis Bey Balyan'ın büstü (Özcan, 2022)

Şekil 5. 135 Avluda duvara gömülü olarak duran mezar taşı (Özcan, 2022)

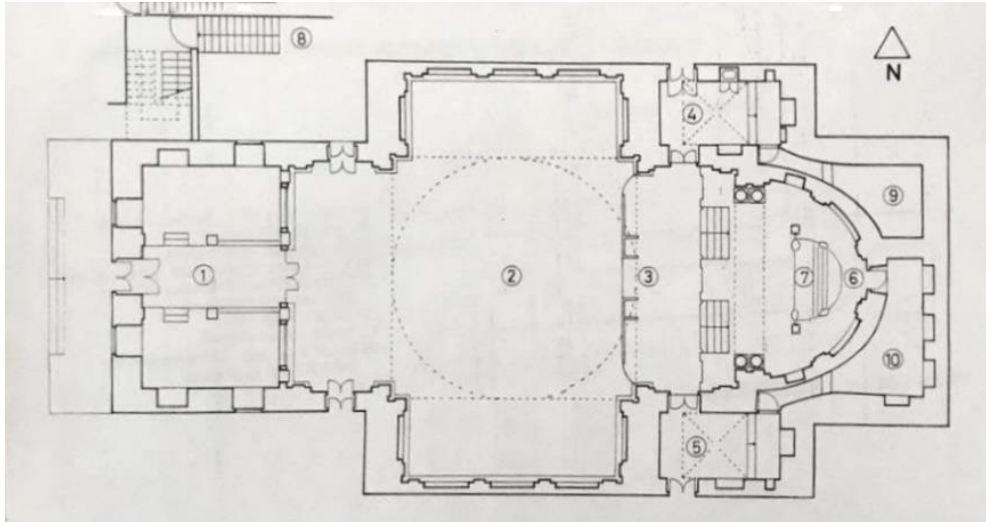
Şekil 5. 136 Kilise avlusunda bulunan Artin Dadyan Paşa'nın kabri (Özcan, 2022)

5.10.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Surp Asdvadzadzin Ermeni kilisesi tek nefli bir yapıdır. Kilise ana giriş holü (narteks) üç bölümden oluşur ve dövme demir parmaklıklarla naostan ayrılır. Naos bölümü eşit kollu haç şeklinde planlanmıştır.

Haç kollarının kesişme noktasına, küresel bingilere ana kubbe oturtulmuştur. Kilisenin inşa edildiği dönemde kiliselere kubbe yapmak yasak olduğu için kilisenin mimarı Garabed Amira Balyan 10 metre çapındaki kubbeyi çift kademeli bir kırma çatı arasına, dışarı yansımayacak şekilde gerçekleştirmiştir. Küresel bingiler dışında kalan köşeler çiçek demetleriyle süslenmiştir.

Kubbe dört büyük, dört de küçük bezeme alanına ayrılmıştır. Büyük alanlar kabartma çiçeklerden oluşan çelenkler ve bunları donatan asma yaprağı, üzümler, buğday başakları, sapsarı göğe doğru uzanan ışınlarla sonlanır. Küçük bezeme alanları ise akantus bitkisinin yapraklarıyla donatılmıştır. Ana kubbenin merkezinde çevresini yıldızların süslediği İsa tablosu yer almaktadır. Kubbenin oturduğu küresel bingilerde ise çiçek demetleriyle süslenen dört İncil yazarının tabloları yer almaktadır. (Mildanoğlu, 2017, s.32)

Şekil 5. 137 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmenciyan – Hülya Midilli.(Tuğlacı, 1991, s.385)

Şekil 5. 138 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin kubbesi (Özcan, 2022)

Kilisenin eşit kollu haçının merkezinde yer alan kubbeyi dört bir yana açılan 4 metre genişliğindeki kalın karını kemerler tamamlamaktadır.

Her yönde dörder sütuna oturan 10 metre çaplı yarım yuvarlak bir tonoz, apsis ve sunağın tavanını oluşturmaktadır. Apsis ile naos'u birbirinden ayıran kemerin iç yüzeyi dikdörtgen alanlara ayrılarak İsa'nın ölümüyle ilgili çekiç, kırbaç, çivi, üzerinde horozun öttüğü yivli kolon, şarap testisi gibi semboller yerleştirilmiştir. Bu alanlarda ayrıca ahit sandığında bulunan; altından yapılmış man testisi, ahit levhaları ve Harun'un filizlenmiş asası simgelenmiştir. Kemerin dış yüzeyinde ise Meryem Ana'ya ithaf edilen bir ilahinin kelimeleri okunmaktadır. (Mildanoğlu, 2017, s.35)

Şekil 5. 139 Beşiktaş Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin 4m kalınlığındaki kemerleri (Özcan, 2022)

İlk katta narteks hariç herhangi bir pencere yer almamaktadır. Kilisenin naos bölümü tamamen dışarı kapalı bir mekân oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Cemaat alanı 10 adet kör kemer dizisi ile çevrelenmiştir. Dört kör kemerde ise kapı yer almaktadır. Kemerler inci ve yaprak zinciriyle çerçevelenmiş, korniş hatları, kolon başlıkları ile kemer yüzü arasında kalan üçgen alanlar yaprak motifi ile doldurulmuştur. Kör kemer nişlerinde XIX. yüzyıl saray ressamı olan Umed Bayzad tarafından hazırlanan büyük ebatlı tablolar yer almaktadır. Tabloların üst kısmında ise bulutlardan ve bitki motiflerinden süzülerek yayılan ışınlar yer almaktadır. (Mildanoğlu, 2017, s.27)

Apsisin güney doğusunda mugannilere ayrılmış mekan, kuzeydoğusunda vaftizhane yer almaktadır. Kilisenin narteks bölümü üzerinde ise Ermeni kiliselerinde örnekleri az olan iki katlı koro bölümü (vernadun) bulunmaktadır.

Şekil 5. 140 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022)

Şekil 5. 141 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2022)

Şekil 5. 142 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2022)

Şekil 5. 143 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2022)

5.10.2. Yapının Bilinen Onarımları

Beşiktaş Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi tarih boyunca üç önemli onarım geçirmiştir. Patrik I. Karekin döneminde yapılan çalışmalarla kilisenin genel yenilenme ve temizlenmesi yanında bahçe içinde küçük bir dispanser bina inşa edilmiştir. (Mildanoğlu, 2017, s.26)

Zamanla bakıma muhtaç duruma gelen kilise, Patrik Şnorhk döneminde 1987 tarihinde esaslı bir biçimde onarılarak yeniden ibadete açılmıştır (4 Nisan).

Patrik II. Mesrob döneminde 2012 yılında Beşiktaş Asdvadzadzin Ermeni kilisesi son kez esaslı bir biçimde onarım görmüş yapının dış cephesi ve iç mekanı aslına uygun olarak yenilenmiştir.

Şekil 5. 144 1838 tarihinde Kilisenin yapımında işçilerin kullandığı bu ayakkabı 2012 tarihinde yapılan onarım sırasında galeri katının yer döşemesinde bulunmuştur. (Özcan, 2022)

5.10.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi inşa edildiği tarihten günümüze kadar ibadethane olarak Beşiktaş Ermeni Cemaati tarafından aktif olarak kullanılmaktadır.

5.10.4. Yapının Koruma Sorunları

5.10.4.1. Yapısal Sorunlar

Yapı yakın bir zamanda köklü bir onarım gördüğü için yüksek oranda strüktürel sorunlar görülmemektedir. Yapının bazı kısımlarında kılcal çatlamlar ve dış cephede bulunan pencere sövelerinde birinci derece çatlaklar görülmektedir.

Şekil 5. 145 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi pencere sövesinde bulunan çatlak (Özcan, 2022)

5.10.4.1.1. Malzeme Sorunları

Surp Asdvadzadzin Ermeni kilisesi hava kirliliğine ve egzoz dumanına maruz kaldığı için, cephe duvarları üzerinde ve pencere sövelerinde yüzey kirliliği görülmektedir. Yapının dış cephesinde zemin suyundan ve yağmur suyundan kaynaklı olarak; cephe diplerinde yosunlanma, duvarda bitkilenme mevcuttur. Kilisenin kuzey cephesine bitişik olan ve galeri katına çıkan merdivenlerde rutubetlenme görülmektedir. Kilisenin iç mekanında ise tavanda ve vaftiz odasında sıva dökülmeleri mevcuttur.

Şekil 5. 146 Kemer üzerinde bulunan sıva dökümleri (Özcan, 2022)

Şekil 5. 147 Galeri katına çıkan merdivenlerde oluşan rutubet (Özcan, 2022)

Şekil 5. 148 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi cephe diplerinde oluşan yosunlanma (Özcan, 2022)

Şekil 5. 149 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi cephe duvarları üzerinde oluşan bitkilenme (Özcan, 2022)

Şekil 5. 150 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin vaftiz odasında bulunan sıva dökülmeleri (Özcan, 2022)

5.10.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler, araştırmalar ve tespitler sonucunda; yapıda strüktürel olarak pencere sövelerinde kılcal ve birinci derece çatlaklar görülmektedir. Bu tür çatlaklar enjeksiyon yöntemi ile kapatılmalıdır. Cephe diplerinde ve zeminde oluşan yosunlanma için, biyolojik temizlik gerekmektedir. Cephe duvarlarında görülen bitkilenme için öncelikle, yüzey bitkilerden arındırılmalı ve temizlenen bölgenin ilaçla yıkanması gerekmektedir. Bu işlemin ardından bitki gövde ve köklerinin derzlerde neden olduğu boşalmalar özgün harç malzemeyle doldurularak yenilenmelidir. İç mekanda bazı noktalarda görülen sıva dökülmeleri, özgün dokunun mümkün olduğunca korunabilmesi açısından yamalama tekniği ile kapatılması gerekmektedir.

5.11. SURP TAKAVOR ERMENİ KİLİSESİ

5.11.1. Yapının Mimari Tanımı

5.11.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

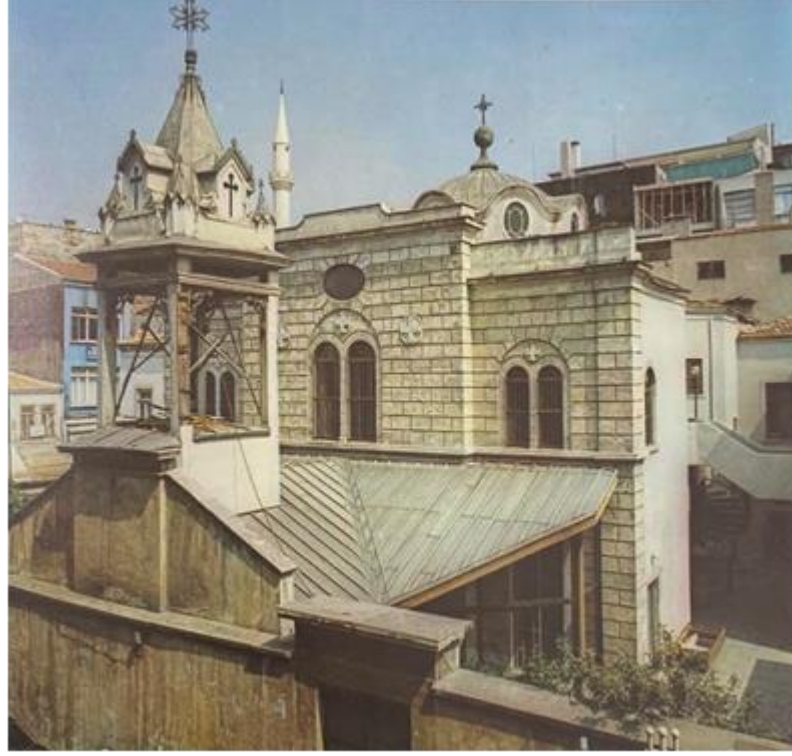
Surp Takavor Ermeni Kilisesi bugün, Kadıköy ilçesinde, Caferağa mahallesi, Mukadderhane caddesi, 97 ada, 5 parselde bulunmaktadır. Surp Takavor Ermeni Kilisesi bir Gregoryen kilisesidir.

XVII. yüzyılın sonlarında Kadıköy’de mevcut olduğu sanılan bu kilisenin adına, ilk önce 1722’de rastlanmıştır. (Tuğlacı, 1991, s. 185)

Zaman içerisinde harap olan kilise yeniden inşa edilerek, 4 Temmuz 1814 yılında ibadete açılmıştır. 1840 depreminden sonra: onarılan kilise daha sonra yanarak kül olmuştur. Bugünkü kargir yapı; Patrik Hagop zamanında Mıgırdiç Kalfa tarafından, 1855 yılında inşa edilerek 1858 yılında ibadete açılmıştır. Yapım giderleri; Erzurumlu Hacı Garabed Ağa Muradyan tarafından karşılanan kilise, 1814 yılına kadar “Surp Asdvadzadzin Ermeni kilisesi” olarak anılmıştır. (Tuğlacı, 1991, s. 185)

Kilisenin solundaki şapel ‘Surp Takavor’, sağındaki şapel ise ‘Surp Garabed’ adıyla anılmaktadır. Kilise doğu-batı ekseninde, bir avlu içinde yer almaktadır. Yapının batısında bulunan kubbe dikkat çekmektedir. Bir kaide üzerinde yükselen çan kulesinin üst bölümü, yanlarda sivri bir kubbeye ve haç kollarına sahiptir. Kulenin dört köşesinde sivri kubbeli küçük sivri kulecikler yer almaktadır. (Şarlak, 2010, s.139)

Kilisenin avlusunda, kiliseyi yaptıran Hacı Garabet Muradyan’ın 1862 tarihli lahiti ve eşi Hatun Muradyan’ın lahiti bulunmaktadır.

Şekil 5. 153 Kadıköy Surp Takavor Kilisesi'nin yan cephesi ve çan kulesi (1985)
(Tuğlacı, 1991, S.185).

Şekil 5. 154 Surp Takavor Kilisesi'nin kuzeybatı cephesi (Özcan, 2022)

Şekil 5. 155 Hacı Garabet Muradyan'ın lahiti (Özcan, 2022)

Şekil 5. 156 Hacı Garabet Muradyan'ın eşi Hatun Muradyan'ın lahiti (Özcan, 2022)

5.11.1.1.1. Cephe Özellikleri

Surp Takavor Ermeni Kilisesinin avlusuna, kilisenin kuzey tarafından giriş yapılmaktadır. Kilisenin bu cephesi taş üzeri sıvalıdır. Alt kotunda; kilisenin narteks bölümüne bakan söveli, çift kanatlı kapısı ve kilisenin naos bölümüne bakan basık kemerli, söveli, demir parmaklıklı bir adet penceresi bulunmaktadır. Üst kotunda ise; kilisenin galeri katına bakan basık kemerli, söveli bir adet pencere bulunmaktadır.

Kilisenin batı cephesinde ise; kesme blok taş duvar örgüsü kullanılmıştır. Bu cephede kilisenin narteks bölümüne açılan; kitabesi olan mermer söveli, düz kemerli, çift kanatlı üzerinde altın varaklı desenler bulunan ahşap kapısı ve kapının kuzey ve güney tarafında bulunan kilisenin narteks bölümüne bakan beşik kemerli, söveli, demir parmaklıklı dört adet pencere bulunmaktadır. Üst kotunda ise iki açıklıklı söveli şişkin kemerli üzerinde haç simgesi bulunan demir parmaklıklı üç adet pencere ve üzerinde elips şeklinde bir adet aydınlık penceresi bulunmaktadır. Bu cephenin girişi 1836 yılında cam ile kapatılmış ve 2011 yılında ise kapının iki yanına sunak eklenmiştir.

Şekil 5. 157 Surp Takavor Kilisesi'nin kuzey cephesi (Özcan, 2022)

Şekil 5. 158 Surp Takavor Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2022)

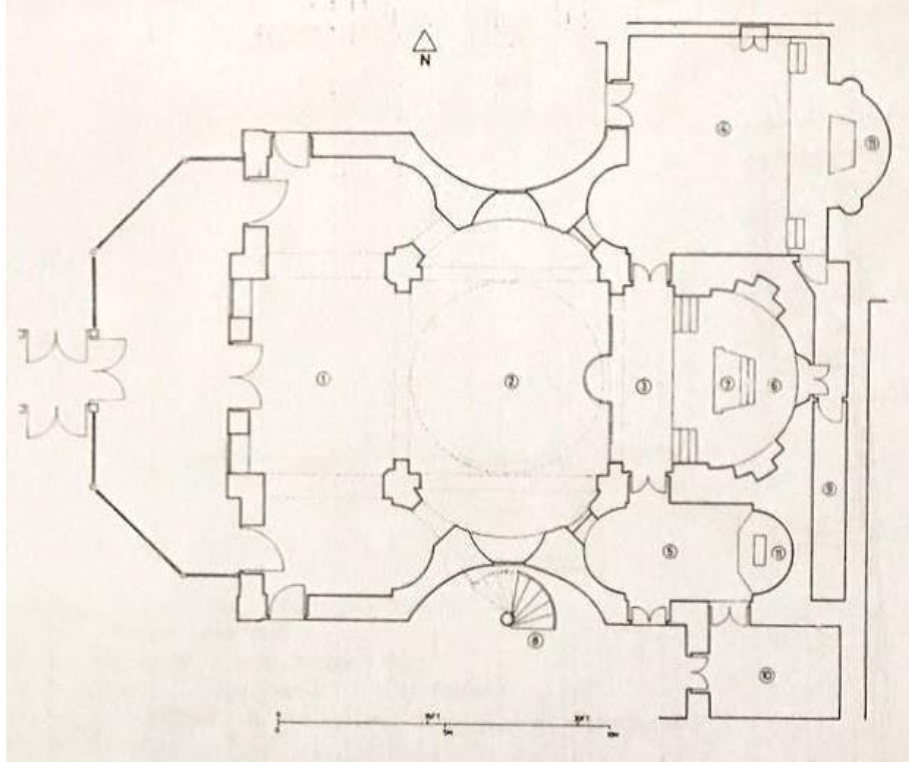

Şekil 5. 159 Surp Takavor Kilisesi'nin güney cephesi (Özcan, 2022)

5.11.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Surp Takavor Ermeni Kilisesinin narteks bölümüne giriş köşegen, cam bir mekandan yapılmaktadır. Naostaki kubbe kasnağı, 8 adet yuvarlak pencereye sahiptir. Bu bölümde; elips şekli içine gömülü, dört adet vitray cam bulunmaktadır. Apsis yarım yuvarlağında kutsal sunak yer alır. Apsis'in kuzeydoğusunda; vaftiz bölümü ve hazine odası, güneydoğusunda ise mugannilerin giyim odaları bulunmaktadır. Galeri katı narteks üzerinde yer alır. Çan kulesi girişin üzerinde yükselmektedir.

Kilise narteks, naos, koro bölümü, apsis, vaftizhane, muganniler soyunma odası ve hazine odasından meydana gelmektedir.

Şekil 5. 160 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmeciyan – Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 422)

Şekil 5. 161 Surp Takavor Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022)

Şekil 5. 162 Surp Takavor Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2022)

Şekil 5. 163 Surp Takavor Ermeni Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2022)

Şekil 5. 164 Surp Takavor Kilisesi Muganniler soyunma odası (Özcan, 2022)

Şekil 5. 165 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin bema bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2022) Çev.Bu Kutsal Sofradır (Kutsallığın Sofrası) ve kurban edilen Rab'bin kuzusu Meaih buradadır.

5.11.2. Yapının Bilinen Onarımları

Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin iç avlusu, 1836 yılında genişletilmiş ve kilisenin giriş bölümü; ahşap çatı ile kaplanarak üç taraftan camla kapatılmıştır. Kilise 2006 yılında onarım görerek Patrik II. Mesrob tarafından kutsanarak yeniden ibadete açılmıştır. 2007 yılında ise çan kulesi yeniden inşa edilmiştir. 2011 yılında son olarak esaslı bir onarım gören Surp Takavor Ermeni Kilise'nin giriş bölümüne, Surp Stepanos'a ve Sırpotz Karasnitz Mangantz'a ithafen iki sunak ilave edilmiş ve Başepiskopos Aram Ateşyan tarafından ibadete açılmıştır.

5.11.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Takavor Ermeni Kilisesi; inşa edildiği tarihten itibaren, bir Gregoryen kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.11.4. Yapının Koruma Sorunları

5.11.4.1. Yapısal Sorunlar

Surp Takavor Ermeni Kilisesi, 2011 yılında esaslı bir onarım geçirdiği için strüktürel sorunlara rastlanmamıştır. Yapının cephe duvarları üzerinde sadece kılcal çatlaklar görülmektedir.

Şekil 5. 166 Surp Takavor Ermeni Kilisesi cephe duvarları üzerinde oluşan kılcal çatlaklar (Özcan, 2022)

5.11.4.2. Malzeme Sorunları

Kilise'nin cephe duvarları üzerinde egzoz dumanından ve yapının çevresinde bulunan restoranlardan kaynaklı olarak, lekelenme görülmektedir. Yapının cephe diplerinde ve avlu zemininde yağmur suyundan kaynaklı olarak yosunlanma meydana gelmiştir. Cephe duvarlarında ve vaftiz odasında sıva dökülmeleri mevcuttur. İç mekanda mum kullanımından kaynaklı olarak islenme sorunu görülmektedir. Vaftiz kurnası içerisinde bulunan mermer kabartma üzerinde, zaman içerisinde oluşmuş aşınmalar mevcuttur. Kilisenin naos bölümüne bakan şişkin kemerli pencerelerin demir parmaklıkları korozyona uğramış ve kilisenin vitray pencerelerine zarar verdiği görülmektedir. Kilise'nin avlusunda bulunan Garabet Muradyan ve eşi Hatun Muradyan'ın lahiti üzerinde hava kirliliğinden ve yağmur suyundan kaynaklı olarak yüzey kirliliği ve yıkanmalar mevcuttur.

Şekil 5. 167 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin cephe diplerinde ve zeminde oluşan yosunlanma (Özcan, 2022)

Şekil 5. 168 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin pencere sövelerindeki yüzey kirliliği ve demir parmaklıklarında oluşan korozyon (Özcan, 2022)

Şekil 5. 169 Vaftizhane giriş kapısı üzerinde bulunan sıva çatlağı (Özcan, 2022)

Şekil 5. 170 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin vaftiz odasında oluşan islenme (Özcan, 2022)

Şekil 5. 171 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin naos bölümünde oluşan islenme (Özcan, 2022)

Şekil 5. 172 Surp Takavor Ermeni Kilisesi'nin vaftiz kurnesi içinde bulunan kabartmalarda aşınma (Özcan, 2022)

5.11.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Takavor Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler, araştırmalar ve tespitler sonucunda; yapıda strüktürel hasar görülmemektedir. Kilisenin cephe duvarları ve pencere söveleri üzerinde oluşmuş yüzey kirleri için basınçlı su ile temizleme yöntemi kullanılmalıdır. Cephe diplerinde ve zeminde oluşan çiçeklenme için biyolojik temizlik gerekmektedir. Kilisenin avlusunda bulunan lahitlerin üzerinde oluşmuş yüzey kirleri için mikro kumlama yöntemi kullanılmalıdır. Yapının naos bölümüne bakan şişkin kemerli pencerelerin demir parmaklıkları yapıya uygun olarak değiştirilmeli ve vitray üzerinde bulunan pas izleri temizlenmelidir. Yapının özgünlüğünü koruyarak geleceğe aktarılabilmesi için Basit onarımlar görmesi ve temizlenmesi gerekmektedir.

5.12. SURP GARABED ERMENİ KİLİSESİ

5.12.1. Yapının Mimari Tanımı

5.12.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Garabed Ermeni Kilisesi bugün, Üsküdar ilçesi, Murat Reis Mahallesi, Vasiyet Sokak, 166 ada, 8 parselde bulunmaktadır. Surp Garabed bir Gregoryen Kilisesidir.

1555 yılında varlığı bilinen ahşap kilisenin yerine Patrik Hovhannes Golod zamanında, 1617 tarihinde Hassa Mimarı Sarkis kalfaya yeniden inşa ettirilmiştir. Patrik Asdvadzadur Zamanında 1838’de yeniden inşa edilen kilise, 8 Ağustos 1844’te onarım görüp açıldıktan dokuz yıl sonra yanmıştır. (1847) (Tuğlacı, 1991, s.122)

Günümüzdeki kargir yapı masrafları Mateos ve Apik Uncuyan kardeşler tarafından karşılanarak, 2 Ağustos 1888 tarihinde ibadete açılmıştır. Kilisenin plan şeması tek nefli bir bazilikadır. Avlusunun iki kapısı arasında üç çeşme bulunur. Kiliseyi beşik örtüsü şeklinde uzun bir tonoz örter.

Surp Garabed Kilisesi’nin bölgedeki Ermeniler için önemli bir kültür merkezi olduğu bilinmektedir. İstanbul’daki ilk Ermeni ruhban mektebinin 1719-1720 yıllarında buradaki kilisenin yanında açıldığı ifade edilmektedir. (Şarlak, 2010, s.152)

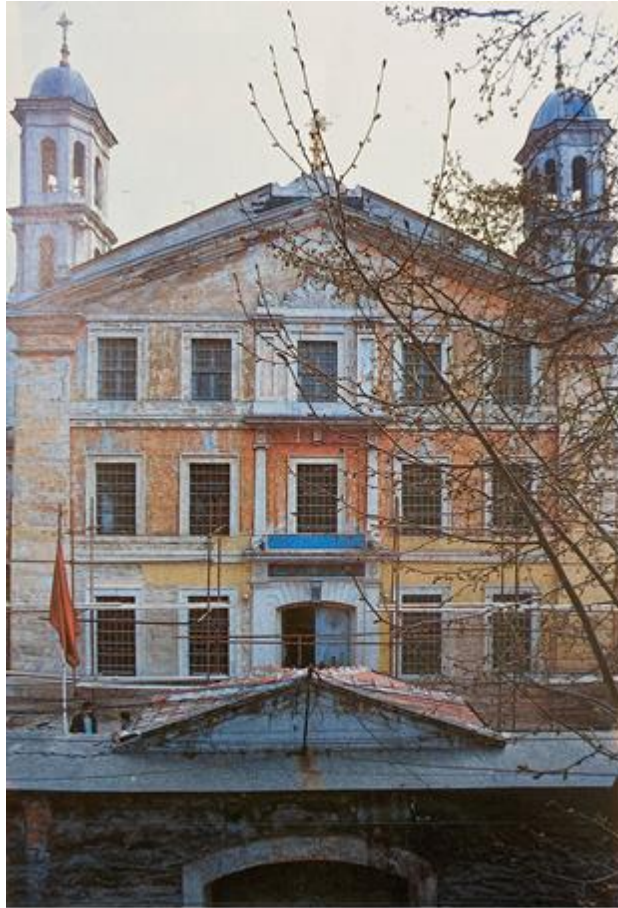

Şekil 5. 173 Surp Garabed Ermeni Kilisesi’nin konumu (Google haritalar)

5.12.1.1.1. Cephe Özellikleri

Kilisenin özellikle batı cephesi sık tekrarlanan dikdörtgen pencere kompozisyonuyla dikkat çekmektedir. Ortada bulunan pencereler cephede sütun ve payelerle hareketlendirilmiştir. Dışta çift meyilli çatı sistemine sahip olan yapının batı cephesinin kuzey ve güneyinde bulunan çan kuleleri yapıya dinamik bir görüntü kazandırmaktadır. (Şarlak, 2010, s.152)

Çan kuleleri kesme taş olup, üç kademeli tasarlanmıştır. Kilisenin beş kapısı vardır. Ana giriş kapısı üzerinde Ermenice kitabe yer alır. Kitabenin yanında ayrıca Hz İsanın hayatını sembolleştiren, taşa oyulmuş bir arma vardır. (Tuğlacı, 1991, s.122)

**Şekil 5. 174 Üsküdar Surp Garabed Kilisesi'nin ön cephesi (1985).
(Tuğlacı, 1991, s.122)**

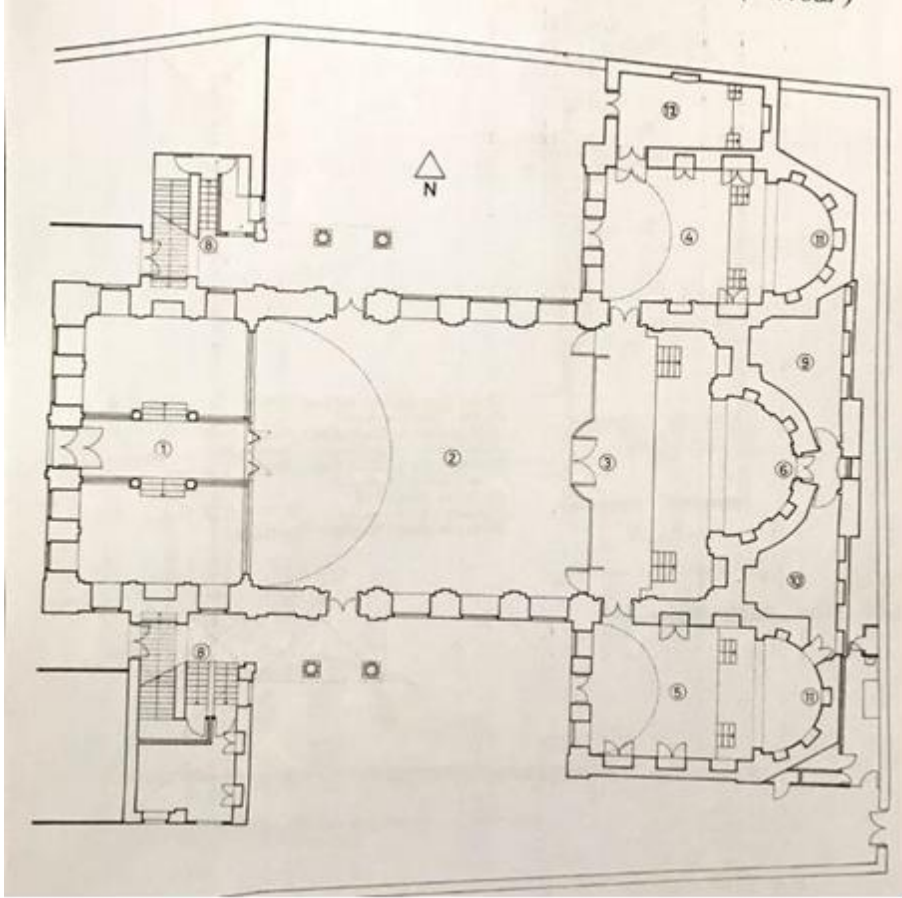
Şekil 5. 175 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi (Öykü, 2022)

Şekil 5. 176 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin güney cephesi (Öykü, 2022)

5.12.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin batısında, dikdörtgen planlı bir narteks yer almaktadır. Apsisin kuzeyinde vaftizhane ve şapel, güneyinde ise muganniler soyunma odası bulunmaktadır. Narteksin üzerinde iki kat halinde kadınlar mahfili ve koro bulunur.

Şekil 5. 177 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin planı Çizen: Alin Dökmenciyan–Hülya Midilli. (Tuğlacı, 1991, s. 389)

Şekil 5. 178 Surp Garabed Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Öykü, 2022)

Şekil 5. 179 Surp Garabed Ermeni Kilisesi narteks'e bakış (Öykü, 2022)

Şekil 5. 180 Surp Garabed Ermeni Kilisesi vaftizhane (Öykü, 2022)

Şekil 5. 181 Surp Garabed Ermeni Kilisesi vaftiz kurnası (Öykü, 2022)

Şekil 5. 182 Surp Garabed Ermeni Kilisesi şapeli (Öykü, 2022)

Şekil 5. 183 Surp Garabed Ermeni Kilisesi muganniler soyunma odası (Öykü, 2022)

5.12.2. Yapının Bilinen Onarımları

Surp Garabed Ermeni Kilisesi 2006 yılında onarım görmüş ve Patrik II.Mesrob tarafından kutsanarak ibadete açılmıştır.

5.12.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Garabed Ermeni Kilisesi, inşa edildiği tarihten günümüze kadar bir Gregoryen kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.12.4. Yapının Koruma Sorunları

5.12.4.1. Yapısal Sorunlar

Son olarak 2006 yılında restorasyon gören Surp Garabed Ermeni Kilisesinin, cephe duvarları üzerinde ve çan kulelerinde çatlaklar görülmektedir. Yapının tüm yüzeylerinde derz boşalmaları mevcuttur.

Şekil 5. 184 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin cephe duvarları üzerinde bulunan derz boşalmaları ve yosunlanma (Öykü, 2022)

5.12.4.2. Malzeme Sorunları

Üsküdarın işlek bir semtinde bulunan ve zaman içerisinde egzoz dumanına maruz kalan kilisenin, çan kuleleri üzerinde kabuklaşma görülmektedir. Kulelerin çeşitli yerlerinde sıva ile müdahaleler gözlemlenmiştir. Çan kulesine çıkan merdivenlerde korozyon mevcuttur. Kilisenin kuzey cephesine bakan avluda, yağmur suyundan kaynaklı olarak yapının zemin kotunda yosunlanma görülmektedir. Avluda bulunan çeşme üzerinde, zaman içerisinde oluşmuş yüzey kirliliği mevcuttur. İç mekanda yapının batı tarafında bulunan narteks bölümünde, vaftiz odasının tavanında şapelde ve tonozda boya dökülmeleri görülmektedir. Narteks ve vaftiz odasında mum kullanımından kaynaklı olarak islenme sorunu mevcuttur.

Şekil 5. 185 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin tonozunda oluşan boya dökülmesi (Öykü, 2022)

Şekil 5. 186 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin şapelinde oluşan kabarmalar ve boya dökülmeleri (Öykü, 2022)

Şekil 5. 187 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin vaftiz odasında bulunan islenme (Öykü, 2022)

Şekil 5. 188 Surp Garabed Ermeni Kilisesi'nin narteks bölümünde oluşan islenme (Öykü, 2022)

5.12.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Garabed Ermeni Kilisesi İçin yapılan gözlemler, araştırmalar ve tespitler sonucunda; kilisenin Üsküdar ilçesinde aktif olarak kullanılıyor olmasına ve 2006 yılında restorasyon görmesine rağmen, yapıda yapısal ve malzeme sorunları olduğu görülmektedir. Yapının cephe duvarları ve çan kuleleri üzerinde oluşan çatlaklar, enjeksiyon yöntemiyle doldurulmalı ve çatlak yüzeyleri özgün yapıyı bozmayacak şekilde; özel olarak hazırlanmış harç ile kapatılarak doku verilmesi gerekmektedir. Çan kuleleri üzerinde bulunan sıva ile yapılmış dolguların sökülüp, gerekirse taşa çürütme yapılması ya da taşın üzerinde oluşmuş boşlukların, harç ile kapatılarak özgün yapının korunması sağlanmalıdır. Yapı üzerinde ve çan kulelerinde oluşan kabuklaşma için mekanik yöntem, yüzey kirliliği için kumlama yöntemi kullanılmalıdır. Çan kulelerine çıkmayı sağlayan korozyona uğramış merdivenler değiştirilmelidir. Kilisenin avlusunda, yağmur suyundan kaynaklı olarak oluşan yosunlanma için biyolojik temizlik yöntemi kullanılmalıdır. Avluda bulunan tüm çeşmeler ve ana giriş kapısı üzerinde bulunan kitabe mikro kumlama yöntemi ile temizlenmelidir. İç mekanda oluşan sıva dökülmeleri, tamamen temizlenmeli ve yapının özgünlüğünü bozmayacak şekilde yeniden sıvanarak boyanması gerekmektedir. Surp Garabed Ermeni Kilisesinin onarım görmesi ve temizlenmesi yapının korunarak geleceğe aktarılabilmesi için gereklidir.

5.13. SURP ASDVADZADZİN ERMENİ KATOLİK KİLİSESİ

5.13.1. Yapının Mimari Tanımı

5.13.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi bugün, Beyoğlu İlçesi'nde, Hüseyinağa mahallesi, Atıf Yılmaz caddesi, 346 ada, 7 parselde bulunmaktadır.

1865 yılında Ermeni Katolik Patrikhanesiyle birlikte sultan Abdülaziz'in 3 Kasım 1864 tarihli fermanıyla Sakızağacı'nda Boğos Bilezikçi'ye ait olan ve 1838'de Patrikhaneye hibe edilen arsa üzerinde temeli atılan kilise, 6 Kasım 1866'da Patrik Andon Hasun tarafından ibadete açılmıştır. (Tuğlacı, 1991, s.291)

Korint tarzında inşa edilen kilise, 1563 m²'lik bir alanı kaplar. Genişliği 16.50, uzunluğu 46.50 ve yüksekliği 28.00 metredir. Büyük mihrap, dört yüksek sütunla inşa edilmiş olup sağında ve solunda iki küçük mihrap yer alır. Buraları süsleyen eserler Romalı sanatçıların eserleridir. Büyük mihraptaki resim Suggiero'nun diğerleri ise Terinelli ve Manno'nundur. (Tuğlacı, 1991, s.291-292)

Şekil 5. 189 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi'nin konumu
(Google haritalar)

5.13.1.1.1. Cephe Özellikleri

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi taş üzeri sıvalıdır. Avlu içinde bulunan yapı, neoklasik üslupla düzenlenmiştir. Üçgen bir alınlığa sahip ana giriş kapısı ve şişkin kemerli pencere açıklıkları vardır. Cephede korint başlıklara sahip, kare kesitli gömme sütunlar kullanılmıştır. Çatı konstrüksiyonu, üçgen bir alınlıkla sona ermektedir.

Şekil 5. 190 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan,2021)

5.13.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Beyoğlunda bulunan Surp Asdvadzadzin Katolik Ermeni Kilisesi tek nefli ve bazilika planlıdır. Narteks, naos, koro bölümü, apsis, vaftizhane ve muganniler soyunma odasından meydana gelmektedir. Galeri katı narteks üzerinde yer alır ve kiliseye patrikhane binasından da muganniler soyunma odasına açılan bir kapı ile giriş yapılabilmektedir.

Şekil 5. 191 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2021)

Şekil 5. 192 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2021)

Sultan Abdülaziz'in davetiyle İstanbul'a gelen Fransa İmparatoru III. Napoleon'un eşi İmparatoriçe Eugenie, Beyoğlu'nu ziyaret ettiği sırada, bu kilisede düzenlenen bir pazar ayininde hazır bulunmuş (17 Ağustos 1869), bu münasebetle Padişah ve Valide Sultan (Pertevniyal), kilisesinin en iyi biçimde donatılmasına özen göstermişler, Padişah kiliseye 2000 lira bağışta bulunmuş, kilisede halen mevcut olan Hz. İsa'nın transfigürasyonunu betimleyen ve Rafael'in bir reproduksiyonu olan büyük boyutlu goblen tabloda Eugenie tarafından kiliseye armağan edilmiştir. (Tuğlacı, 1991, s.292)

Şekil 5. 193 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesine Eugenie tarafından armağan edilen büyük boyutlu goblen tablo (Özcan, 2021)

Şekil 5. 194 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)

5.13.2. Yapının Bilinen Onarımları

Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi 1880-1881 yılları arasında Ermeni Katolik Kilisesi Patriği Andon Hasun tarafından onarılmıştır. Kilise, 1894 yılında iki tarafındaki dehlizler yıkılarak genişletilmiş ve avlusunda bulunan Papaz odalarında küçük onarımlar yapılmıştır. 1895’de devam eden onarım, 1896’da bitmiştir. (Tuğlacı, 1991, s.292)

5.13.3. Yapının Bilinen İşlevleri

Beyoğlu’nda bulunan Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Patrikhane Kilisesi, inşa edildiği tarihten günümüze kadar Katolik Ermeni Kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır.

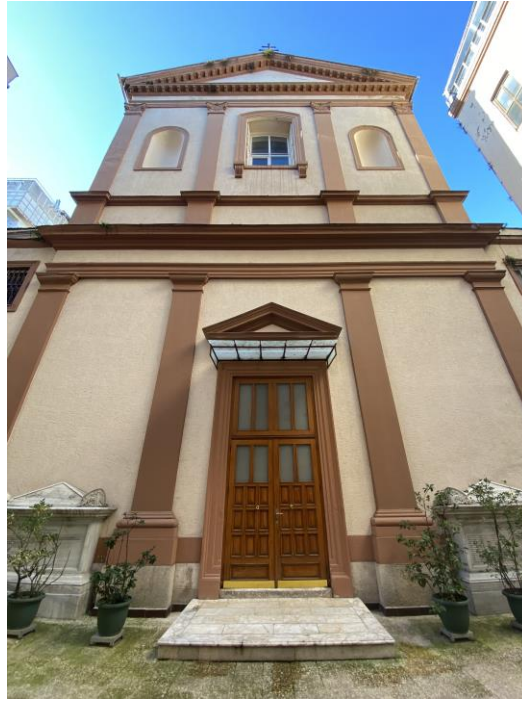
5.13.4. Yapının Koruma Sorunları

5.13.4.1. Yapısal Sorunlar

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin cephe duvarı üzerinde bulunan silmelerde ve üçgen alınlıklı çatı konstrüksiyonunda bitkilenme görülmektedir. İç mekanda, yapısal koruma sorununa rastlanmamıştır.

5.13.4.2. Malzeme Sorunları

Kilisenin cephe duvarları üzerinde; hava kirliliğinden kaynaklı olarak, yüzey kirliliği ve yağmur suyundan kaynaklı olarak, yıkanmalar görülmektedir. Avluda bulunan lahit üzerinde ve zeminde yer suyundan kaynaklı olarak, yosunlanma sorunu mevcuttur. İç mekanda duvarda, tonozda ve mermer taklidi yapan sütunlarda Sıva çatlakları ve dökülmeleri görülmektedir. Tonozda rutubetlenme sorunu olduğu gözlemlenmiştir.

Şekil 5. 195 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi'nin cephesinde bulunan siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar zeminde yosunlanma (Özcan, 2021)

Şekil 5. 196 Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi, boya dökülmesi (Özcan, 2021)

Şekil 5. 197 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi, tonozda rutubetlenme ve boya dökülmesi (Özcan, 2021)

Şekil 5. 198 Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi mermer taklidi yapan sütunlarda boya dökülmesi (Özcan, 2021)

5.13.5. Öneri ve Değerlendirme

Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; Kilisenin iyi korunduğu ve periyodik olarak bakımlarının yapıldığı gözlemlenmiştir. Yapının mevcut durumunu koruyarak, geleceği aktarılabilmesi için basit onarımlar görmesi ve temizlenmesi yeterlidir.

5.14. SURP HOVHAN VOSGEPERAN ERMENİ KATOLİK KİLİSESİ

5.14.1. Yapının Mimari Tanımı

5.14.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi bugün, Beyoğlu İlçesi'nde, Şehit Muhtar Mahallesi, Ana Çeşmesi Sokak, 405 ada, 3 parselde bulunmaktadır.

Taksim Meydanı'ndaki Fransız Konsoloslugu'nun arkasında yer alan kilisenin yerinde 1837 yılında inşa edilen ve 600 kişi kapasitesi olan ahşap bir kilise mevcuttu. Zaman içerisinde harap olan ve yangın geçiren kilise yerine Garabed ve Andon Tülbentçiyen adlı mimar kardeşler tarafından 1860 yılında bugünkü kilisenin temeli atılmıştır. Kilisenin inşası üç yıl sürmüş ve 1863 yılında ibadete açılmıştır. Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi Türkiye'deki Ermeni Katoliklerin en büyük ve en görkemli olan kilisesidir. Yapının yüksekliği 29 m, uzunluğu 31 m ve genişliği 16.81 m dir. Batı mimarisinin ekletik tarzına sahiptir. Çan kulesi yapının güney doğusunda yer almaktadır. 29 Kasım 1979 yılında Papa II. Jean Paul tarafından ziyaret edilmiştir.

Şekil 5. 199 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi konumu (Google Haritalar)

Şekil 5. 201 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi batı cephesi
(Google Haritalar)

Şekil 5. 202 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi güney cephesi
(Google Haritalar)

5.14.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

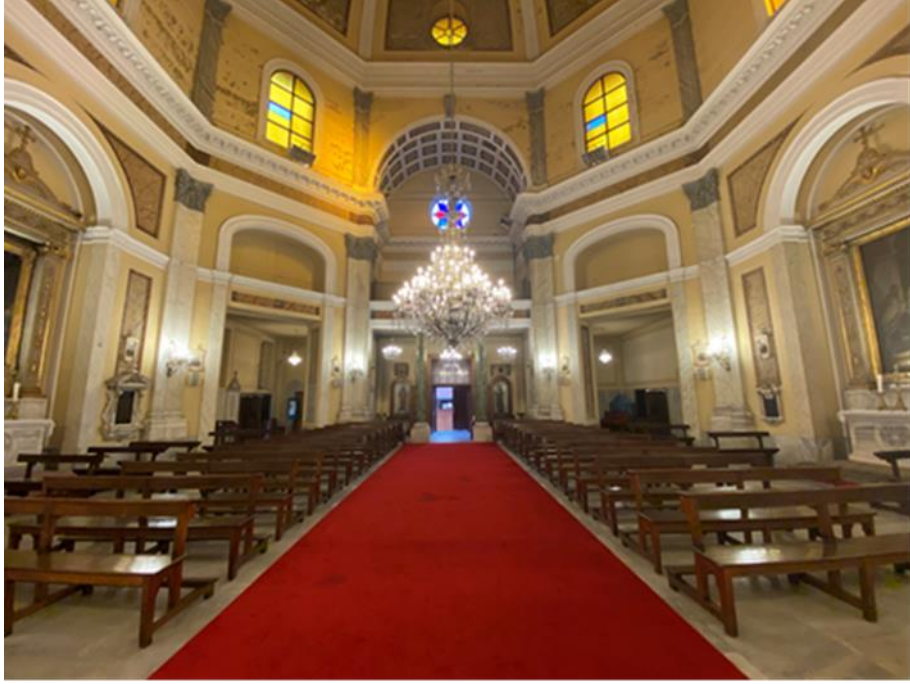
Taksiminde bulunan Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi merkezi kubbeli bir plan şemasına sahiptir. Üç bölümlü bir narteks, naos, doğusunda apsis, koro bölümü, vaftizhane ve muganniler soyunma odasından meydana gelmektedir. Galeri katı narteks üzerinde yer alır. Sekizgen yapıdaki kubbenin iç detaylarında tavan kasetleri bulunur. Neoklasik üslubunun etkin olduğu iç mekan yarım yuvarlak kemer açıklıkları, gömme payeler, sütunlar ve komposit başlıklarla hareketlendirilmiştir. Kubbenin duvarlarında bol ışık veren aydınlık pencereleri ve Hristiyan Azizlerin resimleri bulunmaktadır.

Şekil 5. 203 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi'nin apsis ve sunağı 1985 (Tuğlacı, 1991, s.299)

Şekil 5. 204 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi apsis'e bakış
(Özcan, 2021)

Şekil 5. 205 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi narteks'e bakış
(Özcan, 2021)

Şekil 5. 206 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi vaftizhane (Özcan, 2021)

Şekil 5. 207 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi vaftizhane kurnesi (Özcan, 2021)

Şekil 5. 208 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi muganniler soyunma odası (Özcan, 2021)

Şekil 5. 209 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi galeri katı (Özcan, 2021)

5.14.2. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi 1863 yılında ibadete açıldığı tarihten günümüze kadar Ermeni Katolik kilisesi olarak, ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.14.3. Yapının Koruma Sorunları

5.14.3.1. Yapısal Sorunlar

Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesinin cephe duvarları üzerinde, çan kulesinde ve iç mekanda çeşitli noktalarda çatlaklar görülmektedir.

Şekil 5. 210 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi tavanda ve duvarlarda bulunan çatlak (Özcan, 2021)

5.14.3.2. Malzeme Sorunları

Cephe duvarlarında ve yapının güney doğusunda bulunan çan kulesi üzerinde; doğal nedenlerden ve egzoz dumanından kaynaklı olarak siyah kabuk oluşumu, yağmur suyundan kaynaklı olarak yıkanmalar görülmektedir.

İç mekanda ise; çeşitli noktalarda boya kabarmaları, sıva dökülmeleri ve silmelerde aşınmalar mevcuttur. Apsisin arka bölümünde kalan ve günümüzde depo olarak kullanılan bölümün tavanında çürüme ve duvarlarında rutubetlenme görülmektedir. Kilisenin vaftizhanesinde ve muganniler soyunma odasında da, ciddi oranda rutubetlenme sorunu mevcuttur.

Şekil 5. 211 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi cephede siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar (Özcan, 2021)

Şekil 5. 212 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi, kubbeye ve duvarda sıva dökülmeleri (Özcan, 2021)

Şekil 5. 213 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi, silmede aşınmalar (Özcan, 2021)

Şekil 5. 214 Surp Hovhan Vosgeperan Kilisesi narteks bölümü sıva dökülmesi (Özcan, 2021)

Şekil 5. 215 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi muganniler soyunma odasının duvarlarında rutubetlenme ve sıva dökülmesi (Özcan, 2021)

Şekil 5. 216 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi, vaftiz odası sıva dökülmeleri (Özcan, 2021)

Şekil 5. 217 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi'nin apsit arkasında bulunan bölümde tavanda çürüme ve duvarlarında rutubetlenme (Özcan, 2021)

Şekil 5. 218 Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi apsit üzerinde bulunan tonozda aşınma (Özcan, 2021)

5.14.4. Öneri ve Değerlendirme

Surp Hovhan Vosgeperan Ermeni Katolik Kilisesi için yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; kilisenin yüksek oranda yapısal ve malzeme sorunu olduğu tespit edilmiştir. Kilisenin cephe duvarları ve çan kulesi üzerinde oluşan siyah kabuk oluşumu kumlama yöntemiyle temizlenmelidir. İç mekanda çeşitli noktalarda oluşan sıva dökülmeleri tamamen temizlenerek yapının yeniden sıvanması ve boyanması gerekmektedir. Kilisenin tonozunda ve kemerlerde bulunan bezemeler üzerinde aşınmalar ve dökülmeler olduğu görülmektedir. Bu bozulmaların bulunduğu bölgeler aslına uygun olarak tamamlanmalıdır. Yapının genelinde görülen çatlaklar nedeniyle strüktürel olarak iyi durumda olmadığı Ermeni Katolik Cemaati tarafından aktif olarak kullanılmaya devam edilmesi ve mevcut durumunu koruyarak geleceğe aktarabilmesi için sağlaştırılması gerektiği gözlemlenmiştir.

5.15. SURP LEVON ERMENİ KATOLİK KİLİSESİ

5.15.1. Yapının Mimari Tanımı

5.15.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Surp Levon Ermeni Kilisesi bugün, Kadıköy İlçesi, Osmanağa Mahallesi, Ali Suavi Sokak, 44 ada, 3 parselde bulunmaktadır.

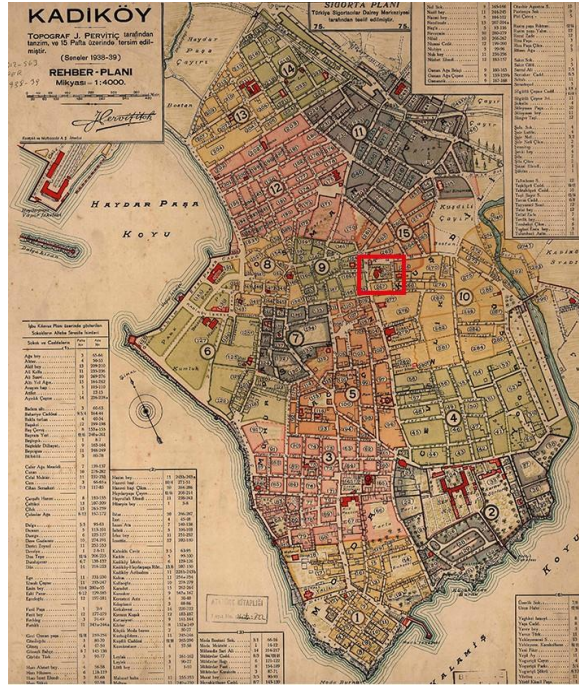
Geçmişte Kalkedonya denilen Kadıköy bölgesinde bulunan Surp Levon Kilisesi, Boğaziçi kıyılarının Asya yakasında kurulmuş bulunan tek Ermeni Katolik kilisesidir. Kilise adını Papa Aziz büyük Levondan almaktadır.

Surp Levon Ermeni kilisesi, Kadıköy’de eski ahşap bir şapelin yerine 14 Mayıs 1905 tarihinde II. Abdülhamid’in fermanıyla kargir olarak inşa edilmiştir. (tuğlacı, 1991, s.305)

Surp Levon Kilisesi Türkiye’de Osmanlı padişahı fermanıyla inşa edilen son kilisedir. Yapımı 1911 yılında tamamlanamayan kilise, Sagrestia ve rahip konutu ile birlikte 1230 m² lik bir alan üzerinde bulunmaktadır. Hassa Mimarı Boğos Bey Makastar tarafından inşa edilen Surp Levon Roma Bazilikası tarzındadır. Kilisenin uzunluğu 28.25 genişliği 10.88 ve yüksekliği 15.75 metredir.

Şekil 5. 219 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi konumu (Google Haritalar)

Şekil 5. 220 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi ve çevresi (Jacgues Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, Kadıköy 1938-39)

Şekil 5. 221 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi ve çevresi (Jacgues Pervititch Sigorta Haritalarında Kadıköy, Bahariye Kuşdili 1939)

5.15.1.1.1. Cephe Özellikleri

Surp Levon Ermeni Kilisesi Roma Bazilikası tarzında inşa edilmiştir. Duvar örgüsü taş üzeri sıvalıdır. Batı cephesinde, kilisenin ana giriş kapısı üzerinde bulunan vitrayda, iki melek arasında Kutsal Ruh'u temsil eden beyaz güvercin canlandırılmıştır. Kapının üzerinde, kilisenin 1911 tarihinde inşa edildiğini gösteren mermer bulunmaktadır. Bu cephede kilisenin galeri katına bakan yuvarlak ve yarım söveli pencereler bulunur. Kilisenin diğer cephelerinde sivri kemerli demir parmaklıklı pencereler kullanılmıştır.

Kilisenin Çan kulesi üzerinde, kutsal bilgelik sembolü sayılan horoz figürü bulunmaktadır. “Bilgelik, horoz gibi uyanır, önce yol alır ve uyandırır. O öncüdür. Açar ve başlatır. İlk o görür, gördüğünü esinler, somutlaştırır, diğerlerine anlatır” şeklinde tarif edilir.

Kare planlı çan kulesinde, ayrı boyutlarda dört çan bulunmaktadır. Üç tanesi Venedik'ten getirilmiştir, dördüncüsü ise eski kiliseden kalmadır.

Şekil 5. 222 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi batı cephesi (Özcan, 2022)

Şekil 5. 223 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi güney cephesi (Özcan, 2022)

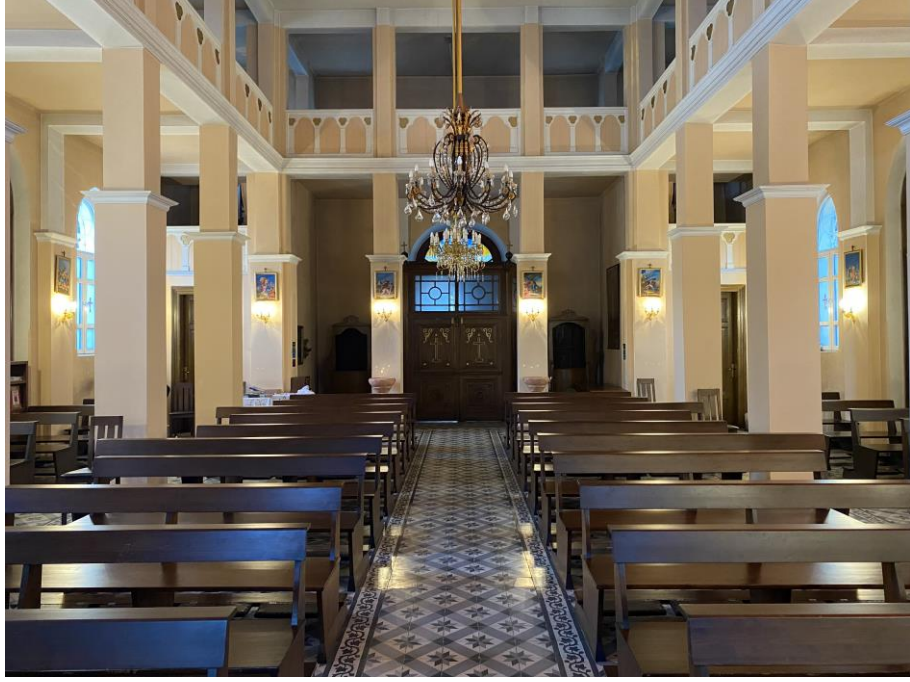
Şekil 5. 224 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi doğu cephesi (Özcan, 2022)

5.15.1.2. İç Mekan Özellikleri

Tek nefli olan, doğu-batı eksenindeki yapının batısında dikdörtgen planlı narteks yer almaktadır. Narteksin kuzey ve güney kanadında, kilisenin galeri katına çıkan merdivenler bulunmaktadır. Narteks'ten geçilen nef bölümünde, iki grup oturma alanı bulunur. Nefin iki yanında bulunan kapılar törenlerde bahçeye çıkmak için yapılmış ancak, kullanılmadığı için dışarıdan duvar örülerek kapatılmıştır. Apsisin kuzey tarafında kilisenin çan kulesine çıkan merdivenler bulunmaktadır. Sagrestia ve rahip konutu apsisin güney tarafında yer alır. Kilisenin içinde Altar denilen 3 sunak vardır. Apsis bölümündeki ana Altarda, Surp Levon'un 1890 yılında İtalyan ressam Giovanni Cingolani tarafından yapılan tablosu, Sağ Altarda Lourdes Meryemi'nin heykeli, Sol Altarda İsa'nın kalbinin heykeli vardır.

Şekil 5. 225 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022)

Şekil 5. 226 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2022)

Şekil 5. 227 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi galeri katı (Özcan, 2022)

5.15.2. Yapının Bilinen İşlevleri

Surp Levon Ermeni Kilisesi, 1911 yılında inşa edildiği tarihten günümüze kadar Katolik Ermeni Kilisesi olarak ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.15.3. Yapının Koruma Sorunları

5.15.3.1. Yapısal Sorunlar

Surp Levon Ermeni Kilisesinin cephe duvarları üzerinde; kılcal, birinci derece çatlaklar ve parça kopmaları görülmektedir.

Şekil 5. 228 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan çatlaklar (Özcan, 2022)

Şekil 5. 229 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi'nin güney cephesinde bulunan çatlaklar ve sıva dökülmesi (Özcan, 2022)

5.15.3.2. Malzeme Sorunları

Kadıköy'ün en işlek noktalarından birinde bulunan Surp Levon Ermeni Kilisesinin cephe duvarları üzerinde, egzoz dumanından ve doğal nedenlerden kaynaklı olarak zaman içerisinde oluşmuş yüzey kirliliği ve yıkanmalar görülmektedir. Kilisenin cephe duvarlarında, kabarmalar ve sıva dökülmeleri mevcuttur. Yapının bahçe tarafına bakan cephelerinin alt kotunda, yağmur ve yer suyundan kaynaklı olarak yosunlanma meydana gelmiştir. İç mekanda çeşitli noktalarda sıva dökülmeleri ve boya kabarmaları mevcuttur. Galeri katında rutubetlenme görülmektedir. Yapının çevresinde bulunan restoranlardan ve kilise içerisinde yakılan mumlardan ötürü iç mekanda islenme sorunu mevcuttur.

Şekil 5. 230 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi apsiste oluşan islenme (Özcan, 2022)

Şekil 5. 231 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi iç mekanda oluşan sıva çatlakları (Özcan, 2022)

Şekil 5. 232 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi galeri katında oluşan rutubetlenme ve boya dökülmesi (Özcan, 2022)

Şekil 5. 233 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi cephede oluşan sıva dökülmesi ve yosunlanma (Özcan, 2022)

Şekil 5. 234 Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi cephede oluşan yosunlanma (Özcan, 2022)

5.15.4. Öneri ve Değerlendirme

Surp Levon Ermeni Kilisesi için yapılan gözlemler, araştırmalar ve tespitler sonucunda; Kilisenin yapısal ve malzeme koruma sorunları olduğu görülmektedir. Cephe duvarlı üzerinde oluşan çatlaklar, büyük olmadığı için enjeksiyon yöntemiyle kapatılmalıdır. Zaman içerisinde oluşan yüzey kirleri ve yıkanmalar basınçlı su yardımıyla temizlenmelidir. Yüzeyde ve iç mekanda oluşan kabarmalar, sıva dökülmeleri tamamen temizlenerek aslına uygun şekilde yeniden sıvanarak boyanmalıdır. Bahçe tarafına bakan cephelerde oluşan yosunlanmalar için, drenaj yapılmalı, biyolojik temizlik yöntemi uygulanmalıdır. İnşa edildiği tarihten günümüze kadar aktif olarak kullanılan Surp Levon Ermeni Kilisesinin, basit onarımlar görmesi ve temizlenmesi yapının korunarak geleceğe aktarılabilmesi adına daha sağlıklı olacaktır.

5.16. AYNALIÇEŞME AVEDARAGAN AMENASURP YERRORTUTYUN PROTESTAN ERMENİ KİLİSESİ

5.16.1. Yapının Mimari Tanımı

5.16.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi bugün Beyoğlu ilçesinde, Kemerhatun mahallesi, Hamalbaşı Caddesi, 434 ada, 40 parselde bulunmaktadır.

İstanbul'un ilk Protestan Kilisesidir. Bir zamanlar Ermenilerin yoğun olarak bulunduğu Pera'nın (Beyoğlu) Aynalıçeşme semtinde; 1846 tarihinde ahşap olarak inşa edilmiş olan kilise, Beyoğlunda çıkan bir yangında tamamen yanarak kül olmuştur. Daha sonra Protestan Cemaati tarafından Bab-ı Ali'ye yapılan başvuru üzerine Sultan Abdülmecid'in izniyle 20 Mart 1861 tarihinde aynı yerde bir kilise ile okulun yapımı için arsa satın alınmasına izin verilmiştir. 1905 yılında temeli atılan kilisenin inşaatı tamamlanarak 1907 yılında ibadete açılmıştır. Kilise doğu-batı ekseninde olup, tek nefli bir bazilika plan şemasına sahiptir. Gotik mimari tarzında olup; iç ve dış yapı itibariyle sanat değeri olan kilise günümüzde de ibadete açık bulunmaktadır.

Şekil 5. 235 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi konumu (Google Haritalar)

Şekil 5. 236 Aynalıçeşme Amenasurp Yerrortutyun (Üçhoran) Protestan Ermeni Kilisesi'nin ön (giriş) cephesi (1938) (Tuğlacı, 1991, s.317)

5.16.1.1.1. Cephe Özellikleri

Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi gotik üslupta yapılmış, iki katlı kargir bir yapıdır. Kilisenin batı cephesinde; alt kotta sivri kemerli, söveli iki adet vitray pencere ve kilisenin narteks bölümüne açılan sivri kemerli çift kanatlı demir kapısı bulunmaktadır. Üst kotta ise; kilisenin ana giriş kapısı üzerinde bulunan yuvarlak gül pencere ve kilisenin galeri katına bakan söveli, yuvarlak iki adet gül pencere bulunmaktadır. Bu cephede bulunan çan kulesinde neogotik detaylarından uzaklaşmış, neorönesans etkileri ön plana çıkmıştır. Diğer cepheler batı cephesine göre daha sadedir pencerelerde kullanılan vitraylar dikkat çekmektedir.

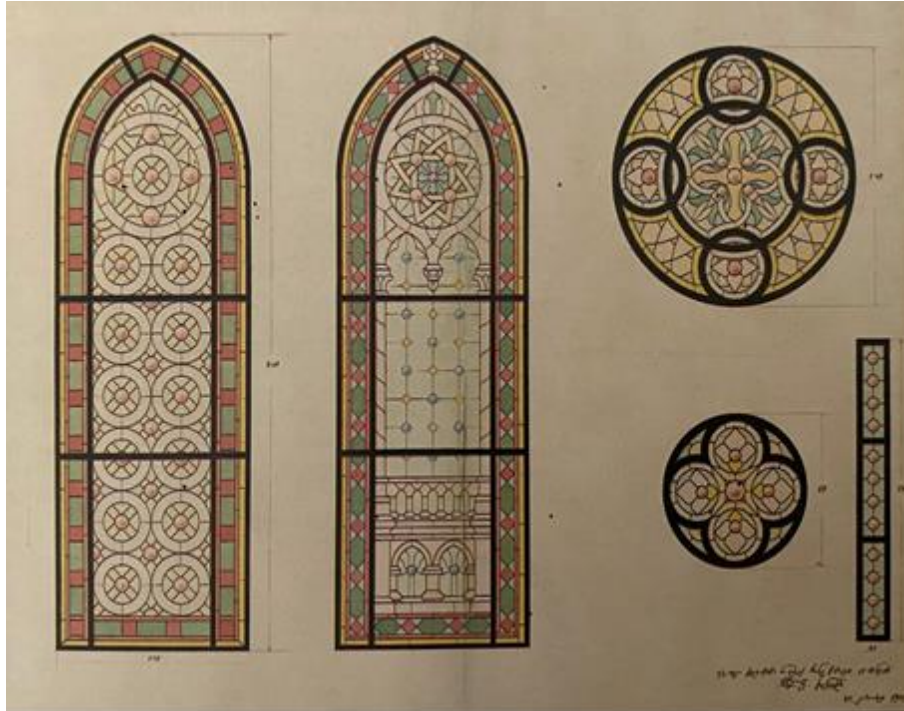
Şekil 5. 237 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi batı cehesi (Özcan, 2022)

Şekil 5. 238 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi kuzey cehesi (Özcan, 2022)

5.16.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Kilisenin iç mekanı son derece yalın düzenlenmiştir. Tek nefli bazilika planlı yapının batısında narteks, doğusunda köşeli apsis yarım yuvarlağı yer almaktadır. Narteksin kuzey ve güneyinde, galeri katına çıkan merdivenler bulunmaktadır. Kilisenin çan kulesi, batı cephesinde bulunan galeri katı üzerinde yükselmektedir.

Şekil 5. 239 Aynalıçeşme Amenasurp Yerrortutyun (Üçoran) Protestan Ermeni Kilisesi pencere vitraylarının mimar Isdepan İzmirliyan tarafından 25 ocak 1907 tarihinde yapılmış resimleri (Tuğlacı, 1991, s.319)

Şekil 5. 240 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022)

Şekil 5. 241 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi narteks'e bakış cephesi (Özcan, 2022)

5.16.2. Yapının Bilinen İşlevleri

Aynalıçesme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi, inşa edildiği tarihten günümüze kadar Ermeni Protestan Kilisesi olarak, ibadet amaçlı kullanılmıştır.

5.16.3. Yapının Koruma Sorunları

5.16.3.1. Yapısal Sorunlar

Kilisenin tüm cephe duvarları üzerinde, statik dengeyi etkileyebilecek çatlaklar ve derz boşalmaları olduğu görülmektedir.

Şekil 5. 242 Aynalıçesme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin avlu duvarlarında taş yüzeylerde kayıplar ve oluşan çatlaklar (Özcan, 2022)

5.16.3.2. Malzeme Sorunları

Kilisenin tüm cephe duvarları üzerinde hava kirliliğinden ve egzoz dumanından kaynaklı olarak, zaman içerisinde oluşmuş yüksek oranda kabuklaşma görülmektedir. Yapının özellikle batı cephesinde ve kilisenin avlusuna giriş bölümünde, yağmur suyundan kaynaklı çiçeklenme sorunu mevcuttur. Bu cephede don etkisine bağlı olarak, neredeyse cephenin tamamında bozulmalar ve parça kopmaları görülmektedir. Yapının tüm cephelerinde biyolojik etkenler sonucunda, taş üzerinde bozulmalar gözlemlenmiştir. Batı cephesinde; özgün olan vitray pencerelere delik açıldığı ve cephe üzerinde bazı noktalara sıva ile yanlış müdahale edildiği görülmektedir.

Şekil 5. 243 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi üzerinde oluşan çatlak, siyah kabuk oluşumu ve yıkanmalar, çan kulesi üzerinde bulunan kırık cam (Özcan, 2022)

Şekil 5. 244 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi üzerinde oluşan don etkisi (Özcan, 2022)

Şekil 5. 245 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin batı cephesi üzerinde bulunan çimento esaslı sıva müdahalesi (Özcan, 2022)

Şekil 5. 246 Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesi'nin avlusunda oluşan yosunlanma (Özcan, 2022)

5.16.4. Öneri ve Değerlendirme

Aynalıçeşme Avedaragan Amenasurp Yerrortutyun Ermeni Kilisesinin, cephe duvarları üzerinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan harç erezyonu ve bozulan duvar yapısının harç takviyesi ile sağlamlaştırılması gerekmektedir. Cephe duvarları üzerinde oluşan çatlakların içi enjeksiyon yöntemi ile doldurulmalı, ve çatlak yüzeyleri özgün dokuyu bozmayacak şekilde harç ile kapatılarak doku verilmesi gerekmektedir. Yapının çeşitli bölümlerinde; yağmur suyundan kaynaklı oluşan çiçeklenme için biyolojik temizlik yöntemi kullanılmalıdır. Yapının tamamında görülen siyah kabuk oluşumu için kontrollü kumlama ile mekanik temizlik yapılmalıdır. Kilisenin ana girişinde bulunan mermer yüzeylerin AB57 yöntemi ile temizlenmesi gerekmektedir. Yapının çeşitli yerlerinde ve silmelerde oluşan kopmalara tamamlama yöntemi uygulanmalıdır. Yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda; Kilisenin esaslı bir onarım görmesi gerektiği tespit edilmiştir.

5.17. GEDİKPAŞA ERMENİ İNCİL (PROTESTAN) KİLİSESİ

5.17.1. Yapının Mimari Tanımı

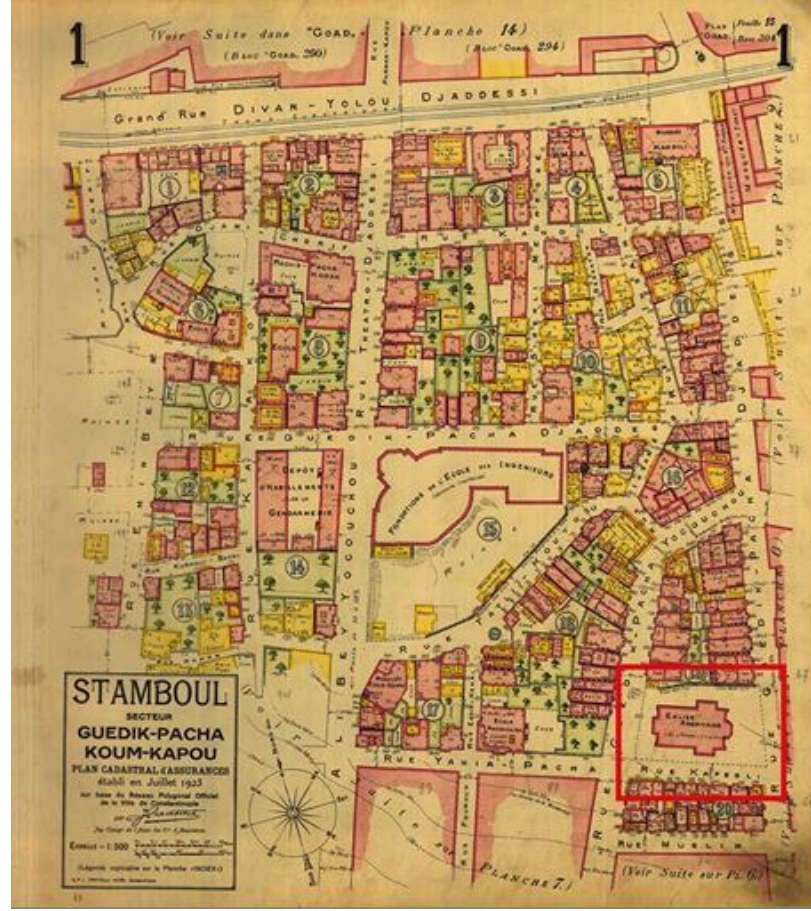
5.17.1.1. Genel Tanım ve Plan Özellikleri

Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi bugün, Fatih ilçesine bağlı, Gedikpaşa semti, Mimar Hayrettin Mahallesi, Bali Paşa yokuşu, 198 ada, 1 parselde bulunmaktadır.

İstanbul'un Gedikpaşa semtinde bulunan Ermeni Protestan cemaatine ait İncil Kilisesi, 1 Kasım 1830 yılında temeli atılan ve 1 Temmuz 1846 yılında ibadete açılan ahşap bir şapeldir. 1880 yılında bugünkü kilisenin arsası satın alınarak yapının inşası için gerekli başvurular yapılmış ancak, 15 yıl inşaa izni alınamamıştır. Kilisenin mütevellî heyeti tarafından satın alınan arsa üzerine ruhsatsız olarak yaptırılan ahşap kilise, uzun yıllar izin alınamadığı için terk edilmiştir. Mehmed Reşad zamanında 18 Mayıs 1991 tarihinde kilisenin inşasına izin veren fermanın çıkması üzerine, Mimar İздеpan İzmirliyan tarafından 10 Ağustos 1911 yılında kilisenin inşası başlamıştır. 1.Dünya Savaşı sırasında yapımı duran kilisenin, savaş bitiminde inşası tamamlanarak 16 Ocak 1921 tarihinde Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi adıyla ibadete açılmıştır

Şekil 5. 247 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi konumu (Google Haritalar)

Şekil 5. 248 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi ve çevresi (Jacques Pervititch Haritası İstanbul, Gedikpaşa 1923)

5.17.1.1.1. Cephe Özellikleri

Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi, gotik mimari tarzında kesme taş duvar örgüsü kullanılarak inşa edilmiştir. Kilisenin tüm cephelerinde farklı boyutlarda ojival kemerli, söveli pencereler kullanılmıştır. Batı cephesinde gotik mimari tarzının en önemli öğelerinden biri olan; yuvarlak, söveli, içi süslerle bölünmüş gül pencere kilisenin ana giriş kapısı üzerinde yer almaktadır. Bu cephede, yapıya sonradan eklenmiş olan sekizgen şeklindeki çan kulesi görülmektedir.

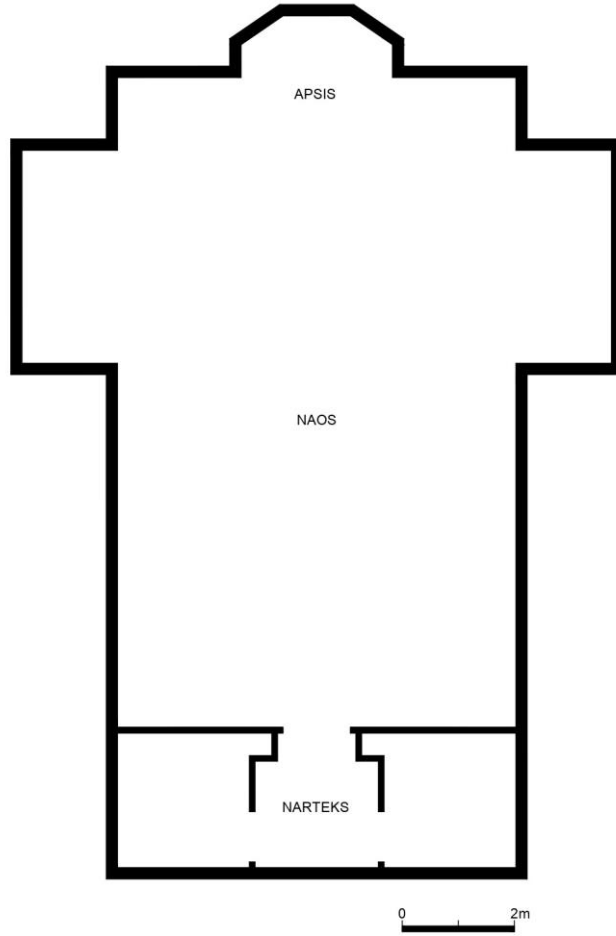
Şekil 5. 249 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin batı cephesi (Özcan, 2022)

Şekil 5. 250 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin güney cephesi (Özcan, 2022)

5.17.1.1.2. İç Mekan Özellikleri

Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi bazilikal planlı ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. İç mekanı sade bir yapıya sahip olan kilisenin, tonozu örtülü olup bodrum katı mevcuttur. Kilisenin ibadet alanı üst katta bulunur ve geleneksel Ermeni kiliselerinden farklı olarak, vaftiz odası ya da muganniler soyunma odası yoktur.

Şekil 5. 251 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin Planı (Çizen: Öykü Özcan, 2022)

Şekil 5. 252 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi apsis'e bakış (Özcan, 2022)

Şekil 5. 253 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi narteks'e bakış (Özcan, 2022)

Şekil 5. 254 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin Apsis bölümü üzerinde bulunan Ermenice yazı (Özcan, 2022) Çev. Ben dünyanın ışığıyım (Yuh, 8:12)

5.17.2. Yapının Bilinen İşlevleri

1950 yıllarında Gedikpaşa Ermeni Kilisesinin alt katı, yetimhane olarak kullanılmıştır. Anadolu'dan gelen kimsesiz ya da yoksul Ermeni çocukları için, kilisenin bu bölümü yatakhane olarak düzenlenmiştir. Günümüzde Gedikpaşa Ermeni İncil kilisesi olarak Ermeni Protestan cemaati tarafından ibadet amaçlı kullanılmaktadır.

5.17.3. Yapının Koruma Sorunları

5.17.3.1. Yapısal Sorunlar

İncil Kilisesi'nin tüm cephe duvarları üzerinde, yapının statik dengesini etkileyebilecek çatlaklar, parça kopmaları ve derz boşalmaları olduğu görülmektedir.

Şekil 5. 255 Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi'nin merdivenlerinde görülen çatlak ve parça kopması (Özcan, 2022)

5.17.3.2. Malzeme Sorunları

Yapının dış cephesinde, hava kirliliğinden ve egzoz dumanından kaynaklı olarak yüzey kirliliği görülmektedir. Yağmur suyundan kaynaklı olarak cephe duvarları üzerinde ve çörtenlerde yıkanmalar mevcuttur. İç mekanda sıva dökülmeleri ve tonozda rutubetlenme sorunu olduğu görülmektedir.

Şekil 5. 256 İncil Kilisesi iç mekanda oluşan sıva dökülmeleri (Özcan, 2022)

Şekil 5. 257 İncil Kilisesi tonozda oluşan rutubetlenme (Özcan, 2022)

Şekil 5. 258 İncil Kilisesi iç mekanda oluşan boya dökülmeleri (Özcan, 2022)

5.17.4. Öneri ve Değerlendirme

Gedikpaşa Ermeni İncil Kilisesi için yapılan gözlemler araştırmalar ve tespitler sonucunda; yapıda genel olarak strüktürel hasar olduğu ve yapının güçlendirilmesi gerektiği gözlemlenmiştir.

Yapının blok taş yüzeylerinde oluşan kirler ve yıkanmalar pulverize basınçlı su ile; batı cephesinde bulunan mermer yüzeyler ise AB57 ile temizlenmelidir. İç mekanda sıva tamamen dökülerek, yeniden sıvanması ve boya yapılması gerekmektedir. İncil Kilisesi'nin korunarak geleceğe aktarılabilmesi için esaslı bir onarım görmesi gerekmektedir.

SONUÇ

İstanbul tarihi boyunca, farklı medeniyetlerden ve dinden insanların birlikte yaşadığı çok kültürlü bir şehir olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra farklı milletler tek çatı altında yaşamaya başlamış ve her toplum kendi dini mekanlarının etrafında bir araya gelerek ibadetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu toplulukların en eskilerinden biri Ermeni cemaatidir.

Tez kapsamında öncelikle Ermeni topluluğunun ilk ortaya çıkışı ve Hristiyanlıktan önce kabul ettikleri çok tanrılı inanışları incelenerek, Ermeni cemaatinin oluşumu anlatılmış ve Ermenilere ait olan kiliseler son inşa tarihine göre kronolojik olarak sıralanmıştır. 18. yüzyılda batı ile etkileşimi artan Osmanlı devleti, 19.yüzyılda birçok değişim yaşamıştır. Yaşanan bu değişimler mimariyede etki etmiş ve yeni üsluplar görülmeye başlanmıştır. Kiliselerin biçimlenmesi anlatılmış, Ermeni Cemaatinin neden böyle bir yapıya ihtiyaç duyduğu ve zaman içerisinde kilise yapısının nasıl şekillendiği kullanım amaçlarına göre hangi bölümlere ayrıldığı konusu ele alınmıştır.

İstanbulda Bizans ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilmiş veya onarım görmüş Ermeni kiliselerinden günümüze ulaşan, pandemi döneminde aktif olan, Türkiye Ermeniler Patrikliğinin ve Türkiye Ermeni Katolik Patrikhanesinin izin verdiği on iki Gregoryen, üç Katolik ve iki Protestan Kilisesi ele alınmıştır.

Ermeni Kiliseleri arasından incelenen bu on yedi kilisenin tarihçesi, bulunduğu konumu, işlevi, zaman içerisinde geçirdiği değişiklikler, bilinen onarımları ve koruma sorunları incelenerek fotoğraflarla desteklenmiştir.

Yapı üzerinde oluşan koruma sorunları yapısal sorunlar ve malzeme sorunları olarak iki başlıkta incelenerek, bu koruma sorunları için müdahale yöntemleri önerisinde bulunulmuştur.

İncelenen yapılarda koruma sorunları genel olarak; çatlak, derz boşalması, siyah kabuk oluşumu, yıkanmalar, rutubetlenme, yosunlanma ve islenmedir.

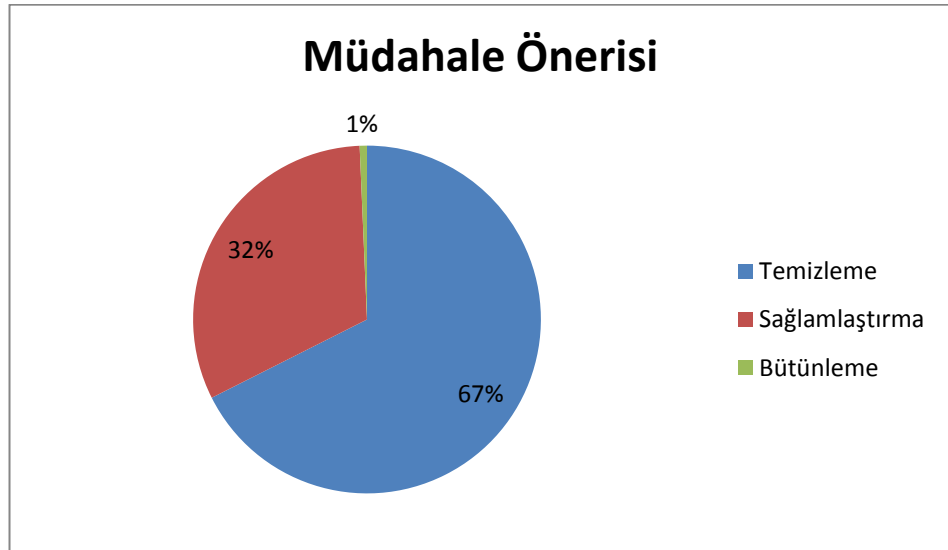
Kiliseler bulunduğu konumdan ötürü egzoz dumanına maruz kaldığı için, yapının cephe duvarları üzerinde siyah kabuk oluşumu görülmektedir. Doğal nedenlerden

kaynaklı olarak ise yapı üzerinde yıkanmalar meydana gelmiştir. Su ve atmosferik etkilere bağılı olarak, zeminde ve cephe duvarları üzerinde yosunlanmalar görülmektedir. İç mekanda ise ibadet amaçlı yakılan mumlardan kaynaklı olarak kilisenin vaftizhane bölümünde islenme sorunu ön plana çıkmıştır.

Çalışmanın sonucunda elde edilen bilgilere göre bir analiz tablosu oluşturulmuştur. Tabloda tez kapsamında bulunan Ermeni kiliselerinin strüktürel ve korunmuşluk durumu iyi, orta ve kötü olarak derecelendirilmiş, yapısal ve malzeme sorunları detaylı olarak incelenmiştir. Sonuç olarak her kilise için koruma sorunlarına göre müdahale önerisinde bulunulmuştur.

Tabloda yer alan Ermeni Kiliseleri, kilise yapısı ve çan kulesi birlikte değerlendirilerek analiz edilmiştir. Tez kapsamında bulunan bazı kiliseler çan kulesi ile bir bütün olarak inşa edilirken bazı kiliselerin çan kulesi bahçe duvarı üzerinde bulunmaktadır. Bu şekilde olan yapıların bir kısmının kilise yapısı onarım görmüş ancak çan kulesi onarım görmemiştir.

Yapılan analizler sonucunda incelenen on yedi kiliseden birinin günümüzde restorasyonda olduğu, tez kapsamında bulunan tüm kiliselerin temizlenmesi gerektiği ve sekiz kilisenin sağlamlaştırılması bir kilisenin ise bütünlenmesi gerektiği müdahale önerisinde bulunulmuştur.

İSTANBUL ERMENİ KİLİSELERİ	STRÜKTÜREL DURUMU				KORUNMUŞLUK DURUMU				BOZULMA ANALİZİ												ÖNERİ MÜDAAHALE ANALİZİ				
	İyi	Orta	Kötü		İyi	Orta	Kötü		Strüktürel Çatlak	Yüzeysel Çatlak	Derz Boşalması	Parça Kopması	Aşınma	Siyah Kabuk Oluşumu	Lekeleme	Bitkilendirme	Yosunlanma	Korozyon	Rutubetlenme	İslenme	Temizleme	Sağlamlaştırma	Bütünlendirme	Yeniden Yapım	
1	●				●			●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●			
2	●				●				●				●												
3	●				●			●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●			
4		●					●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		
5		●					●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		
6	●				●				●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●			
7	●				●				●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●			
8		●					●	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		
9	●				●				●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●			
10	●				●				●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●			
11	●				●				●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●			
12		●					●	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		
13	●				●				●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●			
14			●				●	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		
15		●					●	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		
16			●				●	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		
17		●					●	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		

Tablo 1. Tez kapsamında bulunan İstanbul Ermeni Kiliseleri'nin, mevcut durum ve öneri müdahale analizi.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z.** (2009). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Arpee, L.** (1909), The Armenian Awakening: A History of the Armenian Church, Chicago.
- Artinian, V.** (2004), Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu, İstanbul.
- Batar, T.** (2007). İstanbul Ermeni Kiliseleri Üzerine Bir Araştırma ve Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi (Eski Narlıkapı Ermeni Hastanesi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programı Yüksek Lisans Tezi Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nevzat İlhan İstanbul.
- Bebiroğlu M.** (2003). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet' e Ermeni Nizamnameleri, Ohan Matbaacılık, İstanbul.
- Berberyán, A.** (1871), Badmutyun Hayots. İstanbul.
- Beydilli, K.** (1995), Recognition of the Armenian Catholic Community and the Church in the Reign of Mahmud II, Harvard.
- Bornovalı, S.** (2016) Beyoğlu'nda Az Tanınan Bir Vakıf Yapısı Surp Yerrortutyun Katolik Kilisesi, Restorasyon Yıllığı Dergisi Sayı:12, İstanbul.
- Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi** 23. Cilt, Librairie Larousse, Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. 1986, S.1258
- Dadyan, S.** (2011), Osmanlı'da Ermeni Aristokrasisi, İstanbul.
- Damadyan, K. ve Mildanoğlu, Z.** (2017), Beşiktaş Surp Astvadzadzin Ermeni Kilisesi, 2017, İstanbul.
- Davison, Roderic H.** (2005), Osmanlı İmparatorluğunda Reform, Osman Akınhay. (Çev.) 2005: Agora Kitaplığı.
- Fraze, Charles A.** (2009), Katolikler ve Sultanlar, (çev.) Cemile Erdek, İstanbul.
- Hasol, D.** (2014), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yem Yayınları, İstanbul.
- Karaca, Z.** (2006). Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karaca, Z.** (2008). İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karakoç, S.** (2006), Külliyyat-ı Kavanin, Ankara.

- Kasap S.** (2018). Ortaköy Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Katolik Kilisesi, Restorasyon projesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Koruma Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı Dr.Öğr.Üyesi Alidost Ertuğrul, İstanbul.
- Kapoğlu, Ş.** (2021). Tekirdağ İli Süleymanpaşa İlçesindeki Tarihi Çeşmelerin Tespiti ve Mimari Koruma Sorunlarına Öneriler, Gebze Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı Dr.Öğr.Üyesi Mine Topçubaşı
- Kerovpian, K.** (2000). Mitolojik Ermeni Tarihi, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- Küçük, A.** (2015). Ermeni Kilisesi ve Türkler, Berikan yayıncılık, Ankara.
- Öztürk E.** (2018). İstanbul'da 16-18 yy'lara Ait Medreselerdeki, İşlev Değişikliklerinin Koruma Amaçlı Değerlendirilmesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Koruma Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı Dr.Öğr.Üyesi Mine Esmer, İstanbul.
- Pekvar, Y.** (2018), Bergama Tashan'ın Koruma Sorunları ve Restorasyon Projesi Önerisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Koruma ve Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mevlüde Kaptı, İstanbul.
- Şanizade Mehmed Atullah Efendi.** (2008), Şanizade Tarihi, (çev.) Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Seyfeli, C.** (2002). İstanbul Ortodoks Ermenileri Patrikliği, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Seyfeli, C.** (2007). Ecmiatzin Kat'oğikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Tez Danışmanı Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu, Ankara.
- Sönmez E.** (2020). 19. Yüzyıl İstanbul Mimarlık Ortamında Rum Ortodoks Kiliselerinin Yapım ve Onarım Süreçleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Tez Danışmanı; Prof,Dr.Deniz Mazlum
- Sönmez, E.** (2014), Büyükdere Aya Paraskevi Kilisesi Koruma Projesi, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Deniz Mazlum

- Sözen, M. ve Tanyeli, U.** (1994). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Şarлак, E.** (2010), İstanbul'un 100 Kilisesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi A.Ş Yayınları, İstanbul.
- Tchilingirian H.** (2019). Ermeni Kilisesi kısa bir giriş, Aras Yayınları, İstanbul
- Tuğlacı, P.** (1991). İstanbul Ermeni Kiliseleri, Pars Yayın Ticaret, Ltd.Şti, İstanbul.
- Tuğlacı P.** (1993). Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesinin Rolü, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul.
- Uçar, M.** (2011), Kadıköy Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi, İstanbul.
- Vernier, D.** (1890), Histoire du Patriarcat Armenien Catholique, Paris.
- Zakar, L. ve Eyüpgiller, K.** (2018), Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri, İstanbul.

İNTERNET BAĞLANTILARI

- Url-1** <[http:// turksandarmenians.marmara.edu.tr/](http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/)>, erişim tarihi 05.12.2021.
- Url-2** <[http:// sbd.aku.edu.tr](http://sbd.aku.edu.tr) >, date retrieved 05.12.2021.
- Url-3**< <https://www.istanbul.net.tr/> >, erişim tarihi 05.12.2021
- Url-4**< <https://www.nedirnedemek.com/> >, erişim tarihi 06.12.2021
- Url-5**< <https://www.antbilgi.com/> >, erişim tarihi 07.12.2021
- Url-6**< <http://www.vosgeperan.org/hakkimizda/> >, erişim tarihi 07.12.2021
- Url-7**<<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/handle/11352/2639>
>, erişim tarihi 08.12.2021
- Url-8**<<http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/surp-hagop-ermeni-kilisesi-1-bolge-eski-istanbul/>>, erişim tarihi 08.12.2021
- Url-9**<<http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/surp-vartanants-ermeni-kilisesi-2-bolge-bogazin-avrupa-yakasi/>>, erişim tarihi 09.12.2021
- Url-10**<<http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/surp-krikor-lusavoric-ermeni-kilisesi-2-bolge-bogazin-avrupa-yakasi/>>, erişim tarihi 09.12.2021
- Url-11**<<https://www.munzur.edu.tr/birimler/dergi/Bilder/arsiv/BGD5-1/5.1.3.pdf>
>, erişim tarihi 10.12.2021
- Url-12**<<http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/surp-hiresdagabed-ermeni-kilisesi-1-bolge-eski-istanbul/>>, erişim tarihi 10.12.2021
- Url-13**<<http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/surp-stepanos-ermeni-kilisesi-1-bolge-eski-istanbul/>>, erişim tarihi 11.12.2021
- Url-14**<<https://okuryazarim.com/kemer-nedir-cesitleri-nelerdir/>
>, erişim tarihi 13.12.2021
- Url-15**<<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/handle/11352/2639>
>, erişim tarihi 14.12.2021
- Url-16**< <https://www.istanbulium.net/2017/06/eski-istanbul-haritalari.html/amp>
>, erişim tarihi 26.12.2021
- Url-17**< <https://bizansconstantin.wordpress.com/tag/ornek-kilise-planlari/>
>, erişim tarihi 05.01.2022

- Url-18**< <https://turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1451>>, erişim tarihi 08.01.2022
- Url-19**<<https://www.turanakinci.com/portfolio-view/karakoy-surp-lusavoric-kilisesi/>>, erişim tarihi 11.01.2022
- Url-20**< <http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/surp-takavor-ermeni-kilisesi-3-bolge-bogazin-anadolu-yakasi/>>, erişim tarihi 14.01.2022
- Url-21**<<http://www.turanakinci.com/portfolio-view/kadikoy-surp-leon-katolik-kilisesi/>>, erişim tarihi 23.01.2022
- Url-22**<<http://mimdap.org/2019/03/kadikoy-surp-levon-ermeny-katolyk-kylysesy-arif-atilgan/>>, erişim tarihi 23.01.2022
- Url-23**< <https://www.tarihi.ist/surp-levon-ermeni-kilisesi/>>, erişim tarihi 23.01.2022
- Url-24**<<http://konservasyonrestorasyon.blogspot.com/2016/09/tas-bozulmalari.html?m=1>>, erişim tarihi 09.02.2022
- Url-25**< http://www.lento.com.tr/tm_restorasyon_teknikleri.asp>, erişim tarihi 12.02.2022
- Url-26**<<http://konservasyonrestorasyon.blogspot.com/2016/09/tas-bozulmalari.html?m=1>>, erişim tarihi 15.02.2022
- Url-27**< <https://sedesmimarlik.com/restorasyon-teknikleri.pdf>>, erişim tarihi 19.02.2022
- Url-28**< <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/187423>>, erişim tarihi 25.02.2022
- Url-29**<<https://www.turanakinci.com/portfolio-view/besiktas-surp-asdvadzadzin-kilisesi/>>, erişim tarihi 03.03.2022
- Url-30**< <http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/surp-garabet-ermeni-kilisesi-3-bolge-bogazin-anadolu-yakasi/>>, erişim tarihi 05.03.2022
- Url-31**<<https://kulturenvanteri.com/yer/aynalicesme-avedaragan-amenasurp-yerrortutyun-ermeni-protestan-kilisesi/#16/41.036255/28.974047>>
erişim tarihi 11.03.2022
- Url-32**<<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/38970,kultur-ve-doga-varliklarimiz.pdf?0>>, erişim tarihi 12.03.2022
- Url-33**< <https://www.ihvanlar.net/2011/05/13/turkiyede-ermeni-kiliseseleri/>>, erişim tarihi 15.03.2022

Url-34< <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1137213>

>, erişim tarihi 16.03.2022

Url-35< <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1495856>

>, erişim tarihi 16.03.2022

Url-36< <https://aof.sorular.net/ozet/restorasyon-ve-koruma-ilkeleri-cby-unite-4-anitlarda-bozulmaya-neden-olan-etkenler> >, erişim tarihi 17.03.2022

BELGELER

Tez kapsamında paylaşılan belgeler Türkiye Ermenileri Patrikliği, Türkiye Ermeni Katolik Patrikhanesi ve T.C Kùltür Ve Turizm Bakanlığı 1. Ve 4. Numaralı Kùltür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden izin alınarak, fotoğraf çekilmiş, taratılmış ve paylaşılmıştır.

ՊԱՏՐԻԱՐԻՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅՈՑ
ՍՏՆՆԳՈՒՄ

ERMENİ
PATRIKLİĞİ
İSTANBUL

ARMENIAN
PATRIARCHATE
İSTANBUL

ՊԱՏՐԻԱՐԻՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆՈՒՄԻԳՐԱԾ ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՊԱՏՐԻԱՐԻՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆՈՒՄԻԳՐԱԾ ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՊԱՏՐԻԱՐԻՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆՈՒՄԻԳՐԱԾ

27 Nisan 2022

Sayın
Öykü Özcan

Türkiye Ermenileri Patrikliği ruhani yetki alanında bulunan kiliselerin listesi Patrikliğin resmi sitesinde denilerek aşağıda bilgilerinize sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederiz.

1. Bölge (Eski İstanbul)

- Patrikhane
- Surp Asdvadzadzin Patriklik Kilisesi, Kumkapı
- Surp Kevork Kilisesi, Samatya
- Surp Hagop Kilisesi, Altımermer
- Surp Sarkis Anıt Mezar Şapeli, Balıklı
- Surp Harutyun Kilisesi, Kumkapı Dışı
- Surp Hovhannes Kilisesi, Gedikpaşa
- Surp Tateos – Surp Partoğomeos Kilisesi, Yenikapı
- Surp Hovhannes Kilisesi, Narlıkapı
- Surp Nigoğayos Kilisesi, Topkapı
- Surp Pirgic Ermeni Hastanesi Şapeli, Yedikule
- Dzinunt Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Bakırköy
- Surp Stepanos Kilisesi, Yeşilköy
- Surp Hreşlagabed Kilisesi, Balat
- Surp Yevğa Kilisesi, Eyüp
- Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Eyüp

2. Bölge (Boğaz'ın Avrupa Yakası)

- Surp Stepanos Kilisesi, Hacıoğlu
- Surp Krikor Lusavoric Kilisesi, Galata
- Surp Yerrortutyun Kilisesi, Beyoğlu
- Surp Harutyun Kilisesi, Taksim
- Surp Vartanants Kilisesi, Feriköy
- Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Besiktas
- Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Ortaköy
- Yerevman Surp Haç Kilisesi, Kurayesme
- Surp Santuht Kilisesi, Rumelihisar
- Surp Yerits Mangants Kilisesi, Boyacıköy
- Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Yeniköy
- Surp Hripsimyants Kilisesi, Büyükdere

3. Bölge (Boğaz'ın Anadolu Yakası)

- Surp Takavor Kilisesi, Kadıköy
- Surp Haç Kilisesi, Üsküdar
- Surp Garabet Kilisesi, Üsküdar
- Surp Krikor Lusavoric Kilisesi, Kuzguncuk
- Surp Yergodasan Arakelots Kilisesi, Kandilli
- Surp Nigoğayos Kilisesi, Beykoz
- Surp Nişan Kilisesi, Kartal

4. Bölge (Adalar)

- Surp Krikor Lusavoric Kilisesi, Kınaltıda

5. Bölge (Anadolu)

- Surp Krikor Lusavoric Kilisesi, Kayseri
- Surp Giragos Kilisesi, Diyarbakır
- Surp Kevork Kilisesi, Mardin
- Surp Karasun Manuk Kilisesi, Hatay
- Surp Krikor Lusavoric Kilisesi, Hatay
- Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Hatay

6. Bölge (Girit Adası)

- Surp Garabed Kilisesi, Girit Adası

TR-34130 Kumkapı, İstanbul, T: +90 (0212) 517-0970, F: +90 (0212) 516-4833
E-mail: haybaddivan@gmail.com - www.turkiyeermenileripatrikligi.com - www.lraperg.org

Belge 1. İstanbul'da Türkiye Ermenileri Patrikliğine bağlı Kiliseler

Առաջնորդարան Թուրքիոյ Կաթոլիկէ Հայոց
Türkiye Ermeni Katolik Patrikhanesi

Pr-2022/01

13.04.2022

ԲԻԼԴԻՐԻ

Arşivimizde bulunan tapu belgelerine istinaden ve Merhum Başepiskopos Hovhannes Çolakyan'ın müellifi olduğu 'Eglise Armenienne Catholique en Turquie' (Baskı tarihi 1998, Ohan Matbaacılık, 117 sayfa) kitabına göre Patrikhanemize bağlı 13 Kilise bulunmaktadır.

Ayrıca Diyarbakır Sur'da da bir adet kilisemiz mevcuttur.

Başepiskopos Levon Zekiyan

Belge 2. İstanbul'da Türkiye Ermeni Katolik Patrikhanesine bağlı Kilise sayısı

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul İl Numaralı Yenileme Alanları
Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

Toplantı Tarihi ve No: 01.09.2020 – 386
Karar Tarih ve No : 01.09.2020 – 4217

Toplantı Yeri
İSTANBUL

KARAR

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Ayvansaray Mahallesi, 2669 ada, 9 parsel Balat Surp Hreştagabet Ermeni Kilisesi Horenyan Mektebi ve Mezarlığı Vakfı mülkiyetinde, Balat Surp Hreştagabet Kilisesi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 16.09.1987 tarih 3618 sayılı kararı ile tescilli, Kilise giriş kapısı ve müştemilatı ise İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.01.2005 tarih ve 404 sayılı kararı ile tescilli, koruma grubu belirlenmemiş, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 12.07.1995 tarih ve 6848 sayılı kararı ile Kentsel ve Tarihi Sit Alanı olarak belirlenen alanda kalan, İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25.07.2012 tarih ve 788 sayılı kararı ile uygun bulunan, 04.10.2012 tasdik tarihli Tarihi Yarımada 1/1000 ölçekli Kentsel Tarihi, Kentsel Arkeolojik, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı sınırları içerisinde Dini Tesisler Alanı lejantında, anıt eser taraması işli bulunan taşınmaza ilişkin basit onarım talebini içeren ilgisininin 04.08.2020 tarih ve 309503 kayıt numaralı dilekçesi ile 24.08.2020 tarih ve 342255 evrak kayıt numaralı uzman raporu okundu, 34.Y2.20.6798 numaralı işlem dosyası incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Ayvansaray Mahallesi, 2669 ada, 9 parselde yer alan Balat Surp Hreştagabet Kilisesi'nin yapı koruma grubunun I olarak belirlenmesine, 11.06.2005 tarih ve 25842 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren KUDEB Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Daire Yönetmelik'in 4. maddesinde belirtilen hususları aşmayacak basit bakım ve onarımın ilgili KUDEB denetiminde yapılabileceğine karar verildi.

BAŞKAN
Sait BAŞARAN
BULUNMADI

BAŞKAN YARDIMCISI
Yusuf SOYUER
İMZA

ÜYE
Erol KUZUBAŞIOĞLU
BULUNMADI

ÜYE
M. Cemalettin SATOĞLU
BULUNMADI

ÜYE
Halidun UYAK
İMZA

ÜYE
Zeynep Emel EKİM
İMZA

ÜYE
Mustafa YAĞCI
İMZA

ÜYE
Menekşe ŞAKAR
İst.Büyükşehir Bel.Tems.
İMZA

ÜYE
Yener USTABAŞ
Fatih Bel.Tems.
İMZA

01.09.2020/C.B.

Belge 3. Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi'nin karar belgesi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

1.1987/3618 sayılı karar
Resch Fişi

İL : İstanbul
İLÇESİ : Fatih
ENVANTER NO. : 535-164-
FOTOĞRAF : 29/E 11-20

Balat Surp Hıreşdagabet Ermeni
Kilisesi

ADRES	Yamun st No:2	CEPHE	Giriş veya ön cephe :
KADASTRAL DURUM	2669 Ada 9 Parsel	Diğer cepheler :	
KONUM	BAHCE İÇİNDE		
	SOKAK ÜZERİNDE		
ÇEVRESEL DURUM			
KORUMA DURUMU	GEREKLİ BAKIM VE ONARIM YAPILARAK KORUNMUŞ	CEPHE ELEMANLARI :	
	BAKIM YAPILARAK KISMEN KORUNMUŞ	PLAN DÜZENİ :	
	GEREKLİ BAKIM VE ONARIM YAPILMAMIŞ	PLAN ELEMANLARI :	
ORJİNAL KULLANIM	Kilise	ÜST ÖRTÜ :	(Çatı biçimi, Örtü malzemesi, Saçak tipli)
BUGÜNKÜ KULLANIM	Kilise		
İNŞAAT TEKNİĞİ			
YAPISAL DURUM	(İyi) (ONARIM İSTEMEZ)	DEĞİŞİMLİK :	
	Orta (Statik Durumu İyi Malzeme Açısından Onarım İster)	Ana Kitlede :	
	Kötü (Statik Durum ve Malzeme Açısından Onarım İster)	Cephe Düzeninde :	
	HARAP	Plan Düzeninde	
GÖRÜŞ			342255

Belge 4. Surp Hıreşdagabet Ermeni Kilisesi'nin karar belgesi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

İli : İstanbul
Fatih-Kocamustafa paşa

ESKİ ESER FİŞİ

Fiş No : P 6/ 27

Eski eserin adı : Peribleptos manastırı kilisesi- SULUMANASTIR - Surp Georg Ermeni kilisesi ve müstakil binaları	FOİOĞRAF (Genel görünüş)
Bulunduğu yer : Eski Sulumanastır , yeni Mamara cad. No: 79	
Yapıldığı tarih : Sulumanastır'ın inşaatı : 1031 M.	
Onarıldığı tarih : (Fişte yazılı muhtelif tarihlerle)	
Yaptıran : Sulumanastır'ı yaptıran : Romanos III. Argyros	
Mimar : ?	
Kitabesi varsa mahiyeti : Şimdiki, 1886/87 'de inşa edilmiş Surp Georg (Kevork) kilisesine ait kitabe vardır.	
Bugünkü durumu : Kilise ibadete, okullar tahsil ve terbiyeye ağıktır. Set duvarının kuzey cephesi önünü geçenler istila etmiş, buradaki kemerli tonozlar kapatılmış olduğu gibi Sahibi : Patrikhane (8) parsel sayılı arsaya da apartman inşasına başlamıştır	
Mimariik vasfı : Sulumanastır'dan kalma kemer ve to- nozlarla takviyeli temel seti üzerine, haçvari plan cezasına göre, 1886/87 senesinde inşa edilmiş olan Aspir stiliindeki ve modern kiliseler sınıfına giren SURP GEORG kilisesinin duvar yükseklikleri çok düşük ve ince yarı keşki kaplamalıdır, içten uzunlaşma tonoz biçiminde olan üst örtüsü üstten beşik örtüsel çatılı olup üzeri alafraza kiremit örtülüdür. Çimle kaplı duvarın, yangından sonra, 1886/87 'de inşa edilmesine dair bir kitabesi vardır. Mabetin sağ ve soldaki yan kapıların kafesler mahfeline çakılmaktadır. AVLU içerisinde, ilgisiz 1/500 ölçekli kadastro paftada, (A) ve (B) ile işaretli okul binaları da 1886/87 senesinde inşa olmuştur. A ile işaretli okul binasının Ermenye Çelebi Kömürcüyanın (XVII. Asırda İstanbul Sah:80) BAĞLI a'ım verdiği Bizanstan kalma bir ayazma vardır. Geniş basamaklı bir merdivenle içe- risine inilen bol sulu bu ayazmanın tonoz ve kemerleri, inşa sistemi, set zemini altındaki kalın- lıklar hakkında bir fikir verebilecek mahiyettedir. Suyu nerden gelmekte ve nereye gitmektedir ? Halen kullanılmamakta olan bu bol su hakkında, kilise mensuplarından, bilgi alınmıştır. Paftada (71) ile işaretli yerde şimdiki kilise binasının inşasına mabii yardımları bulunan Mikail Agobyen ile karısı ve oğlunun (72) ile Notice : SULUMANASTIR'IN TEMELİ OLAN SET ve SETİN KUZAY CEPHESİ ÜRÜNTEKİ KEMERLER ve KALINLIKAR ANITTIR. KONUMU AŞTIR.	KROKİ
10 / X / 1966	Tescilli yapan Zarif Orgun
Onandır	1946 da ANITTIR kaydı ile Y.Mimar ALİ SAİM ÜLGEN tarafından tesbiti yapılmış- tır.

Belge 6. Surp Kevork Ermeni Kilisesi eski eser fişi ön yüz
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

FİŞİN İÇİNDEKİLER	ADET
FOTOĞRAF	
KROKI	
PLÂN	
RÖLÖVE	
KESİT	
RAFOR	
KARAR	
RESMİ SURET	
VAKFIYE ÖRNEĞİ	
KITABE ÖRNEĞİ	
BİBLİYOGRAFYA	

ıgaretili yer'e ise Gümişçi Gaspar ile oğlunun memur lâhıtları bulunmaktadırlar. (E) ıgaretili müstemilât binaları : Mütavelli Hey'eti toplantı yeri, hayrat hatırası o'nları V. b. Gibi, (F) ca'ife tarafındaki esas giriş kapısıdır.

Tarihî bilgi:

İstanbul'un fethinden sonra camiye çevrilen Bizans kiliselerinden biri olan ve içerisindeki ayazmadan dolayı SÜLÜMANASTIR ismi verilen peribleptos manastırı kilisesinin 1031 M. tarihinde İmparator Romanos III. Argyros, Meryem anıya ithafen Hagia Panagia peribleptos adı ile inşa ettirmiş olup meşhür İmparator (E 1034) ile Nikephoros III. Botaniates (E 1081) vefatlarına buraya defne edilmişlerdir.

İstanbul'un Latimler tarafından saptı sırasında tahrip edilen peribleptos kilisesinde, ma'bedi esaslı bir surette restore ettiren İmparator Mikhael Paleologos (1261-1283) ile vîkeri, 1782 yangınına kilise yapıp tamamen harap oluncaya kadar, Gezenler tarafından tenâşe olunmuştur.

Branya Çelebi Kömürcüyan (XVII. Asır'da İstanbul Şeh:84) kilisenin 1660'da bir yangın geçirilmesini kayd ederki bu tarihten sonra Sırp Georg, Sırp Asıuvazyan ve Sırp Yerortutiün adı, yan yana üç mabet olarak yeniden inşa ve 1722 senesinde, Ahmet III.ün Hassa Mimarılarıdan Kayserili Arapoğlu Mithat nezaretinde baştan başa tamir ettirilen bûkiliseler de 10 Ağustos 1782'de tamiriyle yanmış ve 22 sene harabe halinde kaldıktan sonra 1804'te tekrar yapılmıştır. 1866 senesi Sanatya büyük yangınına bir kere daha tamamıyla yanmış mabet 1886/87 yıllarında yeniden inşa olmuştur. Bugünkü kilise ve avlu içerisindeki eski binalara 1886/87 senesinden zamanımıza intikal eden yapılarıdır.

Peribleptos manastırı kilisesinin Ermeni cemaatine verilmesi:

Sultan Mehmet (II) İstanbulu fethettikten sonra, yakından tanıdığı Bursa Ermeni Piskoposu Ovakin'i bazı emenî aileleri ile İstanbul'a getirterek kendisini Patrik nasbetmiş ve patriklik makamı olarak da peribleptos manastırı kilisesini cemaate vermiştir. Patriklik makamı Künkalya nakle edilmiş 1641 senesine kadar burada kalmıştır. Ermeni tarihi müellifi Çağçıyan'a atfen H. V. Andreasyan tarafından verilen bu bilgi (XVII. Asır'da İstanbul Şeh:80) ayrıca Sargis Tabir Sarraf Hovhannesyan'ın İstanbul topografyası adlı eserindeki : " Bu kilise, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbulun saptı sıralarında ruhanî elinden alınmıştır. Zira Urfa'ya dair bir merasiye adlı eserin bir yazma nüshasında görüldüğü notlar 1493 senesinde Haziran ayının 5 inde SÜLÜMANASTIR'da SURP GEORG kilisesinde istinsah edilmiş ifâde" ve " 1293 tarihinde Kilikya'da istinsah edilmiş ve Dr. V. Turkomyan'ın 1891'de, Sanatya'da Sırp Georg kilisesinde bîzzat gömüldüğü bir incilin içindeki Kefeli Karabet adlı bir piskopos tarafından kendi el yazması ile yazılmış muhtıra'da: Bu incilin 1495 tarihinde SÜLÜMANASTIR'denilen SURP GEORG kilisesine hediye edildiğini " bildiren kayıtlar delil olarak gösterilmiştir. Diğer taraftan Branya Çelebi Kömürcüyan (Şeh:81) Süllümanastır'ın Kanunî Sultan Süleyman tarafından ruhanî elinden alınıp Ermenilere verilmişini yazar. Patrik Konstantinos ise kilisenin Sultan İbrahim zamanında, 1643 senesinde, Haremde bulunan Ermeni adlı bir cariye'nin tavassutu ile Ermenilere verilmişini anlatırken E. Mamboury (İstanbul Touristique Şeh:334) ile Prof. Samavi Byice de (İstanbul, Petit guide à travers les monuments Byzantins et Turcs Şeh:93) bu kaynağın verdiği bilgiye itibar etmişlerdir.

SÜLÜMANASTIR adına gelince:

İncilciyan (XVIII. Asır'da İstanbul) bu hususu şöyle izah eder: Sırp Yerortutiün bölümünün köşesinde tuzlu su ile dolu bir ayazma mevcuttur. Bir çok ka'cedi bir merdivene inilen bu ayazmanın ağzında Yuakin ve Anna adında bir ayin naseli mevcuttur. Kilise avlusunun yeraltı kenerleri üzerinde tanzim edilmiş olmasının burasının vaktiyle manastır için yapılmış bir sarnıç olduğu açıkça anlaşılır. Bu sarnıca ait yeraltı su yolunun ağzı, halen kapalı kışık o'nları altında görülmektedir. Bu sarnıç veya ayazmadan dolayı Türklere kiliseye Süllümanastır adını vermişlerdir. Kilisenin altı muhtesem situnu hayli zaman evvel Türklere tarafından çıkarılıp götürülmüştür.

MUZE Fiş No.

TESCİL	No.	M.
DOSYA	No.	
KARTON	No.	
FİŞİN M.EĞ.B. SEVKİ	T	
	No	

Belge 7. Sırp Kevork Ermeni Kilisesi eski eser fişi arka yüz
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Toplantı Tarihi ve No: 22.07.2009-230
Karar Tarih ve No : 22.07.2009-3090

Toplantı Yeri
İSTANBUL

KARAR

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Seyit Ömer Mah. 411 pafta 1737 ada, 19 parselde bulunan, Surp Agop Ermeni Kilisesi Vakfı mülkiyetindeki, İstanbul I. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 12.07.1995 gün ve 6848 sayılı kararlarıyla belirlenen, Kentsel ve Tarihi Sit Alanında kalan, aynı kurulun 16.12.1992 gün ve 4273 sayılı kararıyla tescilli olan Kilise yapısının koruma grubunun belirlenmesi ve tadilat ve tamirat talebi hakkında Kilise Vakfı Yönetim Kurulunun 07.07.2009 tarihli başvurusu okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

İstanbul İli, Fatih İlçesi, 411 pafta, 1737 ada, 19 parselde bulunan Kilise yapısının koruma grubunun I. grup olarak belirlenmesine, tadilat ve tamiratların; 11.6.2005 gün ve 25842 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan "Koruma Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmeliğin" 15. maddesi ve 30.03.2006 gün ve 26124 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan aynı yönetmelikte değişiklik yapılmasına dair yönetmeliğin 7. maddesine göre özgün biçim ve malzemeye uygun olarak Vakıflar Genel Müdürlüğünce yaptırılmasına karar verildi.

BAŞKAN
Ahmet TANYOLAÇ
(Yönetmeliğin 12.mad.gereği
katılmadı)

BAŞKAN YARDIMCISI
Cafer BOZKURT
İMZA

ÜYE
Şevket DÖNMEZ
BULUNMADI

ÜYE
Surma TURGUT
İMZA

ÜYE
Feridun ÖZGÜMÜŞ
İMZA

ÜYE
İbrahim SUBAŞI
İMZA

ÜYE
Murat TUNCAÇ
İST.BŞH.BLD.BŞK.TEM
BULUNMADI

ÜYE
Olcay AYDEMİR
İST.VAK.BÖLG.MÜD.TEM
İMZA

ÜYE
Ahmet AYYILDIZ
FATİH BL.BŞK.TEM
İMZA

23.07.2009 GD ES

**Belge 9. Surp Hagop Ermeni Kilisesi karar belgesi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)**

İli : İstanbul
Fatih-Şehremini

ESKİ ESER FİŞİ

Fiş No. : P-13/ 47

Eski eserin adı : Surp Agop Ermeni kilisesi
Bulunduğu yer : Şehremini, Sormagir sokağı civarı,
Atlama taşı.
Yapıldığı tarih : 1858 (Ahşap ilk kilise)
Onarıldığı tarih : Ahşap kilise yerine yapılan şimdiki
kâğır kilise : 1892
Yapılan : Cemaat
Mimar : ? *Renanur Kalfa ?*

Kitabesi varsa mahiyeti : Her iki kiliseye ait inşa
tarih kitabeleri vardır.

Bugünkü durumu : Bakımlı, ibadete açık, mütevelli
hey'eti tarafından idare edilmekte

Sahibi : Patrikhane

Mimarlık vasfı : Haçvari plân esasına göre inşa olun-
muştur. Kâğır'dır. Duvar yüzleri: cephe ve iki
yan cepheleri çok düzgün yonu ve birbirine fev-
kalâ'e temiz eklenmiş iyi vasıfta kefeği kapla-
malıdır. Bu cephelerdeki pencerelerin söveleri de
temiz işçilikle ve pahlı olarak kaplama taşları
ile birlikte çıkarılmıştır.

Yarım daire şeklinde çıkıntılı absitli
olan arka cephesi ise sıvalıdır.

İçten manastır tonozu şeklindeki olan
üst örtüsü üstten beşik çatılı ve üzeri alafranga
kiremitlidir.

Sağ yandan merdivenle kâinlar mahfeli
kapisına çıkılmaktadır.

Avlu döşemesi taş, kilisenin döşemesi
karo mozaktır.

Kapisının üzerinde iki kitabesi vardır.
Üstteki 1858 senesinde inşa olunan ahşap kiliseye
aittir. Altındaki ise: bu kilisenin yerinde yapılan
şimdiki kâğır kilisenin inşa tarih kitabesidir
ve 1892 tarihli'dir.

Ap'ir karakterindeki avlu kapisında
silmelerden başka süsü yoktur. Kapi kâmilien kefe-
ki'len inşa olmuştur.

Avlu kapisından girilince sol'daki tek
katlı kâğır bina kilise mustahfeminin ikâmetine
mahustur. Bu binanın duvar köşesinde Barok stilinde
palmelli ve nebati süslemeli temiz beyaz mermer

Netice : Modern sınıfa giren kiliselerden'dir. Fişinde
izah olunduğu üzere duvar kaplaması taş işçiliği
çok temizdir. Mermer çeşme aynası ile kuyu bileziği
korunmaya değer eserler'dendir.

15/ VIII 19 66

Tescili yapan
Zarif Orgun

Onandı

FOTOĞRAF
(Genel görünüş)

KROKİ

Belge 10. Surp Hagop Ermeni Kilisesi eski eser fişi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

KURUL KARARI

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

Toplantı Tarihi ve No: 11.3.2009 - 209
Karar Tarih ve No : 11.3.2009 - 2789

Toplantı yeri
İSTANBUL

KARAR

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Fatma Sultan Mahallesi, 1857 ada, 1 parselde bulunan, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12.7.1995 gün ve 6848 sayılı kararı ile belirlenen Tarihi Yarımada Kentsel ve Tarihi Sit alanında kalan, Kurulumuzun 28.11.2008 gün ve 2511 sayılı kararı ile revize edilen geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları bulunan alanda kalan, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 24.6.1992 gün ve 3824 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli Surp Nigogoyas (Ayios Nikolas) Kilisesi'ne ait 'Fatih İlçesinde Depreme Karşı Güvenli Kılınması Kapsamında, Yeniden Yapılandırma, Rehabilitasyon ve Güçlendirme Projelerini Yönlendiren Kentsel Dönüşüm Planlaması ve Yerel Eylem Plan ve Projelerinin Hazırlanması İşi' kapsamında iletilen rolövelerin belge olarak kabul edilmesine ilişkin I.B.B.B. Deprem Riski Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanlığı Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü'nün 24.12.2008 gün ve M.34.0.İBB.0.32.59-310.14.01.01(460.116)-5/TN:1017545/1956 sayılı yazısı okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Fatma Sultan Mahallesi, 1857 ada, 1 parselde bulunan Surp Nigogoyas (Ayios Nikolas) Kilisesi'nin

- 1- Malzeme, yapım tekniği, taşıyıcı sistem ve çatı konstrüksiyonunu,
- 2- Kronolojik (özgün ve gelişme evrelerinin) analizi,
- 3- Hasar (sehimler, çatlaklar, yapıdaki oturmaları, düşeyden sarkmaları vb.) ve malzemelerini

gösteren analitik rolöve iletilmediğinden, iletilen rolövenin değerlendirilemeyeceğine; ayrıca rolöve esas alınarak oluşturulan deprem davranış biçimi modellemesi yapılmasının önerilmesine;

Kurulumuza iletilecek projelerin, bu kararımız doğrultusunda hazırlanarak iletilmesine karar verildi.

BAŞKAN

Nusret İlker ÇOLAK
İMZA

ÜYE

Ahmet ERSEN
İMZA

ÜYE

Şevket DÖNMEZ
İMZA

ÜYE

Murat TUNCAY
İST.B.BL.BŞK.TEM
İMZA

ÜYE

Feridun ÖZGÜMÜŞ
İMZA

ÜYE

Ahmet AYYILDIZ
FATİH BL.BŞK.TEM.
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI

Ahmet TANYOLAÇ
(Yönetmeliğin 12. maddesine
göre katılmadı)

ÜYE

Özlem GÜZEY
BULUNMADI

ÜYE

Cafer BOZKURT
İMZA

ÜYE

Esin DEMİREL İŞLİ
İST.VAK.BÖL.MÜD.TEM.
İMZA

Belge 11. Surp Nigogayos Ermeni Kilisesi karar belgesi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul I Numaralı Kültür Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

Toplantı Tarihi ve No :25.11.2021/ 477
Karar Tarihi ve No :25.11.2021/ 6683

Toplantı Yeri
İSTANBUL

KARAR

İstanbul İli, Bakırköy İlçesi, Zeytinlik Mahallesi, 15 pafta, 77 ada, 1 parsel sayılı, Bakırköy Ermeni Kilisesi Vakfı mülkiyetine ait, 'Bahçeli Kargir Kilise ve Mektep' vasıflı, 1832,14 m2 yüzölçümlü, 14.05.2013/12.06.2014/13.09.2014 onanlı 1/1000 ölçekli Bakırköy Merkez Demiryolu Güneyine İlişkin Revizyon İmar Planı/Tadilatında ve kısmen "Dini Tesis" ve kısmen de "Özel İlköğretim Tesisleri" Alanı'nda kalan, Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 31.01.1986 gün 1775 sayılı kararı ile tescil edilen Surp Astravazazın Ermeni Kilisesi Vakfına ait parselde bulunan, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 03.10.2005 tarih 1307 sayılı kararı ile Özel Dadyan Ermeni İlköğretim Okulunun koruma grubu II. grup olarak belirlenen, 77 ada 1 parsel ile ilişkin KUDEB tarafından yerinde yapılan incelemede aşınmazın bahçe duvarında monte edilmiş olan reklam tabelalarının söz konusu tarihi yapının algılanmasını engellediği, görüntü kirliliğine yol açtığı tespit edildiği denilen İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Koruma Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü'nün 26.10.2021 tarih 1345602 sayılı yazısı, 22.11.2021 tarih 1060453 sayılı uzman raporu, 34.07.563 numaralı işlem dosyası incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

İstanbul İli, İstanbul İli, Bakırköy İlçesi, Zeytinlik Mahallesi, 15 pafta, 77 ada, 1 parsel sayılı yere ilişkin halihazırda mevcut olan tabelaların tescilli yapının silüetine olumsuz etki oluşturduğundan ilgililerince kaldırılması, bahçe duvarlarındaki grafitilerin ve hasarların temizlenmesi için 3 (Üç) ay süre verilmesine, 2863 sayılı Yasa kapsamında korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli Kilisenin koruma grubunun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımlarına ilişkin 05.11.1999 tarih 660 Sayılı İlke kararı kapsamında I. grup olarak güncellenmesine, ilgili tapu ve kadastro müdürlüklerince 77 ada 1 parselin tapu ve fen klasörlerindeki ilgili hanelere "I. Grup Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığıdır" şerhi konulmasına, aynı parselde yer alan okulun da aynı dönem yapı özellikleri gösterdiği, Müdürlük işlem dosyasında tesciline dair herhangi bir bilgi belge bulunmadığı ancak 03.10.2005 tarih 1307 sayılı kararı ile sehven koruma grubu II olarak belirlendiği anlaşıldığından 2863 sayılı yasa kapsamında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilinin Müdürlükçe yürütülerek Kurula sunulmasına karar verildi.

BAŞKAN
Taner DEMİR
İMZA

ÜYE
Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT
İMZA

ÜYE
İpek ÖZBEK
İMZA

ÜYE
Elif Ümran BESNİLİ
Bakırköy Bld. Tems.
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI
Murad YAZICI
İMZA

ÜYE
Fatih ELCİL
İMZA

ÜYE
Metin ZEYDANLI
İMZA

ÜYE
Derviş Gökbörü AKSOY
İMZA

ÜYE
Serap ŞAHİN
İst. B.Şehir Bld. Tems.
İMZA

25.11.2021/GÇK

**Belge 12. Surp Asdvadzazdin Ermeni Kilisesi karar belgesi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)**

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA	ENVANTERİ	ENVANTER NO	2
TÜRKİYE	ESKİ ESERLER VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ		HAZIRLIK NO	
İL İSTANBUL	BAŞKENT	BEKLEMEKÇİ	KORUMA DEĞERLERİ	1 2 3
SOKAK VE KAVŞAK NO : Ebu'l-Hasan Ali Nadir	YOL NO : 15	YERİ	ENVANTER TARİHİ	1 2 3
AD : Kibce	YAPILAN	YERİ	YERİ	
GENEL TANIM : Ermeni Kilisesi	YARIM YERİ	1884		
SURP ASADVADZADZIN				
KORUMA DURUMU	A DİŞ YARI	A İÇ YARI	A İÇ YARI	
A DİŞ YARI	B	B	B	
C İYNA	C	C	C	
VAZİYET PLANI				

Belge 13. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi envanteri (ön yüz)
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

BÜGÜNKÜ SAHİBİ :		BAKIMINDAN SORUMLU İST. GEREKEN KURULUŞ :																	
YATILAN ÖZELLİKLER :																			
AYRINTILI TANIMI :	Batıköyde Surp Asdvadzadzin Kilisesi 1881 yılında Nisan ayı da tamamlandıdır.																		
TEKNIK BİLGİLER :	NO :	ELECTRİK :	ESTİMA :																
ORJİNAL PLANINIMI :	Kilise																		
EĞİTİLEN KULLANIMI :	Kilise																		
ONERİLEN KULLANIMI :	Kilise																		
HAZIRLAYANLAR :	Güneli Ağabey, Mustafa, Cengiz 1912 / 11 / Aralık																		
KONTROL EDEN :	Güneli Ağabey / Mustafa / 19																		
G.E.A. YERİMLERİ :	/ / 19																		
REVİZYON :	/ / 19																		
G.E.A.Y.N. ÖNEMİ :	/ / 19																		
ELER :	<table border="1"> <tr> <td>BAPÇI</td> <td>X</td> </tr> <tr> <td>FOTOGRAF</td> <td></td> </tr> <tr> <td>POLÇE PROJESİ</td> <td></td> </tr> <tr> <td>RESTORASYON PROJESİ</td> <td>X</td> </tr> <tr> <td>HAZIRLIK</td> <td></td> </tr> <tr> <td>KIBRİT</td> <td></td> </tr> <tr> <td>KITABE</td> <td></td> </tr> <tr> <td>YAKIYIÇE</td> <td></td> </tr> </table>			BAPÇI	X	FOTOGRAF		POLÇE PROJESİ		RESTORASYON PROJESİ	X	HAZIRLIK		KIBRİT		KITABE		YAKIYIÇE	
BAPÇI	X																		
FOTOGRAF																			
POLÇE PROJESİ																			
RESTORASYON PROJESİ	X																		
HAZIRLIK																			
KIBRİT																			
KITABE																			
YAKIYIÇE																			
YATIRILAN :	İstanbul Ansiklopedisi, Resat Berkent'in 5.1909																		

Belge 14. Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi envanteri (arka yüz)
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul 1 Numaralı Kültür Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

Toplantı Tarihi ve No : 08.08.2019/368
Karar Tarihi ve No : 08.08.2019/4496-III

Toplantı Yeri
İSTANBUL

1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 26.06.2002 tarih ve 14097 sayılı kararı ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen ve Bezmialem Çeşmesi olarak adlandırılan çeşme olduğu görüldüğünden, 358 ada, 8 parsel sayılı taşınmazın tapu kaydında yer alan "korunması gerekli kültür varlığıdır" yerinin kaldırılmasına, 392 ada, 12 parsel sayılı taşınmazın tapu kaydındaki şerhite yer alan Bezmialem Çeşmesi ifadesinin yukarıda anılan Kurul kararlarına istinaden Abdülmecit Han Çeşmesi olarak düzeltilmesine ve koruma grubunun 1 grup olarak tapu kaydına işlenmesine, çeşmeye ilişkin güncel analitik rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesinin hazırlanarak Kurulumuza iletilmesine..." karar verildiğinden yapılacak herhangi bir işlem bulunmadığına,

• Plan çalışmaları kapsamında tescilli önerilen Kentsel Sit Alanı içerisindeki Köyiçi Mahallesi 375 ada 8 parseldeki çeşme yapısına ilişkin mülga İstanbul VII Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 10.01.2012 tarih ve 87 sayılı kararı ile "375 ada, 8 parselde yer alan Yeşilköy Ermeni Kilisesi bahçesinde yer alan tescile öneri 3 adet çeşmeye ilişkin kararın, çeşmelere ait Sanat Tarihi Raporunun Kurulumuza iletilmesinden sonra verileceğine" hükmü verilmiş olup henüz Müdürlüğümüze herhangi bir sanat tarihi raporunun iletilmediği anlaşıldığından tescil işleminin rapor iletildikten sonra değerlendirilmesine,

• Müdürlük uzman raporu dahilinde tespit edilen Köyiçi Mahallesi 366 ada 4 parseldeki yapıya ilişkin hazırlanacak analitik rölöve ve raspa çalışmalarının eski fotoğraf ve bilgi belge ile beraber iletilmesi akabinde tescil niteliğinin netleştirilmesi gerektiğine, ayrıca tescil işlemlerine esas ilgili kurumlardan görüş istenmesine,
karar verildi.

BAŞKAN
Mergül KOTİL
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI
Fatih ELCİL
İMZA

ÜYE
Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT
İMZA

ÜYE
Taner DEMİR
İMZA

ÜYE
Mehmet DEMİRÖZ
İMZA

ÜYE
Gürkan COŞKUN
İMZA

ÜYE
Filiz TAŞ
İst. B.Şehir Bld. Tems.
(BULUNMADI)

ÜYE
Ömran BESNİLİ
Bakırköy Bld. Tems.
(KARŞI OY)

ÜYE
Ayşe Gül CAN
İst. V.k.f. I. Böl. Tems.
İMZA

08.08.2019/ZÖ

**Belge 15. Surp Stepanos Ermeni Kilisesi karar belgesi
(Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)**